

«ЭЛ
АДАБИЯТЫ»
сериясы

БАЙТИК БААТЫР
ЖАМАНКАРА БААТЫР

23

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF KYRGHYZ REPUBLIC

NATIONAL CENTRE OF MANAS STUDIES AND ARTISTIC CULTURE

THE «MEERIM» INTERNATIONAL CHARITABLE FOUNDATION FOR SUPPORT
OF CHILDHOOD AND MATERNITY

БАҒТІК БААТЫР ЖАМАНКАРА БААТЫР

THE 23-TH VOLUME OF «EL ADABIATY»
(PEOPLE'S LITERATURE) SERIES

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

АЙТМАТОВ Ч. Т. – башкы редактор

АКАЕВА М. Д.

АКМАТАЛИЕВ А. А. – башкы редактордун орун басары

БОЛЖУРОВА И. С.

ИШИМКАНОВ К. К.

ЖАЙНАКОВА А. Ж.

КАКЕЕВ А. Ч.

КАРЫПКУЛОВ А. К.

КЕБЕКОВА Б. К.

КЫРБАШЕВ К. К.

МУСАЕВ С. М.

ШАРШЕНАЛИЕВ Ө. Д.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК
ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

МАНАСТААНУУ ЖАНА КӨРКӨМ МАДАНИЯТТЫН
УЛУТТУК БОРБОРУ

ЭЛ АРАЛЫК «МЭЭРИМ» КАЙРЫМДУУЛУК
ФОНДУСУ

БАЙТИК БААТЫР ЖАМАНКАРА БААТЫР

“ЭЛ АДАБИЯТЫ” СЕРИЯСЫНЫН 23-тому

КРУИАсынын корреспондент-мүчөсү,
филология илимдеринин доктору, профессор
АБДЫЛДАЖАН АКМАТАЛИЕВДИН
жалпы редакциясы астында

Баш сөздөрүн жазгандар
А. АКМАТАЛИЕВ, Ж. БАЙТЕРЕКОВА

Түзгөндөр:

Ө. ШАРШЕНАЛИЕВ, К. ИШИМКАНОВ,
Ч. ТУРСУНБЕКОВ

ББК 82.3 (2Ки)

Ж—26

Ж—26 **«Байтик баатыр», “Жаманкара баатыр”:** дастандар; А. Акматалиевдин жалпы ред. астында; Баш сөздөрүн жазгандар А. Акматалиев, Ж. Байтерекова, жана түзгөндөр Ө. Шаршеналиев, К. Ишимканов, Ч. Турсунбеков; Кырг. Улут. И. А. ж. б. — Б.: «Шам», 2003. — 336 б. - («Эл адабияты»).

ISBN 9967-10-110-5

Бул китепте кыргыз элинин баатырлары жөнүндөгү дастандары, алардын балалык чагы, адамгерчилик касиети, эл жерин коргоодогу намыстуулугу, жетим-жесирлерге кам көргөн айкөлдүгү, калыстыгы жөнүндө сөз болот.

Жыйнак жалпы окурмандарга арналат.

Басма Манастаануу жана көркөм маданияттын Улуттук борборунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынган.

Ж 4702300500М 455(11)-2002 -2003

ББК 82.3 (2Ки)

Р е ц е н з е н т т е р: филология илимдеринин кандидаты

М. МУКАСОВ.

ISBN 9967-10-110-5

© Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору.

© Эл аралык «Мээрим» кайрымдуулук фондусу.

© Кыргызполиграфкомбинаттын «Шам» басмасы, 2003.

ТАРЫХТА ОРДУ БАР БААТЫРЛАР

Кыргыздын кылым карыткан тарых барактарынын биринде Байтик Канай уулунун ээлеген орду, кылган кызматы бар. Өз учурунда бул адам акыл калчай билген кыраакы саясатчы жана аяр дипломат болгон. Бул туурасында тарыхчы Ж. Жакыпбеков мындай дейт: «Чүй кыргыздарынын манабы — Байтик, XIX кылымдын орто чениндеги Кокон хандыгы менен Россия империясынын ортосунда өзгөрүлмө саясий кырдаалды туура баамдап, кыргыздын солто урууларынын Россия империясынын карамагына өтүүсүнө түздөн түз салым кошту».

Тарыхчы белгилегендей, Байтик солто уруусунан чыккан чоң манап да болгон. Мына ушундан улам анын басып өткөн турмуш жолунда бир топ татаалдыктар, карама-каршылыктар жаралган.

Бүгүнкү күндө окумуштуулар, тарыхчылар тарабынан Байтик баатырдын тегерегиндеги айтылган кеп сөздөр талкууга алынып, такталууда. Бул өзүнчө карала турган чоң маселе. Ал эми биз Байтик туурасында өз максатыбызга ылайык сөз кылмакчыбыз.

Байтиктин тагдыры — элдин тарыхы менен байланышкан. Ал башка тарыхый инсандарга салыштырмалуу өтө айырмаланган эрдиктерди көрсөтпөсө да элдин аң-сезими менен аралашып, натыйжада чыгармаларда эпикалык деңгээлге чейин көтөрүлүп чагылдырылган. Байтик туурасында жазылган тарыхый булактар менен көркөм чыгармачылыктын окуяларын салыштырып көрсөк, айырмачылыктын жокко эсе экени көрүнүп турат.

Тарыхый окуяларга кайрылганда, акын-жазуучулар негизинен анын булактарынын «изине» түшүп, аларды алымча-кошумчалоо менен трактовкалоого алышканы болбосо — фантазиядан жаралган кошумча эпизоддорду жаратышпайт. Ошонун негизинде каармандардын психологиялык ал-абалы да чектелип калат.

Байтиктин турмуш жолу К. Осмоналиевдин «Көчмөндөр кагылышында», казак жазуучусу И. Жакановдун «Кер толгоосунда», Ө. Даникеевдин «Көз ирмемдеги өмүрүндө», Абдылашим Смайыл уулунун «Байтик баатыр баянында», С. Закировдун «Кыргыз санжырасында» кенен баяндалат. Ал эми А. Токомбаевдин «Акай мергенинде», Ш. Үмөталиевдин «Көкөй кестинде», Т. Касымбековдун «Баскынында», акындардын чыгармаларында, анын турмуштук айрым окуялары чыгарманын максатына ылайык чагылдырылат.

«Байтик Канайдын токол аялынан. Элде, Канай Байтиктин энесин салбар кылып койгон дейт. Аялын салбар кылып коюу кемсинтүүнүн же шылдыңдоонун бир түрү. Көп учурларда аялдын салбар болушу — эри менен аялдын ортосун сөз аралаганда болот. Байтик — дал ошол энеси салбар кезинде төрөлгөн экен»,— деп жазылат санжырада. Ушундан улам Байтик энесинин колунда жатакчылар арасында чоңоёт. Турмушта чыйрак чыгып, эл ичинен уккан жомок, уламыштарга кызыгып, баатыр болуп даңк табууну кыялданат. Балалык күндөрүн тентектик менен өткөрүп жүргөн кезинде тагдырында күтпөгөн окуя болот. К. Осмоналиевдин романында айыл адамдары кара алачыктын жанынан өтүп баратышып балага жолугушуп, Канайдын уулу экенин билишип, анын «Каары катуу хан Байтикмин» деген жообун шылдыңдашып бастырып кетишет. Ошол күндөн кийин атасы намыстанып, Байтикти энеси менен көчүрүп келет.

И. Жакановдун романында Канайдын өзү бул баланын торпокко минип алып, «Канай!», «Канай!» деп ураан чакырганын угуп жанына барып кепке тартат. Уулунун тайманбастыгын көрүп, чоңойгондо «бий» болом деген бүтүмүнө таң калып, көңүлү шат болуп, кыялы миң кубулат.

К. Осмоналиевде Байтик энеси экөөнүн басмырланышы көз жаздымда калышы, атасынын таш боордугу көңүлдү бурса, И. Жакановдо Канай бир кездеги катаалдыгын эстеп, өз күнөөсүн ойлоп, «Кечире көр, алла, кечире көр!» деп психологиялык терең толгонуудан өтөт.

Адам баласынын мойнундагы парзы баласын сүннөткө отургузуп, кийинки турмушуна камкордук кылуу болуп саналат. К. Осмоналиевде ата менен баланын жакындашуусу сүннөткө отургузуудан кийин башталгандай сүрөттөлгөнү менен, баары бир Канай Байтикти уулдарынын катарына кошпой жүрө берет. Ал гана эмес сынчыга балдарын сынатканда да Байтикти кошпойт. Жазуучунун позициясында каарман атасынан жакшылык көргөн эмес, «тирүүлөй жетим» катары ички сезиминде сыздаган. Бирок турмуштун татаалдыгын, катаалдыгын өз өжөрлүгү менен жеңип чыгууга даяр болушу керек. Казак жазуучусу И. Жаканов, тескерисинче, атасын «кыдыр жолуккандай эс мас» катары берип, Байтиктей уулду болгонуна төбөсү көккө жеткендей сүйүнүчүн бөлүшөт. Автор кантсе да ата катары мээрмандыгына бөлөтөт, анын жылдызы жанып, нур чагылгандай көңүлүн өстүрөт. Демек, эки жазуучу ата менен баланын түбөлүктүү проблемасына өз алдыларынча кайрылышат.

Абдылашым Смайыл уулунун дастанында оюнда эч бир кири жок, баласын чоңойтуп жаткан Эренчеге ушакчы жетип келип:

«Балаңды сарт, кул дешип элиң айтса,
Бир салбар жүрөт го деп эриң айтса,
Байкушум кантип чыдап жүрөсүң дейм,
Башкалар ушак, айың кебин айтса.
Баягы Эренчедей болбой калдың,
Байкасам көкөлөйсүң демиң канча» —

деп, Таласты көздөй качырат. Андан кийин Канайга келип:

«Таласка кетип калды башыңды аттап,
Токолду эркелетпей эби менен» — дейт.

Ошентип, Байтик Таласта таякелеринин колунда чоңоёт. Кийин атасы менен торпок минип, «Канайлап» ураан чакырып жүргөн жеринен жолугат. Ошондо Канай «мындайын билгенде кетирбейт элем» деп өкүнүп, «ат кылып минип жүр» деп бир кулунду берип кетет.

Көрүнүп тургандай, Абдылашым Смайыл уулунун дастанында окуя И. Жакановдун романына окшош сүрөттөлөт. Мында да бир кезде кетирген каталыгына өкүнүп, бирок Байтиктей өткүр баласы бар экенине төбөсү көккө жетет.

Каармандын бийликке, мансапка, атак-даңкка умтулуусу «Көчмөндөр кагылышында» терең берилет. Байтикти ой-санаа басат: «Кантип бийликке жетет?! Кандай жол менен элдин көңүлүн оодара алат?! Тилегинин, максатынын жүзөгө ашуусуна кандай амалды, жолду колдонсо болот!?!» Жазуучу каармандын чыныгы жүзүн, ички дүйнөсүндөгү катылуу сырларынан, анын тымызын мансапка жетүүгө жасаган аракетинен көрсөтөт.

Эл ичинде дароо таанылып, аты алыска кетүү үчүн ал мезгилде негизинен эки жол болгон. Биринчиси, эр сайышка түшүп жеңүү, жоону сүрүү, экинчиси, ат чабышта биринчи байгеге ээ болуу. Байтиктин тагдыр жолу ат чабышта чечилет. Керкашка күлүгү дубан бузуп баш байгени жеңет.

Бирок Жаңгарач К. Осмоналиевде баш байге — отуз төөнү, ал эми И. Жакановдо Керкашканы алып коёт. «Бир оодарсам бийликти ушул жерден оодарам» — деген ою менен Байтик эки жазуучуда тең бирдей жооп берген экен: «Аа, баш байге ээсин тапкан тура», «Атыңыз келди байгеден» — деп. Мына ушундай туюктан акыл тапкан амалы менен Байтик Чүй элинин көбүн башкарган. Жаңгарачтын көңүлүн алган, жүрөгүн элжиреткен. Жаңгарач дароо бата берип, «Эки тизгин, бир чылбырды өзүң ал эми!» — деп, бийликти өткөрүп берет. Байтик солтону камчы жана акыл менен башкарган чоң манап болуп чыга келет.

Ал эми Смайыл уулунун дастанында Байтиктин атак-даңкка, мансапка бийликке умтулуусу байкалбайт, тескерисинче, ал өз жергесинде:

«Баланы, чоңду болсун сыйлап жүрдү,
 Баарыны көз жүгүртүп ылгап жүрдү.
 Бир дубан солто элин жакшы асырап,
 Байтик Эр болушунча доорон сүрдү.
 Башына сыймык конуп теңиримден,
 Баркташып эл-журт менен ойноп күлдү» —

делип даңкталып сүрөттөлөт.

Каармандын образы ошол мезгилдеги акындардын чыгармачылыгында да орун ала баштайт. Атактуу манасчы Балыкты Таластан атайын көчүрүп келип, өзүнө жакын үй тиктирип, мал берет. «Балыкооздун манасчылыгы, уккан жанды таңкалтып, жаакта жок ырчылыгы Чүйдөгү элге аябай жагып, анын баркы солтого Байтиктин өзүндөй болот» — деп жазат тарыхчы Ж. Жакыпбеков. Чындыгында эле ар бир бий, манап жанына чечендерди, акылмандарды, акындарды алып жүрүү салтка айлангандыгын көрөбүз. Байтик да Балыкты өзүнө тартып жүргөн. Балык гана Байтикке тең ата катары сүйлөй алган. Бирок экөөнүн ортосунда бара-бара билинбестен жик кеткен. Мына ушул окуяларды И. Жаканов романында «эти казак, сөөгү кыргыз» Жөжө акындын атайылап Балыкты бир угуу үчүн ат арытып келип, манасчынын үйүнө түшкөндүгүнө байланыштуу кылып сүрөттөйт. Жазуучу бул жерде эки нерсени: биринчиден, бүткүл казак талаасын ыр менен нөшөрлөткөн Жөжөнү Балыкка жолуктуруу аркылуу эки элдин бир туугандыгын чагылдыруу болсо, экинчиден, Байтикке салам берип, ызаат кылып келбестен, Балыкка түптүз барышы манапка жакпай калганын көрсөтүүнү максат кылган.

Бийликтен башы айланып турган Байтик Жөжөгө «Манас» айтып жаткан Балыкка «Ой, сен менин «Манасымды» кимге айтып атасың?» — деп каарданат. Жөжөнү болсо киши катарында көрбөй менменсинип коёт. Мында бийлик менен акылдын ажырымы, күчтүн зордук-зомбулугу акындардын назик жүрөктөрүнө, жан дүйнөлөрүнө матырылганы автор тарабынан ишенимдүү баяндалат. Жогорудагы Байтиктин каарынан «Жок, баатыр, мен ага сиздин «Манасты» айткан жокмун, башка «Манасты» айттым» — деп, Балык араң кутулат. Байтик жада калса «Манасты» менчиктеп алууга зордук колдонот. Ошондо Жөжөнүн Байтикке ичи тап болуп төмөнкүдөй ырды чыгарган экен:

Эй, сенин апаң айранчы,
 Бүтүн көйнөк кийбеген,
 Оозуна өпкө тийбеген,
 Ыйлап өткөн дүйнөдөн!
 Бетин жуубай аш деген,
 Эр Канайга кас келген...
 Арамдан баатыр тууса да
 Акыры келдиң ордуна...

Жөжөнүн Байтик тууралуу үч ыры болгон. «Ким өлсө — саган түсөр заман акыр» деген ырында Байтикти тексиз хан, никесиз туулган бала деп сындайт.

Ал эми айрым макалаларда Балык менен Байтиктин кыйышпас досу, кеңешчиси, бир тууган агасындай мамиледей көрсөтүлөт. Алсак, белгилүү тарыхчы К. Үсөнбаев мындай дейт: «...таланттуу акын жана манасчы Балыкооз Байтиктин ажырагыс досу болгон.

Бош убактысында кыргыздын рухий дүйнөсүнүн туу чокусу болгон «Манас» эпосун айттырып, талаш-тартыш учурларда кеп кеңешин уккан».

Балыктын керектүү учурларда Байтикке коркпостон оюн да айтып, кеп-кеңешин бергенин С. Закировдун санжырасында айтылган төмөнкү ойлор да далилдейт. Анда: «...ай, бийликтин жолу ай, ой амалың кур оой, адамдын ачкөздүгүндө чек жок тура, өлбөгөн оокат болсо, өчпөгөн от болсо деп, тилеген адам, жашоо үчүн эмнелерге барбайт. Кудай адамды өлбөс кылып жаратса да, адамдар бийлик талашып, намыс деп, бирин-бири өлтүрүп коёт тура, ой жалган дүйнөнүн кызыгы ай!» — деген экен Балык .

Ушул жерден Смайыл уулунун «Байтик баатыр баянына» кайрадан кайрылалы. Дастанда Балык менен Байтиктин мамилеси туурасында окуя жок. Бирок «Эр Байтиктин Апарга үйлөнгөнү», «Күнтуу элинин Тогуз-Торого качышы», «Түнкатар Түнтөй чабышы» деген чоң бөлүмдөр бар. Мына ушул аталгандардын биринчисинде Байтик менен Апардын тоюнда:

«Балыкооз ырдап чыкты эл аралап,
Байтиктин солобосун көкөлөтүп» —

деген саптар менен эле акын Смайыл уулу Балык менен Байтиктин мамилесин окурманга түшүндүрүп коёт. Ал эми кийинки аталган бөлүмдөрдө да Байтик өтө адилеттик менен, калыстык менен иш кылган солто элинин ардактуу манабы катары сүрөттөлөт. Ал чачылганды чогултуп, үзүлгөндү бириктирет. «Сыйлашып биз жүрөлү адам болуп» — деп солто элин дайым ынтымакка, биримдикке чакырат. Байтиктин баатырдыгы делип Кокон хандыгын Бишкектеги беги Рахматулланы өлтүрүшү айтылып жүрөт. Бирок тарыхый материалдар боюнча да, көркөм чыгармаларда да, ал гана эмес санжыраларда да бекти өлтүргөн адам Көкүм болуп чыгат.

Байтик Кокон хандыгынын «камчысын чаап» Узун-Агачта орустар менен кагылышууга катышкан болучу. Хандыктын көрсөтмөлөрүн аткарып турган. Байтик менен Рахматулланын чыры алгач малдан башталат. Манаптын 30дай жылкылары чептин жанына чейин жайылып кеткендигинен пайдаланып, бек киргизип алып, Байтикке бербей коёт. Байтик киши салып, малын араң алат. Кийин Байтик менен Рахматулланын арасы кайрадан бир аз жакындаша түшүп, Байсал деген баласын окугун деп, бектин карамагына таштап келет. Бул тууралуу тарыхчылар мындай дешет: «Рахматулла Байсалдын чырайына кызыгып, пача кылмакка үйүмө жатсын дегенде бала сезип калып, эл жайлоодон түшөр чак экен. Байсал үйүнө түн катып качып кеткен. Бул кабарды Байтик угуп, Рахматулланы эбин таап өлтүрүштүн камында калган».

Ал эми К. Осмоналиевдин романында бул чыр кызы Багынбүбүдөн башталат. Ал курбусу экөө жайдын ысыгында түнт камыш чыккан булуңга чечинишип сууга түшүшөт. Бир маалда эркектер камыштан чыга келишип, кыздарды зордуктоого аракеттенишет. Эркектин кучагынан араң кутулуп ызаланган Багынбүбү, өзүнө кол салган чептин беги Рахматулла экенин таанып, энесине айтат. Кулагы чалган Байтик ошондо «Рахматулланын шиши толду. Мунун тузун эки эсе татыта албасам, Байтик атым өчсүн!» — деп ант кылган. Мында жазуучу кандай болсо да тарыхый материалдарга атанып балага жасаган мамилесине жакындап келет. Бектин намысына тийиши Байтиктин чыдамын кетирип, азат боюн дүркүрөтүп, кек өчпөс болуп орногон. Байтик кантип оюн жүзөгө ашыруунун жолун гана издеп калган. Анын үстүнө Кокон хандыгынын урап баратышы, орустардын жакын келиши, элдин кокондуктардан кордук-зомбулук көрүшү Байтиктин чечкиндүү көтөрүлүшкө чыгуусуна себеп болгон.

Ө. Даникеевдин «Көз ирмемдеги өмүр» романында да Байтиктин бекти өлтүрүү жөнүндөгү ой толгоосу кеңири сүрөттөлгөн. Каарман эч ким менен сүйлөшпөйт, өз алдынча болуп, ички дүйнөсүндөгү түпөйүл суроосунун жообун чече албай келет: Кимге таянуу керек?! Ким колдойт?! Орустар кандайча кабыл алар экен?! Кокондуктар билип калышса, кокодон алып кайра өзүн өлтүрүп салышпайбы?! Бекти кантип шылтоолоп, үйүнө чакыра алат?!.

«Көчмөндөр кагылышында», «Көз ирмемдеги өмүрдө» өчтүн, кектин алынышы өтө элестүү, таамай тартылган. Байтик күзгү кой кыркуу тоюна эптеп өтүнүп жатып бекти чакыртат. «Досу» чакыргандан кийин барбай коюшка да болбойт эмеспи, бирок өтө сак бек сарбаздары менен белек-бечкегин алып жөнөйт. Экөө айкалышып көрүшөт. Жазуучулар каармандардын ар бир кыймылына, көз карашына маани берип баяндашат.

«Көчмөндөр кагылышында» ал гана эмес боз үйлөрдүн тигилиши, аттардын жайдак оттоп жүрүшү, Байтиктин тулпарынын мамыда байланышы, айланадагы жымжырттык... баары чыгарманын көркөмдүгү үчүн гана сүрөттөө эмес, маанилүү роль ойноп жатканы автор тарабынан ынанымдуу көрсөтүлөт. Жазуучунун пикири боюнча душмандарга шектүү эч нерсе болбошу керек. Кароолчулар да, Рахматулла да бейкапар. «Эми балээнин баары ошол Байтиктин кирип чыгуусунда жаткан. Анын ар кыймылын аш бышырган төрт үйдө шыгырап камалып отургандар жабык жылчыгынан, кереге түбүндөгү чий арасынан карап жатышкан. Байтиктин жандоосун күтүшкөн».

Автордун баяндоолорунда, каармандардын диалогдорунда колдонулган ар бир сүйлөм өз ордунда. Жазуучунун чеберчилиги каармандын ички дүйнөсү менен айлана-чөйрөдөгү жымжырттыктын ортосундагы байланышты, андан кийинки куюн сыяктуу жигиттердин сарбаздарга күтүүсүз кол салышы, оозунан келмеси түшүп, Рахматулланын «эт жебей, таш жейин» деп аргымакка араң жетиши, кылычтар чабылып, мылтыктар атылып, өкүрүккыйкырык, жан сооголоо — мына ушулардын баарынын көркөм картинасын көз алдыга элестүү бергендигинде.

Бул көрүнүш санжырада мындай берилет: «...эшиктен Турап сурнайчынын өзүнүн «Ат кеттисин» тартканы угулганда, ак селдесин баса кийип отурган Рахматулла селт этип чочуп кетти. Чоочубаңыз, бегим, ал адепсиздин үнүн өзүм өчүрөйүн!» — деп, Байтик шашыла эшикке чыга жөнөгөндө, отурган кыргыздардын бардыгы сыртка чыгар замат, төрт жигит эшикти ачырбай басып калышты».

Ө. Даникеевдин романында К. Осмоналиевдин чыгармасына салыштырмалуу кыркын тоюнун башталышы шаан-шөкөттүү салтанаттуу көрүнүштө болот. Эгерде «Көчмөндөр кагылышында» бекти тосууга анча маани берилбесе «Көз ирмемдеги өмүрдө» Байтик баштаган жигиттер курал-жарактары менен бекти алыстан тосуп келишет. К. Осмоналиевде бектин шектенүүсү да ачык сүрөттөлбөйт, ал эми «Көз ирмемдеги өмүрдө» Рахматулланын коопсуздануусу, тынчсыздануусу, ички психологиялык абалы күчтүү берилет.

Ушул жерден Т. Касымбековдун «Баскын» романы жөнүндө да сөз козгоп кетүүнү туура таптык. Бул романда Байтиктин образы негизинен Рахматулла менен болгон окуялардан жана бекти кулаткандан кийинки орус төбөлдөрү менен болгон мамилелеринен ачылган.

Романда Рахмат бек солто элин канткенде тындым кылсам деп, ою онго бөлүнүп, Байтикке кекенип жүргөн кезинде, күтүүсүздөн Байтиктен «ойноп кеткиле» деген чакыруу келет. Ошондо Рахмат бек: «Өзү чакырып калды го, сейилдеп, ойноп кетсин деп?! Көрөлү, ал мени байкагысы бардыр, а биз аны да байкайлы, ылайыгына жараша кеп, иш болор...» — деп, «тойлогону баратабызбы жокпу, сак бол, даяр бол» — деп, жүзбашыны катуу эскертет.

Көрүнүп тургандай, жазуучу маселени бир аз башкачараак, кырынан чечет. Мында Байтик Рахмат бекти маселени (тонолгон малдын башын ачуу) өз максатына ылайык чечиш үчүн чакырат. Автор тарабынан көрсөтүлгөн Байтиктин бул позициясынын аныктыгын анын Рахмат бек конокко келгенде, ага жасалган мамилесинен да көрөбүз.

Конокко келген бек өзүнүн сарбаздары менен колдон келишинче Байтикти эли менен кошо дагы да болсо кордоп, тебелеп-тепсеп кетиш максатында жосунсуз жоруктарды жасашат. Ошондо Байтик: «...«уяты бар», «мейман» деген силердей болобу?! Бирөөң сайды тепсеп, элдин көзүнчө бирөөнүн ак никелүү зайыбына кол салдың. Биздин Ормон мындайга адилет караган, мындай күнөө кылган арсызга кырк жылкы айып салынат» деп каарданат. Буга чыдабаган Рахмат бек жулкунуп тура калып, өзүнүн жүзбашына Байтиктин башын ал деп кыйкырат. Мына ушундан улам кагылыш башталып, кыргын-сүргүн менен Рахмат бекти сарбаздары алып качат. Жазуучу ушул жерден Байтиктин, качкындын (Рахмат бектин), куугундун (Көкүмдүн) ар биринин өмүр, өлүм, эркиндик, кулчулук үчүн болгон күрөшүн, жан түйшөлүүлөрүн элестүү чагылдырган. Акыры Көкүм кууп жетип, куу найза менен Рахмат бекти ай далыга саят. Артынан кууп жетип келген Байтик: «Ай, аттиң ай, же жылым кепке келишпей, же жөн аттанып кетишпей, аягы ушу болду» — дейт. Демек, романда Рахмат бек атайылап өлтүрбөстөн, өзү түзгөн кырдаалга жараша жазаланат. Өлүм, өмүр, жашоодогу эркиндик үчүн болгон күрөш Ө. Даникеевдин романында да элестүү, психологиялуу, драмалуу чагылдырылган. Рахматулла жанын оозуна тиштеп алган, башындагы селдеси учуп, көздөрү чанагынан чыгып, чапаны делбектеп ээрге араң илинет. «Качырып жиберебизби» — деп, Байтиктин ичи өрттөнүп кетти. «Кууган да кудай деди, качкан да кудай деди». Рахматулланын да, Көкүмдүн да ишенгени жалгыз ат. Жазуучу каармандардын психологиялык ал-абалдарын жаратылыштын туундусу менен тыгыз карымкатышта берет. Аттар да бири-бирине эрегишкенсип, ээлерине «кызмат кылсам» деген ниетте кызып калышкан сыяктуу.

К. Осмоналиевдин романында да Рахматулланын тагдыры Байтикке өзү үчүн гана эмес, кыргыз эли үчүн эң башкы маселе болуп калды. Эгер бек аман-эсен качып кутулуп кетсе, анда

жалпы калайык калкка караңгы түштү дей бер. Болбосо аны өлтүрүшсө, орустар менен жакындашууга, көтөрүлүшкө белсенип киришүүгө шарт түзүлөт. Жазуучу ушул учурдагы Рахматулланын да, Байтиктин да психологиялык алабалдарын таасын берет. Дал ушул окуя тарыхчы Белек Солтоноевде мындайча берилет: «Кайран Чүйдөн ажырап калат экенбиз, бул сарт аман-эсен коргонуна кирип кетмек болду» — деп, Байтик бакырып жибергенде Рахматулла сарбаздардан бөлүнүп, кылычын сууруп ала коргонду көздөп чуу деп кетип бара жатканда, күлүк ак сур аты менен Көкүм жетип далыдан сайганда найза эмчектен чыга түшкөн».

С. Закировдун пикири боюнча гана Байтик бектин өлүмүнө түздөн түз себепкер: «Кумдун үстүнө кулап, жалынып жатканда, Байтик жетип келет: — А, пачагар жан таттуу бекен! — деп, башын ыргыта чабат.

Ал эми Т. Касымбековдо Көкүмдүн найзасынан жарадар болуп жерде жатканда, Байтик жетип келип: «Болору болуптур, кыйналбасын, найзаны сууруп ташта, жаны тынсын» — дейт. Андан кийин, «Эми бери кара Көкүм, эртеби, кечпи болор доо сага түшүп жүрбөсүн, «Байтик сайды» деп эле кой муну, мейли, мен өзүм тартайын тартарын, мен өзүм көтөрөйүн көтөрөрүн. Башын кесип, байлап кой менин канжыгама, эл көрсүн!» — деген экен.

Көрүнүп тургандай, бул чыгармада да Рахмат бек Көкүмдүн колунан каза табат. Бирок тарыхый булактарга кайрылып көрсөк, Рахматулланы Көкүм жарадар гана кылат, аны өлтүргөндөр такыр башка адамдар. Бул окуя Б. Солтоноевде мындайча берилет: «Байтиктин айылына Рахматулланы алып барып, жаман кара алачыкка камап коюп, канча алтын дилде берейин деп жалынса да болбой, ошо күнү кечинде карасакал уругунан Шераалыны баш кылып эки-үч киши жиберип, Рахматулланы кескилеп өлтүргөн». Ушул эле ойду тарыхчы Ж. Жакыпбеков да далилдейт. Ал мындай дейт: «Качкан Рахматулланы Байтиктин жигити Көкүм кууп жетип, найза менен сайып жарадар кылат. Анан солтонун балдары: Дуулат, Көкүм жана Чойбек Рахматулланы өлтүрүшөт».

Демек, тарыхый булактар боюнча Көкүм Рахматулланы жалгыз өзү өлтүрбөйт. Ал эми көркөм чыгармада ар бир жазуучу бул окуяны өз алдынча алымча-кошумчалоого алышкан. Бул болсо көркөм чыгарманын законуна туура келет.

Акын, Абдылашым Смайыл уулунда бул окуялар «Эр Байтиктин Рахматулланы чабышы» деген бөлүмүндө берилген. Бул бөлүм акын тарабынан чала-чарпыт жазылып, окуя өтө эле үстүртөдөн баяндалган. Башында келе жаткан акындык эргүү ушул жерде басаңдап калгандай.

Байтик жеңишке жетишти, ысмы жалпы журтка дүңк дей түштү. Кокон хандыгынын бегин өлтүрүү ал мезгилде баатырлыкка жаткан. Албетте, Байтик чепти алуу оңой-олтоңго турбасын жакшы түшүнгөн. Ошондуктан, К. Осмоналиевдин романында сүрөттөлгөндөй каарман эки жолду тандап алат. Биринчиден, чепке дароо кол салбай, Кокон хандыгынан коркконсуп, көчүп кеткенсип, эч кимге шек алдырбай эмчектеги баласы менен аялды «элчиликке» жиберешет. Экинчиден, Верныйдагы орус төбөлдөрүнө жардам сурап кат жазат. Полковник Колпаковскийге Байтиктин кайрылуусу боюнча тарыхчы К. Молдокасымовдун пикирине толук кошулууга болот: «...Күрөштү аягына чыгарбай токтотуп коюу, чегинүү анын керт башы үчүн гана эмес, карамагындагы эли үчүн да оор болмок. Анткени 500дөн ашуун сарбаз сепилден чыгып Байтиктин элин Рахматулланын өлүмү үчүн кыргынга алмак. Ал эми орус империясы Байтик баатыр кайрылбаса деле Чүй өрөөнүнө ошол жылы согуштук жүрүшүн баштамак. Ал чечилип калган маселе эле. Ошону көрө билген Байтиктин өз элин сактап калыш үчүн бул жолго барганы айкын көрүнүп турат».

Мына ушуну күтүп отургансып, аскерлер жардамга келип, Байтиктин амалы менен жерди оюп, чептин ичинен чыгышат, чептин дубалын жер менен жексен кылат. Байтик чепти талкалады деген атак туш тарапка тарайт, ал эми аны чыгармада көрсөтүлгөндөй «баатыр», «манап», дешпей, «жарым падыша» деп калышат.

Романда К. Осмоналиевдин элдик мүдөөнү, эркиндикти колго тийгизген каармандын бат эле карапайым элге жосунсуз жоруктарын жасаганын айыптоосу күчтүү берилген. Байтик эч кимди тааныбай калат. Жолоочу кайрылып салам айтпагандыгы үчүн, мергенчи тоодогу кийикти сурап атпагандыгы үчүн дырдай чечиндирип, тикенге бөлөп сабашат. Бир айткан сөздү

укпай, кайра сурагандыгы үчүн жигиттеринин кулактары кесилет. Чыгармада акын психологиялык өзгөрүшү логикалык жактан законченемдүү болуп чыга келет. Каармандын бир кездерде азгырылып, бийиктикке жеткен адамдын психологиясы, ички жан дүйнөсү даана көрүнөт. Чындыгында эле көрүнүп тургандай, жазуучу каарманды бир беткей сүрөттөбөйт, анын оң жана терс жактары бирдей көркөм объектиге алынат.

Ө. Даникеев да өзүнүн романында Байтиктин зордук-зомбулугун көрсөткөн. Ал мал жайлаган жакшы жерлерди башка уруулардан тартып алган. Күнтуу элин, элдин нааразычылыгына карабай күч менен көчүрүп жиберет. Элдин ага болгон ишеними кетет. «Же Байтик мынчалыкка баргыдай, ким болуп кетти эле өзү? Кудайбы?! Эмненин кудайы — бийлик... Эмне десе өзү билет. Оёз менен сөзү бир». Ошондой эле романда бала Кутуйан менен Байтиктин ички дүйнөлөрүнүн тирешүүсүн өтө чеберчилик менен ачылган. Элдин мүдөөсүн көздөп келе жаткан акылдуу Кутуйан жалпы калайыктын тилеги — ата-бабасынын жерине кайра көчүп келүү тууралуу маселени коёт. Албетте, бул Байтикке жакпайт. Жазуучу эки каармандын кездешүүсүндөгү психологиялык кырдаалды терең, ынанымдуу көрсөткөн. Кутуйанды карап туруп, Байтиктин ичиндеги арамза ойлору удургуйт. «Тең ата болуп, тике сүйлөгөнүн кара?! Жубарымбектей тексиз жерден чыккандарга бийликтин чылбыр-тизгини тиеби?! Ким билсин, балким, эртеңки тизгин ушунукудур?! Пайгамбар жашына жете электе эле жол бергеним болбойт! Байсал турганда, мындайларга жол жок!..»

Жазуучу бийлик таткан каармандын психологиясынын чабытын көркөм изилдөөгө алган. Бийликтен ким качсын! Бийлик кумары — жашоонун өзөгү. Байтик ушуну билбей коюптурбу?! Каарман бир гана нерсеге өкүнөт — Кутуйандай мезгили, жашчылыгы кайрылып келбейт! Ошондуктан, жаш балага сыр алдырып жиберип бейдарман абалда отурбайбы! Баатырдык салты менен кимдерди гана узатпады беле?!..

Ал эми акын Абдылашым Смайыл уулунда Пишпек чебин алгандан кийин, Байтик баягысындай эле калыстыгы менен элине кызматын өтөйт. Александр Пнин өзүнөн сыйлык, пристав-капитан чинин алат. Ошондо да:

«Капитан болгонуна мактанбады,
Калыстык бийлик болду аткарганы.
Калкынын бири билбейт чин алганын,
Кутмандуу эли журтун так кармады.
Катуураак сабаттырчу өлтүрбөстөн,
Калк кадырын бөлөккө саткандарды» —

деп, адилеттүү бийлик жүргүзөт. Андан кийинки бөлүмдөрдө да Байтиктин кара кылды как жарган калыстыгы даңазаланат.

Байтик баатырдын өлүмү жогоруда сөз кылган чыгармалардан К. Осмоналиевдин «Көчмөндөрдүн кагылышында» жана Смайыл уулунун «Байтик баатыр баянында» гана сүрөттөлөт. Кайсы адам эле өмүрдөн тажасын, К. Осмоналиевдин романында да Байтик өлүм менен колдон келишинче күрөшөт, жөөлүйт. Эсине бийлиги менен күлүгү келет.

Бийлик менен күлүктүн убайын өмүр бою көрбөдү беле! Кантип кол жууп калат?! Өлүм менен алп урушуп жаткан каарман бирде күлүгүн жарыштарда кайра чапкысы келет, бирде бийликке тургусу келет... Тору аттын күйүтү да жанды эзет. Күлүктүн тизгинин нечен жолу тарттырбады беле? Тору ат алсыз жаткан Байтиктен өч алып, туягы менен тебелеп жаткандай... Зордук иштин акыры кордук...

Байтиктин басып өткөн жолун жазуучу ушундай кылып, жыйынтыктайт. «Байтик баатырдын баянында» автор каармандын өлүмүн элдин оозунан уккан окуялардын негизинде баяндайт. Биринде:

«Анткени оң бутуна чөнөр кирип,
Акырет кеткен экен Байтик өлүп» —

деп айтылса, биринде карындашынын таламын талашып Түнтөй уруусуна барганда оң бутуна ок жаңылган экен. Ошол октун салдарынан улгайганда жарат күчөп, айыктырганга эч бир табыштын күчү жетпей, ошондон өлгөн экен. Дагы биринде Байтик уктап жатса аян берген экен. Эртеси Апар байбичеге «бир адам келет, апкаарып, алактабай жүзүн көрүп, сураган татым тузун бергин» — деп бастырып кетет. Байбиче айтылган ишти туура эмес аткарып алып, Байтик ошондон катуу ооруга чалдыгып каза тапкан экен.

Байтик өлгөндө:

Кайрылып келбес жакка аттанганда,
Кайгыга салган экен жергемди дейт.
Кулагы уккандардын бири калбай,
Кыргыздын кыйырынан эл келди дейт.
Канайдын эр Байтиги өлгөн күнү,
Керме-тоо кадимкидей термелди дейт —

деп, бүт кыргыз эли кайгырат..

Жыйынтыктап айтканда, Байтиктин көркөм элеси жогоруда биз сөз кылган чыгармаларда өзүнүн оң жана терс жактары менен чагылдырылган. Өзгөчө К. Осмоналиев менен Ө. Даникеев жана казак жазуучусу И. Жакановдордун романдарында тарыхый инсандын оң-терс жактары ар түрдүү кырдаалдардан таразаланат. Ал эми акын Смайыл уулунда Байтиктин бир гана жагынан, тактап айтканда, анын кыраакылыгы жана калыстыгы жогору коюлуп, дал ошол сапаттары баса даңазаланат. «Дастандын автору профессионал жазгыч акын эмес, ал элдик ыр өнөрүнүн, айрыкча төкмөлүктүн мектебинде өз алдынча шугулданган, ошол абадан дем алып, ошол булактан азыктанган тубасалыкка жакын талант» — деп жазат чыгарманын автору туурасында акын Сүйөркул Тургунбаев. Мына ушундай негизде элдик чыгармалардын табиятында тарбияланган акын, анын булагынан суу ичпей койбойт. Акындын дастаны профессионал жазма поэзияга тиешелүү эмес, ал төкмө түрүндө пайда болгон өзүнчө бир поэтикалык көрүнүш. Ошентип, өзүлөрүнүн жеке ишмердүүлүктөрү менен кыргыз элинин тагдырына кандайдыр бир из калтырып, бирок бүгүнкү күнгө чейин тарыхтын өчүрүлгөн барактарынын арасында калып келген айрым адамдардын образдары адабиятыбыздын да барактарынан орун алып келүүдө.

Мына ошондой инсандардын дагы бири — солто элинен чыккан Жаманкара Чоткара уулу. Жаманкара туурасында маалыматтар өтө эле аз. Биз уккан, билген маалыматтарга караганда ал туурасында элдик санжыраларда, Белек Солтоноевдин «Кызыл кыргыз тарыхы» (1993) эмгегинде сөз козголот. Буларда негизинен Жаманкара баатырдын казак-кыргыз кагылыштарында көрсөткөн эрдиктери, аш-тойлордо сайышка түшкөндөрү, ар кандай майда эрдиктери туурасында кыскача баяндалат. Ал эми көркөм адабиятта Жаманкаранын образы Смайыл уулунун «Жаманкара» аттуу дастанында биринчи жолу чагылдырылган. Мында Жаманкара баатырдын басып өткөн турмуш жолу баштан аяк кенен сүрөттөлгөн. Атап айтсак, баатырдын ата-теги, туулушу, эр жетилиши, негизги эрдиктери, өлүмү.

Жогоруда акын Смайыл уулу туурасында сөз козгогондо анын элдик мурастын айрыкча төкмөлүк өнөрдүн мектебинде тарбияландыгы белгилүү болгон. Ушундан улам биз сөз кылган биринчи чыгармасында («Байтик баатыр баяны») элдик адабияттын эпикалык нугу ачык байкалып тургандыгын белгилегенбиз. Азыр биз сөз козгоп жаткан чыгармасы да («Жаманкара») дал ушундай ыкта ишке ашкан. (Ушул жерден белгилей кетчү нерсе, акындын «Жаманкара» аттуу дастаны «Байтик баатыр баянынан» биринчи жаралган чыгарма). Демек, биринчи чыгармада башталган эпикалык дем, экинчисинде андан ары улантылган.

Акын Смайыл уулу Жаманкара туурасында эл оозунда санжыраларда айтылган окуялардын негизинде өзүнүн билгендерин толук ырга айландырган. Анын кабылдоосунда жана түшүнүгүндө Жаманкаранын ата-тегинен башталып, өлүмүнө чейин көркөм сүрөттөлөт. Элдик санжырада Жаманкара баатырдын теги мындайча сүрүштүрүлөт: «...Бүткүл кыргыз, казакка белгилүү Жаманкара баатыр Солтонун Бөлөкбай уруусунун ичиндеги Бүтөш уулунун жети кашка тукумунан чыккан. Энесинин ичинен түшкөндө Күнгүрөктөн үн чыккан дешет. Башкача айтканда, Солтонун төрт уулунун Култуу, Күнтуу, Айтуу жана кичүүсү Чаа бийдин

уулунан (Бөлөкбай, Талкан, жана Тата), эң улуусу Бөлөкбай эки уулунун (Байсеит, Бүтөш), кичүүсү Бүтөштүн экинчи аялынын беш уулунун (Төлөн, Тубар, Багыш, Жагыш жана Түлөкабыл), кичүүсү Түлөкабылдын Айта, Чыңгыш, Чоткара жана Акит деген төрт уулунун Чоткаранын баласы».

Смайыл уулунун дастаны Жаманкаранын ата-тегин баяндоодон башталып, анда да дал жогоруда келтирилген тек сүрүү баяндалат. Бирок Смайыл уулунда Жаманкаранын түпкү теги Долондон башталып, Чоткарага чейин кенен, ар бир муундун тарыхы бай окуялардын негизинде баяндалып өтөт. Бул баяндоодо чоң чыгармачылык эргүү байкалбай койбойт. Элдик эпикалык чыгармалардагы салттуу көрүнүштөрдүн бири — элдин бактысына жаралган баатырдын жарык дүйнөгө өзгөчө белгилер, көрүнүштөр менен келиши. Жаманкаранын туулушу дастанда дал ушул салттык көрүнүштө ишке ашкан. Мында да болочок баатырдын энеси жолборстун жүрөгүнө талгак болот. Чоткара атып келген жолборстун жүрөгүн жеп, талгагы калып, адамдан башкача белгиси бар, аркасында кулун жалдуу түгү бар бала төрөйт. Демек, жогоруда санжырада айтылган «энесинин ичинен түшкөндө Күнгүрөктөн үн чыккан» деген ойдон улам, акын өз максатына ылайык жеке интерпритациясын жараткан.

Жаманкаранын балалык чагына дастанда өзүнчө бир чоң бөлүм арналган. Анда баатырдын кейиштүү балалыгы баяндалат. Атасынын көзү өткөндөн кийин эне менен баланын абалы оорлойт. Бир караганда бул бөлүмдө сүрөттөлүп жаткан окуя «Семетей» эпосундагы Каныкей менен Семетейдин Таластан Букарга көчкөн тарыхына окшошуп кетет. Дастанда Чоткара жарык дүйнө менен коштошоор алдында: «...жакшы жок, жаман айтпай көзүм өтсө, төркүнүнө уулунду жетелеп кет» деп, керээзин айтып коштошот. Күйөөсү өлгөндөн кийин Каныкейдин «кейпин» кийген Тыта эне баласын алып, төркүнүнө качат. Ошентип, Жаманкаранын балалыгы Кочкор жергесинде, таякелеринде өтөт.

Оозунан чыккан жели түтүн болуп,
Оолугат алышсам деп күчү толуп.
Оң ийни, сол ийнине карап көрсөң,
Олчоюп отургандай бүркүт конуп.
Оролуп кементайга уктап жатса,
Ойготуу кыйын болот түртүп коюп , —

деп, автор сүрөттөгөндөй, Жаманкара барган сайын күчкө толуп, балбан болуп өсөт, эл оозуна бат алынат. Бирок ошондой болсо да, өзүнүн күчүнө дөөгүрсүнбөй, мүнөзү жумшак, элпек, эч жанга бөөдө зыяны жок, элдин намысы үчүн жанын берген адам болуп чоңоет. Аш-тойлордо сайыштарга түшүп, эл оозунда айтылып жүргөн эрдиктерин көрсөтө баштайт. Булар туурасындагы окуялар дастандагы «Баатырдын баяны» деген бөлүмүнөн орун алган. Анда Жаманкаранын жылаан менен кармашканы, кара курт чакканда көрсөткөн эрдиги, кийме котур болгондогусу, камыш арасынан жолборс өлтүргөнү, жылкы тийген казак баатыры Шорукту жеңген, Бөкөн балбан менен кармашканы көркөм баяндалат. Бул окуялар менен аралаш Жаманкаранын жашоосундагы турмуштук көрүнүштөр да сүрөттөлөт. Бирок каармандын негизги казак-кыргыз кагылыштарында көрсөткөн эрдиктери (Шоорук баатырды жеке өзүн эске албаганда) туурасында сөз жок. Ал эми бул туурасында санжырада мындайча айтылат: «XIX кылымдын отузунчу жылдарынан тартып Жаманкара баатыр жоонун жүрөгүнө тийип, ага аттын кашкасындай таанымал болгон экен. Өзүнүн өмүрүндө он беш жолу жоого түшөт да Жаманкара баатыр бир жолу да аттан ыргыта сайылып, бир жолу да жоодон чегинип качпаган, дайыма жоону кууп чыгып качырган экен». Дастанда акын көбүнчө Жаманкаранын өзүнчө жалгыздап жасаган эрдиктерине басым жасаган. Жаманкаранын эрдиктеринен кийин дастанда Майкулак туурасында сөз башталат. Автор бул образдын элесин Жаманкара баатырдын өз туугандарына таарынып, Ормон ханга кетип калышына байланыштырып сүрөттөйт. Элдик эпикалык чыгармаларда баатырдын кыйышпас жан досунун болушу негизги традициялык мотивдердин бири болуп саналат. Мына ушундай салттуу көрүнүштү Майкулактын баяны көрсөтүп турат. Биздин оюбузча, бул бөлүмдү киргизүү акындын максатына ылайык болсо

керек. Себеби чыгарма башталганда эле эпикалык дем менен ачылган. Салтка ылайык Майкулактын образы ошол демди андан ары улайт. Экинчиден, чыгарманын көлөмүн өстүрүү да авторду кызыктырышы мүмкүн. Ошондон улам сүрөттөлүп жаткан окуяга коошпой, «чоочун» сыяктанып турган окуялар тизмеги да дастандан орун алса керек.

Элдик санжырада: «Кененсары, Норузбайдын кыргыздарга чабуул жасайбыз, согушабыз деген сөзүн, карындашы Бобукан угуп калат. Ал акылдуу, жетик кыз болгон. Бул кыргызды токтотуп калууга көп күч жумшаган. Агалары сөзүн укпагандан кийин, эркекче кийинип, чачын түйүп, күлүк ат минип, кыргыздарга жөнөп кеткен. Анын максаты кыргыздын мыкты баатырларын сыноо болгон. Экинчиден, ылайыгы туура келип калса, кыргыздын таасирдүү бегине турмушка чыгып, чатакты токтотсом деген. Ошондо солто элинен чыккан — Жаманкара менен Чыңгышты сынап, чыныгы көк жал баатырлар экен деп ойлойт», — деп айтылат. Мына ушул айтылгандардан улам акын дастанга «Элчи» деген өзүнчө бир бөлүм киргизген. Бирок дастанда сүрөттөлгөн окуя боюнча казактын төрөлөрү Кененсары менен Норузбай ак дилдери менен кыргызга дос болсок деп кеңешип, карындашын элчиликке жиберешет. Ошондо элчи кыз Талас, Жалал-Абад, Ош, Алай, Нарын, Ысык-Көлдү аралап, Чүйгө чейин келип, бул аймактардын ар биринин баатырларын бирден сынайт. Акындын ар бир жердин жаратылышына ар бир баатырдын өзгөчөлүктөрүнө берген мүнөздөмөсү чыгармачылык менен ишке ашкан.

Жаманкаранын өлүмү элдик санжыраларда ар кандай айтылат. Биринде: «Жаманкара баатырдын даңкы таш жарып, алдынан жан кыя баспай калганын Жангарач угуп, көзү менен көрүп, үрөйү учуп, калтырай баштайт, баатырды жоготуунун айласын издеп таап, аны Кененсары менен жарашууга элчи кылып жиберүүгө Бөлөкбайдан Чыңгыш баатыр жана башка билермандарды, өзүнүн айланасындагы жакшылары менен кеңешип, акылдашып бүтүп, Жаманкара баатырды Кененсары ханга 1846-жылы жөнөтөт. Демек, бул боюнча Жаманкара феодалдык-патриархалдык доордогу ички карама-каршылыктардын, кесепетинен өлүмгө дуушар болгон. Дагы биринде: «Кененсары, Норузбайлар Чүйдүн этегиндеги кушчу, солто урууларын чабышып, кайра тартып баратышып бир байдын жылкысын тийип кетишет. Жылкыны Шорук баатыр алды деген сөз чыгып, албай Жаманкарага досуңан жылкымды кайрып бер деп суранат. Жаманкара Шорукка барат, ал тымызын издегениң өзү келди деп, Кененсарыга киши жиберет. Жетип келген Кененсары Жаманкараны шылдыңдап тийишет. Ошондо Жаманкаранын ачуусу келип: — Маңка ханым, эмне деп келжиреп жатасың? — деп, бетине түкүрүп жиберет. Ачууланган Кененсары эки жигитине эки колун карматып, өзү канжары менен боорун жарып, бөйрөгүн сууруп алат».

Ал эми Белек Солтоноевде мындайча айтылат: «Казак-кыргыз согушунан кийин эки элдин ортолоруна элчи жүрүп, жараштырабыз деп Чапырашты, Шорук баатыр аракет кылганда, солтодон Бөлөкбай, Жаманкара баатыр менен Болотту баш кылып ал беш киши жиберген. Жаманкаранын кеткенин агасы Чыңгыш билбей калып, жибербеске артынан кууп барып, жете албай калган. Буларды Кененсары өлтүрүүгө ооп калганда казактан Экей, Сары бай бул кыргыздарды мен күтүп турайын деп барганда Кененсары: мен өзүм күтөмүн деп Сары байды ынандырып кайта жиберген. Сарыбай кеткен түнү Жаманкараны чөк түшүрүп отургузуп коюп, бир бөйрөгүн сууруп алганда, ал былк эткен эмес. Экинчи бөйрөгүн сууруп алганда чалкасынан кетип, ага кошо Турсун дегенди дагы өлтүрүп, калган жолдошторун кое берген. Өлүктөрүн журтка таштап, өзү көчүп кеткен».

Демек, тарыхый булак боюнча да Жаманкара элчиликке барып, ошондо душмандын колунан каза тапкан. Элчиликке атайын татыктуу баатыр катары барганы же айрым адамдардын көрө албастыгынан, кастыгынан атайылап эле өлтүрүш максатында жөнөтүлгөнү талаш маселе. Бизди кызыктырган нерсе бул эмес. Маселе мына ушул көрүнүштөр акын Смайыл уулунун дастанында кандайча берилгендигинде. Акын өз чыгармасында бул маселенин түйүнүн башкача ракурстан чечет. Дастанда Жаманкаранын энөөлүгүнөн пайдаланып, ортодон чыккан бузуку (ушакчы) баатырга келип:

«Баатырым басып келдим сени көрүп,
 Батыраак айтайын деп терим төгүп.
 Байкачы тиги аттарды мамыдагы,
 Бир-бирден күлүктөрүн эки бөлүп,
 Болбосо албайт беле элчиликке,
 Балдары калган окшойт сени жерип», —

деп агасы Чыңгышка каршы тукурат. Дал ушул мезгилде Чыңгыш баатырдын балдары атасынын үйүндө бал кымызга чогулуп жатышкан эле. Мына ушул учурдан пайдаланып, бузуку өз максатын ишке ашырат. Автор бузукунун образы аркылуу феодалдык-патриархалдык доордогу өз ара, ички келишпестиктерди, байлык, мансап, бийлик үчүн болгон кармашты подтекст менен берсе керек. Кыргыз элинин тарыхында мындай көрүнүштөр көп эле болгону белгилүү.

Ошентип, агасына таарынган баатыр жанына Болот курбусун, Чормон баатырды, Кара Чолокту, Чынык баатырды ээрчитип элчиликке жөнөп кетет. Аларды Шорук баатыр тосуп алып, «көктөн издегени жерден табылгандай» сүйүнөт. Акыры амал менен баатырлардын бардыгын өлтүрүп, Жаманкаранын болсо эки бөйрөгүн тирүүлөй сууруп алып өлтүрөт. Эки бөйрөгүнөн ажыраган баатыр кыңк дебестен, артын карап душманына сез көрсөтүп, акыр аягына чейин кармашат. Дастанда бул көрүнүш мындайча берилет:

«Кан колун бөйрөгүнө тагып алып,
 Кадамын алга таштайт жыйнап күчтү.
 Каерге жетип барып жыгылат деп,
 Казактар таң калышып дагы күттү.
 Керилип эки жакты карап алып,
 Күп этип бет алдынан кулап түштү».

Андан ары:

«Бир жигит чуркап келип ичин жарып,
 Бүтүндөй ичегисин бүтүн алып,
 Билсек деп адам билбес шумдук сырын,
 Байлаптыр чоң терекке жакын барып
 Бөлүнүп ара кескен дарак сындуу
 Белинен кеткен экен кесип-таарып».

Келтирилген саптардан көрүнүп тургандай, Жаманкаранын өлүмү эпикалык каармандын өлүмүндөй баяндалат. Акын эл оозунда айтылгандарды өзүнүн көркөм дүйнөсүнө алып өтүп, өз вариантын жараткан.

Жыйынтыктап айтканда, өзүнүн кара түгү менен кыргызга таанымал болгон Жаманкара баатырдын басып өткөн турмуш жолу биринчилерден болуп көркөм адабиятта акын Смайыл уулу тарабынан колго алынган. Чыгармадагы окуялардын курулушу, андагы баяндоонун деми эпикалык арымда ишке ашканы менен каармандардын ички жан дүйнөсүнө болгон андоо, пейзаждык сүрөттөөлөр, лирикалык чегинүүлөр аз да болсо дастандан орун алган. Кандай болгон күндө да, акындын эмгегин баалабай коюшка болбойт. Дал ушул эмгектин арты менен Жаманкара баатырдын тарыхы акын-жазуучулардын чыгармачылыгында уланышы да мүмкүн.

Сөз аягында айтаарыбыз, көркөм чыгарма — тарыхый чындыктын эстетикалык жүгүн аркалаган чыгармачылык катмар. Ал эми булардын ортосунда билинер-билинбес дагы бир «өткөөл» катмар жатат, бул жазуучулар үчүн эбегейсиз маанилүү роль ойногон — фольклордук компоненттер: легендалар, уламыштар, санжыралар. Албетте, профессионал адабиятынын үлгүлөрүнөн алып караганда фольклордук булактар али чийки. Мына ушул булактардын негизинде жазуучу ошол сүрөттөлгөн доорго, мезгилге «дүрбү» салып, сыртта калган баяндоочу катары туруп албастан, кеңири масштабда ой-чабыттатып, каармандардын ички дүйнөсүнө сүңгүп кирип, кыймыл-аракеттерине жандуу аралашып туруусу зарыл.

Тарыхый окуялар менен инсандардын көркөм адабиятта чагылышын анализдөө кийинки убакта бир топ актуалдуу болуп келе жатат. Акын-жазуучулар тарыхый процеске атайы айрылышып ой, идея айтууга аракет жасашууда, анткени мурдагыдай идеологиялык үстөмдүк болбогондуктан, тарыхый-факты — материалдарга коркпой-үркпөй эле белсенип киришүүдө. Бирок алардын эстетикалык-көркөмдүк жагын албаганда да, адабият да, тарых да тарыхый инсандарды объект катары изилдөөдө бир беткейликке жол берип койгон учурлар көп учурайт.

Кечээ эле айрым тарыхый инсандар бай-манаптар, карапайым калктын канын соргуч эзүүчү феодал төбөлдөрү катары көрсөтүлүп келсе, бүгүн «элдик баатыр» катары карашууда. Айрым учурда тарыхчылардын бир эле көрүнүшкө эки башкача мамиле, баа берип, объективдүүлүктөн алыстап кеткенин көрөсүң.

Тарыхтагы оң, же терс көрүнүштөрдү, бурмалоолорду бара-бара акырындап замандын «диктовкасына» ылайык оңдоп, түздөп, тактап койсо болчудай. Ал эми көркөм чыгармалардагы образдардын тагдыры кыйла татаал, ал эгер автор тарабынан гана кайра иштелип, редакцияланып чыкпаса, кандай болсо дал ошондой трактовкаланышы керек. Ошондуктан, көптөгөн тарыхый инсандардын образдары идеологиялык жактан «фильтрленип», «тазаланып» келгендиктен, жазуучунун да көз карашын чыгарма жаралган коомдук саясий мезгилден бөлүп кароого болбойт. Натыйжада бир эле тарыхый инсандын заман кырдаалына жараша ар кандай образдарда сүрөттөлүшүнө ээ болуп калышы мыйзам-ченемдүү көрүнүш.

Жогоруда биз сөз кылган Байтик баатыр, Жаманкара баатырлардын көркөм образдары бул айтылгандардын ачык мисалы.

*А. Акматалиев,
Ж. Байтерекова.*

ЖАМАНКАРА БААТЫР

(АБДЫЛАШЫМ СМАЙЫЛ УУЛУНУН АЙТУУСУНДА)

Сураштырсам көп элден,
Сары Өзөн Чүй өрөөндөн.
Миң сегиз жүз жыйырма үч,
Жылында баатыр төрөлгөн.
Жаманкара баатырга,
Жок экен анда теңелген.

Жайсаңдын жайык сазында,
Жарагы жок кашында.
Жай алып шашпай уктаган,
Жоо келбей эч бир акылга.
Жаманкара өлүптүр,
Жыйырма үч жашында.

Жазайын өткөн учурун,
Жиптей созуп учугун.
Жаманкара баатырдын,
Жашыргым келбей кызыгын.
Жалпы журт айтар ыракмат,
Жагып кетсе ушунум.

Баатырдын өзүн көрбөй сыртынан ук,
Баштайын окурманым кумардан чык.
Баянын айтып берген бир карыя,
Булбаймын бул нукура болгон чындык.
Баласы кыргызымдын Жаманкара,
Баракка дастан кылып элге сундук.

Балдарым ушул дастан белек болсун,
Баарыңды арбак колдоп бакыт консун.
Биринди-бирин сыйлап сиз-биз дешип,
Береке байлыгы мол жакут толсун.
Баатырдын окуясын тартуу кылам.
Бет ачып урпактарым окуп койсун.

Бук кылып курсагыма батпачудай,
Баратат ташкын болуп аккан суудай.
Бөлөкбай деген элден Жаманкара,
Баатыр дейт бала кезден ат качырбай,
Билишет кыргыз-казак карылары,
Баянын күлүк аттын кашкасындай,

Көкөлөп куштар учат асман менен,
Кутулбайт шум өлүмдөн качкан менен.
Күн өтүп өмүр чиркин куюн болуп,
Кыймылсыз жатып калар каткан денең.
Кубантып окурманды Жаманкара,
Көрүнсө ушул жазган дастан менен.

Кагазга ыр саптарын кондурайын,
Касиет берсе буйруп чоң кудайым.
Кыргыздын тарыхында Жаманкара,
Курманбек, Табылдыдай орду дайын.
Колумдан келишинче эмгек кылып,
Калтырып дастанымды толурайын.

Эскерип айткан кеби Куламбайдын,
Эси ошол ушул жазган бура албаймын.
Эчен күн ээрчип жүрүп уктум эле,
Эми мен баяндоого кумарландым.
Элимдин купулуна толуп дастан,
Эңсеси канса деймин угармандын.

Эрмектеп күндө карап ай көрөмбү,
Эркин тоо ээлегендей кайберенди.
Эр экен Жаманкара кыргызымда,
Эл билсин жасаганын кайран эрди.
Эмгекти ыр сабынан баштагын деп,
Эң кымбат чоң кудайым өнөр берди.

Баатырдын баштайм эми түпкү тегин,
Баракка балким жагар түшкөн кебим.
Баланын бал тилиндей болор бекен,
Баяндап айтып берсем түшүп мээрим.
Бир гана тилегим бар жүрөгүмдө,
Барактап окуса дейм бүткүл элим.

БААТЫРДЫН ТЕГИ

Кыргыздын түпкү теги Долон болгон,
Кутулуп жалгыз чыккан качып жоодон.
Кызарттын белин ашып, малын багып,
Күн көргөн кенен жайлап керме тоодон.
Казыркы биздей мууну өсүп өндү,
Кылымдап жетелешип обологон.

Калкымда санжыраны бардыр уккан,
Калтырбай кыргыз тегин ойго туткан.
Калмактар капилеттен элимди чаап,
Күчөгөн ошол кезде бизге душман.
Кыргыздын тукум курап эл болгону,
Казыркы ата тегим Долон кутман.

Туну экен эң биринчи жарык көргөн,
Татына ай мончоктой кызы Наалы.
Тагай бий, Адыге эки уул болуп,
Тараптыр ал үчөөнөн кыргыз баары.

Туш-тушка элин бөлүп, жерин берип,
Тынчы жок өтүп турган турмуштары.

Туурасын айтсак элге Адыгине,
Түркүгү Ош, орун алган Жалал-Абаддан,
Түштүктө малын жайып, данын багып,
Турушат көп уруу эл шилтеп кадам.
Туура эмес болуп калса кечиргиле,
Толуктап айтып берер билген адам.

Болуптур Тагай бийдин төрт баласы,
Богорстон, Койлон, Кылжыр, Кара Чоро.
Байралып жай мезгилде шерине жеп,
Бозону кордоп кышта ичкен жоро.
Балдары Кылжырыңдын кыйын чыгып,
Бир-бирин көрө албастан казган оро.

Баласы жалгыз Эштек Богорстондун,
Бар чыгаар арабызда аны билген.
Белине күмүш курун бек курчанып,
Баатыр дейт коргон болуп элин сүйгөн.
Башы Чүй аяк жагы Талас болуп,
Бирдикте орун алган кенен Чүйдөн.

Балдары баатыр Эштек атабыздын,
Байлыгы батпай келген Эмгегинен.
Бирөөгө кастык кылбай, достук кылып,
Бир тууган болуңуз деп нан жедирген.
Баш багып түркүн адам келе калса,
Батырат океандай кеңдигинен.

Койлондон кооз жэдигер аты аталып,
Күткөн дейт келип кеткен кербендерди.
Кызыгып соода-сатык жолун улап,
Капчыкка толтурган дейт теңгелерди.
Кесибиң соодагерлик болду уулум деп,
Кокондун аймагынан берген жерди.

Күн көрөт жедигерлер эркин жайлап,
Кокондун аймагына эгин айдап.
Кылымдан кылым улап бизге жетти,
Кыргызым ынтымагын бекем кармап.
Карачы Тагай ата кандай адам,
Колуна тизгин учун берген талдап.

Кылжырдан Ороз-Төөлөс эки бала,
Көрө албай бир-бирине ичи кара.
Кытайдан жоо келгендей карап турчу,
Кездешип чыга калса оро-пара.
Карачы кандай заман ошол кезде,
Камчылап чаап өтчү бетин жара.

Төөлөстөн Ормон чыкса ойчул өткүр.
Ороздон Балбай чыгат болуп зөөкүр.
Кыйналып кыйын кезең келген чакта,
Кыргызга Ормон болгон бийик сепил.
Кармашпай Ормон ханды Балбай сойгон,
Калп болсо окурманым мени кечир.

Эштектин Солто болгон жалгыз уулу,
Элеген кең Чүйдөгү жети сууну.
Эгерде айылдан чыр чыгып калса,
Эртелеп басып турган ызы-чууну.
Эрлиги уламадан бизге жети,
Элине коргон болуп кармап тууну.
Эми мен айтып берем Солто бийди,
Эрлигин ошол кезде эли билди.
Эштек эр карып калды көзү көрбөй,
Эми сен камчыдан дейт болбой кирби.
Элиңдин эки тизгин чылбырын ал,
Энчиңе Сары Өзөн Чүй жери тийди.

Эрегиш болуп турган ошол чакта,
Эсирип жоолор келет бейкут жатса.
Эне-сүт эркелиги бар чак эле,
Эр Солто араң жеткен он беш жашка.
Элимдин намызы үчүн барамын деп,
Ээленип жоого кирди минип атка.

Колуна сыр найзаны кармап белен,
Келгиле жеке чыгып мени менен.
Кыйкырып жалгыз Солто жар чакырды,
Күчүмдү бирден келип сына деген.
Карааны Ала-Тоодой сүрдүү баатыр,
Калдайып келе жатат чыгып элден.

Кабылан Манас атам колдой көр деп,
Колуна найза кармап Солто чыкты.
Каргадай көрүнсө да жаш баланын,
Кыйкырып чыккан үнүн жалпы эл укту.
Качырып оро-пара келген кезде,
Камгактай тиги баатыр аттан учту.

Кеп кылсак Солто бийдин арбагы бар,
Күнтуу, Чаа, Култуу деген балдары бар.
Кадимки Жаманкара баатыр чыгат,
Кызыктуу айтып бүткүс ар жагы бар.
Курманбек, Жаныш, Байыш, Эр Табылды,
Кем эмес ошолордой салмагы бар.

Алыстан Солто бийиң сынчы алдырат,
Ат минген кош баласын сындаттырат.
Ага-ини Күнтуу, Култуу уулдарын,
Ардактуу сынчы атабыз ылгап турат,

Аттары күлүк чыгып, кызы сулуу,
Акыры ушундай эл мындан чыгат.

Укканда ушул сынды Солто бийиң,
Ушундай болобу деп менден кийин.
Убайым тартып турган учурунда,
Сынчы ата ачмак болду көңүл кирин.
Периште бешененде ойноп турат,
Баландын көргөзгүн дейт дагы бирин.

Дегенде Солто бийиң үйгө кирет,
Дардайып жаткан Чааны ай ким билет.
Дуба окуп Санчы сынчы жүзүн көрүп,
Дулдуяп сөз сүйлөбөй күнгүрөнөт.
Дегеле адам билбес бул баладан,
Думугуп жаткан шумдук сырдык көрөт.

Жылаңач бечел болуп жаткан тура,
Желкеден жети дөөлөт баскан тура.
Жетиге толгон күнү уулуң басат,
Жеткирди мени сыным жаңсап буга.
Жалынып жаратканга тобо кылып,
Жобурап колун жайып айткан дуба.

«Кулжа кулак меш кызыл беги турат,
Ат качырбас боз айгыр эри турат.
Ач арстан жалы бар бөрү турат,
Ийри кара шылк моюн чеби турат.
Таңдайы жарык чечендин кеби турат,
Туура бийи баш койкоң чени турат,
Түмөндөгөн Чоң байдын эни турат».

Сынчы ата жайбаракат басып демин,
Солтого сылык-сыпаа айтып кебин.
Солобоң көтөрүлөт мындан ары,
Сынымдын чындыгы бар болбойт төгүн.
Сыкканын көрүп турат жети дөөлөт,
Суудай таза агылсын жылган өмүр.

Ушундай боло берет бул жалганда,
Уулугуп түшө бербө түк арманга.
Улардын жөжөсүндөй учуп чыгат,
Узартып өмүр берсин ууз балдарга.
Учуру келген күнү аты чыгат,
Уучуңуз толот кийин капаланба.

Уулунду белге таңып жүрө бергин,
Убайым тарта бербей урмат көргүн.
Умтулуп канат кагып шумкар болот,
Ушуну сын көз менен даана көрдүм.
Уруксаат болсо баатыр мен кетейин,
Учабыз бул дүйнөгө биз да келгин.

Батасын берип сынчы кете берди,
Божурап ичтен кайрып келмелерди.
Бир-бирден айтып берем атын атап,
Биздеги болгон баатыр кемеңгерди.
Бабанын басып өткөн жолун улап,
Акылман, баатыр, байлар Чаадан келди.

Чаадан чыгат, Каракчы, Тата, Талкан,
Чүй боорун жоодон сактайт болуп калкан.
Байсейит, Бүтөш экөө Каракчыдан,
Балдары бүт Талкандын болуп залкар.
Байы бар, баатыры бар, чечени бар,
Байыртан бабаларым акыл тапкан.

Балдары баатыр чыгып Каракчынын,
Бабалар наамын берген Бөлөкбайбыз.
Булан сай, Аламүдүн, Ысык-Ата,
Белгилүү илгертеден кенен сайбыз.
Баш багып келип калса ач-жылаңач,
Биз анда меймандосчул белен жайбыз.

Кичүүсү болгон уулу Чаанын Тата,
Көрүптүр улгайганда тийип бата.
Казыркы муундарын биз билбейбиз,
Келатат аты-аталып тогуз ата.
Кулагым уккан болчу эл оозунан,
Кечиргин сөзүм болсо эгер ката.

Татанын Шайыбеги баатыр чыккан,
Тоолуу-түз аймагынын эли уккан.
Тирешип найзалашып эрөөл болсо,
Томкоруп нечендерди женип уткан.
Турчу экен ошол кезде сырттан өтүп,
Титиреп кол салалбай коркуп душман.

Талкандын балдарынан мыкты чыгат,
Тургула окурманым бирден сынап.
Топ болсо сөз кылганы ушул азыр,
Түлөберди, Жаңгарач, Канайды угат.
Түптүү Солто элине коргон болуп,
Тикесинен тик болуп Байтик турат.

«Кулжа кулак меш кызыл Түлөберди,
Таңдайы жарык чечени Кожогелди.
Ат качырбас боз айгыр Канай болуп,
Ач арстан жалдуусу Жаманкара.
Ийри кара шылк моюн Жаңгарач деп,
Туура бийи баш койкоң Байтиги чеп.
Түмөндөгөн чоң байы өзүбек деди,
Туура болуп сынчынын сөзү келди».

Каракчыдан Байсейит, Бүтөш болуп,
Күн көрүшөт жанаша бирге конуп.
Карачы ынтымактуу эки тууган,
Казаны бөксөрбөгөн ашка толуп.
Керме-Тоо жел аргысын айдаганда,
Келчү экен уйгу-туйгу шамал согуп.

Бүтөштө, Байсейитте сегиз бала,
Бирге ойноп улуулары атка минет.
Баштаса бабалардан калган сөздү,
Бүтөшү санжырадан жакшы билет.
Баратса көчүн баштап эрте жазда,
Бузулуп аба-ырайы көчкү жүрөт.

Бараткан аппак жолун көчкү алганда,
Бүтөштөн кошо кетет жети бала.
Буркурап жер кучактап кала берет,
Баарынан кыйын болуп улгайганда.
Билинбей кырсык деген келет тура,
Бир замат жан кейитип бу жалганда.

Белинен сынган өңдүү Бүтөш карың,
Болсо да билгизбей жүрөк зарын.
Ботосуз калган төөдөй сыздап турат,
Буркурап ыйлап турса кой деп жарын.
Бетинен түгү чыгат кээ күндөрү,
Бирөөлөр от койгонсуп болуп жалын.

Бүтөштүн байбичеси айтсак Таңсык,
Бешикте бир баласы калган Жакып.
Белине таңып уулун кубат кылат,
Балдары эске түшсө жүрөк жанчып.
Буркурап кээде жүрөт жашын төгүп,
Ботосуз боз ингендей күйүт тартып.

Барбы жоолук, салынган жылаңбашпы,
Баратса үйдөн чыгып билбей калат.
Боор эти түшкөн сыяк жан кейитип,
Болкулдап турат чиркин жүрөк канап.
Бет алган жерге жетпей кулап түшүп,
Бир сөзгө чама келбей тилден калат.

Башынан эки абысын болгон ынак,
Барышчу бир бирине көңүл улап.
Бурулуп кирип калса керегеде,
Буладай саргыч кызыл тери турат.
Бул мага керек эле ичигиме,
Берсеңиз абысын деп калат сурап.

Башына тумак тигип берейин деп,
Балама арнап койгом бул терини.
Белиме таңган уулум жалгыз Жакып,

Бай болгур жай отуруп ук кебими.
Бекемдеп жүк артына катып койду,
Бербеске башын чайкап карт келини.

Бере албайм жеңекебай капа болбо,
Балдарым такыр кетпей дайым ойдо.
Бүгүн сен мага келип тери сурап,
Башымды ооруттуң го салып ойго.
Бой жетип, адам болуп, атка минип,
Барса дейм балдар менен кийип тойго.
Бир балам Жакып калды туурга конгон,
Башкасы көчкү жүрүп болуп ойрон.
Баарына кайыл болуп жүрсөм дагы,
Баягы жети балам чыкпайт ойдон.
Болбосо кандай жансың ач көзүрөөк,
Бербесем аласыңбы тартып колдон.

Бербесең мен эмесмин көп жалынар,
Бир кезде жалгыз уулуң Жакып калар.
Бул дүйнөң киге калар көзүң өтсө,
Балдарым көптүк кылып тартып алар.
Беттешип калган болсо бирөө менен,
Болбостур эч ким ага жардам кылар.

Алды артты абысыным байкабадың,
Аны мен такыр келбейт кайталагым.
Ардактуу сегиз балам бар чагында,
Адамды көзгө илбедин кайкаладың.
Аягын көрө жатам тирүү болсом,
Айылга жалгыз Жакып чалкаларын.

Абысын көтөрүлүп сыртка чыкты,
Айла жок Таңсык катуу кебин укту.
Атаны арман күн деп туталанат,
Ачыгын айтсам ырас менден мыкты.
Атадан алар сегиз балам жалгыз,
Айтылган ушул оюн бекем тутту.

Аны мен мурун билбей кандай жанмын,
Алдыда жашоосу көп тирүү бардын.
Андыктан колукту издеп келейинчи,
Али да кубаты көп тиги чалдын.
Ак пейлим текке кетпес бу жалганда,
Алдыга иши жылбас ичи тардын.

Аттанып кыз издейин алдын алып,
Анда мен куда түшөм калса жагып.
Атан төө калыңына тогуз кара,
Алдына тартуулайын, сөйкө салып.
Алтындай уул-кызды төрөп берсе,
Алайын өз баламдай куштап багып.

Дегеле абысыным чындыкты айтты.
Дал болуп Таңсык түркүн ойго батты.
Даанышман абышкама колукту издеп,
Далай эл аралайын туш-туш жакты.
Дагы эле кеч эместир буйруп койсо,
Далалат кылсам балким келер бакты.

Жанына жигит алып карап көктү,
«Жолубуз шыдыр бол» — деп жүрүп кетти.
Жер-жерден сынай берип кыз көрүнсө,
Жол дүрүп ат арытып көрдү көптү.
Жараткан жалгызыма жардам бер деп,
Жалынып күн-түн дебей жашын төктү.

Жамгырдын өшөрлөгөн жаанын көрдү,
Жайкы аптап ысып-күйүп, аачып терди.
Жолоочу болуп жүрөт кемпир, жигит,
Жолунан жолуктуруп түркүн элди.
Жайлоонун этегинен орун алган,
Жыйырмадай жылкы жүрөт ага келди.

Кыдырып кыйла жерди аралады,
Кырк үйлүү кушчу деди дароо барды.
Көңүлү көтөрүңкү ошол күнү,
Колуна тийген өңдүү каалаганы.
Каякка качмак эле колукту кыз,
Кудайым буйруп турса арга барбы.

Куш келип калдыңар,— деп тосуп алар,
Киргиле эшик ачык, оокат даяр.
Кыргыздын расими кандай сонун,
Коногу болуп калат чоочун адам.
Калтырган керез-мурас кебин айтып,
Кийинки муундарына ата-бабам.

Колтуктап эки жигит аттан алып,
Колун чылбыр кармап байлай салып.
Киргизди ак боз үйгө жөлөп таяп,
Кечир деп эгер болсо бизде айып.
Карачы кандай пейил кыргызымда,
Күтүнүп конок кылган тасмал жайып.

Түрсүлдөп жүрөк чиркин согуп турду,
Толкундап көңүлү шат болуп турду.
Тымызын татынакай кыял менен,
Тапчудай издеп жүргөн колуктуну.
Тагдыры туура келип ошол күнү,
Татына эрке кызды жолуктурду.

Тагдырдын элге келчү буйругу бар,
Табышмак табалбайбыз чындыгы бар.

Тоо кезип жер кыдырган жолоочудан,
Тымызын кайдан билсин сырды булар.
Табылса ушул жерден издеген кыз,
Таңсыктын бүгүн айтар кулдугу бар.

Таанышып аты жөнүн сураштырса,
Таластык кушчу деген элден экен.
Талашып аркы берки сөздөр чыгып,
Таарынып Чүй бооруна келген экен.
Түз мээлеп, жайы-кышы аң улаган,
Топ башы жап-жаш жигит мерген экен.
Туурасын айттым уккун кулак салып,
Таласка, Нарын, Кемин, Көлгө бардык.
Табылып калабы деп издеген кыз,
Түрсүлдөп жүрөк кагып, күйүп жандык.
Тушуна ушул үйдүн келген кезде,
Табышын сок балектин угуп калдык.

Туруптур татына кыз соку жанчып,
Токтоттум бул жигитти тизгин тартып.
Тиктедим кандай кызым болду экен деп,
Турумтай куш сыяктуу көзүм артып.
Тотудай сүйкүмү бар элес келди,
Токтолуп тура калса терин аарчып.

Таалайым ачылгандай мына бүгүн,
Түшкөндөй үстүмдөгү тоодой жүгүм.
Табийгат тагдырыңа мен ыраазы,
Тапкансыйм мен издеген тоонун гүлүн.
Такия түшпөгөн кыз экен го деп,
Токтобой күйүп турат ички демим.

Таңды-кеч издегеним бир кыз эле,
Түңөйлү айлыңызга ыксыз неге.
Түбүбүз Солто болот тааныштырсам,
Тургум бар куда түшүп болсом эже.
Турмуштун ачуу-таттуу баамын татсын,
Турду эми жообун сурап Таңсык эне.

Туура сөз туура пейил бузулбастыр.
Тагдырын буйруп койсо кутулбастыр.
Табына келген куштай илип кетер,
Талпынып кекиликтей учурбастыр.
Тамаша сөзүм эмес бул чындыгым,
Түркүгү бөлөк болот чыккан кыздын.

Так айтсам он сегизде билсең жөнү,
Таңсыкка айтып турган жылуу кеби.
Тамаша чынга айлантып башчы жигит,
Түбү чоң Манас болот ата теги.
Түз эле сурап калдың аты — ким деп,
Таанышсаң аты кыздын Кагаз деди.

Биерге келип калдык кудай буйруп,
Башка элбиз жашыралбайм сөзүм чындык.
Байбиче кандай дейсиз ачыгын айт,
Биздеги кечээ бүгүн берген сыйлык.
Бар болсо ичиңизде белгисиз сыр,
Баштаңыз сөзүңүзгө көңүл бурдук.

Байралып баркы менен Таңсык эне,
Баштады байыркы салт уламаны.
Байыма колукту издеп жүрөм десе,
Бүргөдөй башчы жигит тура калды.
Билчү эле эстүү кемпир адам пейлин,
Бир жамбы кызыл алтын суна калды.

Болбостур байбиче деп башчы жигит,
Баштаган ар бир сөзүн уга калды.
Бар бол деп бата сурап коюн союп,
Бүтөшкө Кагаз кызды кудалады.
Баланча күнү келсин күйөө деген,
Бекитти баш кошууга убаданы.

Байбиче куда түшүп үйгө кайтты:
Баратып уйгу-туйгу ойго батты.
Байымдан суранбастан иш жазадым,
Бул кандай болот деген санаа тартты,
Бел байлап, тамак жазап өзү жалгыз,
Бүгүнкү болгон ишти байына айтты.

— Байым, ук, кечирилгис күнөө кылдым,
Башымды эркиң келсе дароо кыйгын.
Бир жерден колукту таап куда түштүм,
Баргын да алып келип бүлө кылгын.
Болбосо жалгыз Жакып кимге опо,
Балким ал төрөп берер турмуш кургун.

Бир топко тунжурады сөз сүйлөбөй,
Бүтөш чал көзүн карап кемпиринин.
Билмексен болуп турат сыр алдырбай,
Бетинде эч ою жок өлтүрүүнүн.
Байкап сен кандай аял Таңсык эне,
Байына жар издеген эркин билгин.

Байына эрки менен жар издеген,
Болсочу Таңсык сындуу ар бир аял.
Берметтей жүзү жарык пейли кенен,
Буладай ичи таза ал бир аяр.
Бала үчүн дайра болуп агылды го,
Болот ко каалаганы дайым даяр.

Болуптур барса барып келейин деп,
Болжошкон колуктумду көрөйүн деп.

Бир куту дары ийлеп, чыкмак алып,
Бүгүн жок, эртең эрте жөнөйүн деп.
Буюрса алып келип жар кылайын,
Болбосо жүрдүм эле өлөйүн деп.

Мылтыгын Бүтөш баатыр кармап алып,
Мергендеп кийик жүрчү жолго салып.
Макул деп кудалашкан кушчу элине,
Менмин деп күйөө болуп калды барып.
Мобу чал кандай неме уяты жок,
Мээсин бүт ээлегенго шайтан чалып.

Мелтиреп сөз сүйлөбөй Бүтөш баатыр,
Макисин колуна алат кончко жанып.
Менсинип тоготподу башчы жигит,
Маңыроо чал экен деп турду чанып.
Мен сизди күйөө кылбайм деген болду,
Макул деп убаданы кетти танып.

Болуптур кыз бербесең калбайм жолдон,
Баарыңар эсен бол деп кармап колдон.
Бурулбай кете берди Бүтөш баатыр,
Бүдөмүк эч чыгалбай санаа ойдон.
Байбичем деле болсо издеп чыгар,
Бүгүнкү бул ишине капа болбойм.

Баягы өзү келген иске салып,
Бастырып бара жатса чыкпай жолдон.
Бетинде Керме-Тоонун чөбүн оттоп,
Бытырап аркар жүрөт бештен-ондон.
Бешөөнү өнүт алып Бүтөш баатыр,
Барыңдын огу менен жыгып койгон.

Жаш мерген бара жатып чалды көрдү,
Жанына шыралга деп жакын келди.
Жол алыс баарын алып батаңды бер,
Жолумдан калбайм жигит бүгүн деди.
Жонуна чоң бараңын асып алып,
Жакшылап кемер менен бууду белди.

Жөн киши эместигин жигит билди,
Жүргүн деп мерген жигит атка минди.
Жөнөштү Бүтөш баатыр, мерген жигит,
Жыгылган аркарыңан артып бирди,
Жол жүрүп аттанарда жигит айтты,
Жүрсүн деп байбиче-кыз болуп сиңди.

Бурулуп кушчу элине Бүтөш келди,
Баягы башчы жигит ыкка көндү.
Батасы байбиченин туура экен деп,
Баргын деп Кагаз кызды чалга берди,

Бүтөш чал, колукту кыз, атка учкашып,
Баратат кемээр менен курчап белди.

Байбиче тосо чыгып ак сарбашыл,
Буладай аппак семиз эчки сойду.
Бүгүнчө ушул бизге азык болор,
Боорсогун көмө төгүп тасмал койду.
Батасын элдин алып тобо кылсак,
Баштайлы бүгүн эмес эртең тойду.

Кемпирдин айтканына чалы көндү,
Коноктоп той өткөрдү сыйлап элди.
Келген эч кыбыла карап бири калбай,
Кол жайып уулду бол деп бата берди.
Карачы чоң кудайдын жакшылыгын,
Карганда ай мончоктой бала көрдү.

Кагаздан удаа-удаа беш уул тапты,
Кудайга байбиченин иши жакты.
Колунан келишинче беш баланын,
Көңүлү аппак болуп Таңсык бакты.
Карачы пейли кенен кандай аял,
Кудайым перзент берип багын ачты.

Төлөдүм көчкө кеткен бир уулумду,
Тун балам аталсынчы Төлөн болуп.
Тууп алдым экинчисин кудай буйруп,
Тубар деп ылайыктуу атын коюп.
Той берди ар бир уулу төрөлгөндө,
Тогуздап, тандап кармап жылкы союп.

Төрөлдү үчүнчүсү болуп эркек,
Тагдырдын кылганына ар ким көнөт.
Тоо деп чоң кудайга ишин жакса,
Таалайың күндө ачылып бактың келет.
Тер чыгып сүйүнгөндөн Бүтөш баатыр,
Таптым деп Жагыш деген атты берет.

Төртүнчү уулум келди бакшы менен,
Тууралап атын койсок Багыш болсун.
Түлөмдү кабыл кылды чоң кудайым.
Телегей тегиз болду пейлим толсун,
Тентектик мүнөзү бар бул баланын,
Тоо жактан конуш алып алыс консун.

Кагазка калган кезде бойго бүтүп,
Кудайдан жакшылыкты Бүтөш күтүп.
Колунан келишинче түлөө берди,
Кем эмес башкалардай калкка түзүк.
Бешинчи адам келди түлөө менен,
Балдардан Түлөкабыл болуп кичик.

Кудайга тобо кылып Бүтөш кары,
Көңүлүн куунак коюп жата берди.
Колунан келген сыйды балдарынан,
Карачы кандай сонун ата көрдү.
Кем болбо эч убакта кулундар деп,
Кол жайып басса-турса бата берди.

Айтылуу кенже бала Түлөкабыл,
Атасы болуп калды беш баланын,
Аларда түгөнбөгөн жоруктар,
Айта, Арбос, Баястан, Чыңгыш, Чоткаранын.
Атадан алтоо болсоң жалгыздык бар,
Андыктан кадыр билер дос кармагын.

Алыстан дос-душманбы келип калса,
Алдынан Түлөкабыл тоскон жолду.
Айта уулун биринчи ирет үйлөндүрүп,
Ардактуу куда сөөгү достор болду.
Чыйрак уул экинчиси акыл эстүү,
Чыңгыштын кайын журту Кочкор болду.
Үчүнчү, төртүнчү балдарына колукту алып,
Үй-жайын бөлүп элге кошкон болду.

Чоткара эң кенжесин эрке багып,
Чоңоюп эр жетсин деп белге таңып.
Чырагы өчкөн өңдүү көзү көрбөй,
Чын эле Түлөкабыл калды карып.
Чуу коюп тоого чыгып Чоткарасы,
Чил атчу ак бараңын колуна алып.

Үй жайлуу болуп калган үч баласы,
Үчөөнөн үмүт кылат эл арасы.
Үркөрдөй Бөлөкбайдын журтун билип,
Үстүнөн Чыңгыш болгон төр агасы.
Үзүлүп Түлөкабыл көзүн жумду,
Үлүшүн ала электе Чоткарасы.

Ажалы туура келип күнү бүтүп,
Аттанды Түлөкабыл бул дүйнөдөн.
Аталап ыйлап турат беш баласы,
Ар бири өз алдынча чыкпай үйдөн.
Алыстан көп эл келди жаназага.
Аягы Талас болуп башы Чүйдөн.

Айтасы уулу болуп Чыңгыш манап,
Баястан кулун байлап жылкы багат.
Чөңөргө бутун жарып жылаңайлак,
Чоткара козу бөлүп коюн жаят.
Чокудан караганы кийик болуп,
Жонуна мылтык асып колдо таяк.

Кой-козу Чоткаранын баккан малы,

Көңүлү жигиттикти тарткан чагы.
Карачы кандай сонун жаштык кези,
Кубулуп кереметтүү аткан таңы,
Кыдырып кыйла жерди араласын,
Ким билет кандай болот тапкан жары.

Балалык өттү, кетти Чоткарадан,
Бат эле жетип келди жигит курак.
Бакканы бир короо-кой күндүр-түндүр,
Баранды колуна алып ууга чыгат.
Бир кызга башын кошуп үйлөнсөм деп,
Басса-турса ойлонуп үмүт кылат.

Бетинен сылагансып жаздын жели,
Башкача Чоткаранын бүгүн өңү.
Байкелер турган жерге басып келип,
Болсом деп үйлүү-жайлуу айткан кеби.
Баягы кичинекей иниси жок,
Бой жетип калган экен жигит жөнү.

Башынан Чыңгыш ага акылман го,
Бул оюн чыны менен туура көрдү.
Байке деп ар бир айыл тургунуна,
Барууга колукту издөө ыкка келди.
Бүгүн жок, эртең эрте аттаналы,
Бек тартып басмайылды, курчап белди.

Баралы Кочкордогу кайын журтка,
Бар чыгар бойго жеткен балдыздарым.
Бир-бирден таңдап көрүп келели биз,
Бойтойгон сага ылайык бар кыздарын.
Буюруп койсо чоң кудай ажеп эмес,
Баш кошуп экөө болор жалгыз жанын.

Бетинен секин сылап, Чыңгыш ага,
Багымдат маалы менен ойготкону,
Баргын деп Чоткараны аттарыңа,
Баланы бир азыраак ойлонткону.
Бир-бирин карап коёт күлүп-жайнап,
Байыркы адам болот жомоктогу.

Бол бачым эрте күндү кеч кылбайлы,
Бат току аттарыңды Чоткара иним.
Бел ашып эртеликтеп өтүп кетсек,
Болобуз Кочкор жакта эртең бүгүн.
Барып сен жеңекеңден сурап көрчү,
Бар чыгар сага ылайык таза кийим.

Эрчишип ага-инилүү аты мыкты,
Эртелеп камы бүтүп жолго чыкты.
Эрмектеп баралы деп көңүл ачып,

Экөө бир таптап жүргөн алып кушту.
Элинен тандап жүрүп сарбагыштын,
Ээрчитип келели деп жаккан кызды.

Ага-ини бара жатса жолун улап,
Арсылдап алдын тороп иттер чыгат.
Аттары үркүп койбой бут шилтесе,
Артынан үрүп турса кулак тунат.
Айылыңда кыз барбы деп мага ылайык,
Ан сайын Чоткарабыз үмүт кылат.

Арытып жол алысын кете берди,
Акмалап ар бир конуш айылына.
Алдынан чыга калса көз салышат,
Атайын көңүл коюп айымына.
Аллабыз буйруп койсо ажеп эмес,
Анда мен жетем го деп зайыбыма.

Ашууга жакын келип түнөп калды,
Азыраак эс алтсак деп чиркин жанды.
Аңгыча Чоткарабыз карап турбай,
Алдына тердик салып тасмал жайды.
Алыңыз абаке деп кымыз куйду,
Атайын алып чыккан туурап нанды.

Аттарын кыска тушап коё берди,
Ашуунун алдындагы жайыгына.
Ага-ини уктап калды мемирешип,
Ак көлдүн түшкөн өңдүү кайыгына.
Аттанып эрте туруп ашуу ашып,
Аман-соо жетип келди кайынына.

Күйөөнү тосуп чыкты кучак жайып,
Келгиле, келгиле деп колдон алып,
Карачы Кыргыз салты кандай сонун,
Коноктор баш бактаса чоң кубанып.
Кең пейил илгертеден ата-бабам,
Калп эмес жетип келди бизге уланып.

Күйөөнү байгамбарым сыйлайт деген,
Кылымдап эл оозунда макалы бар.
Курманбек, Жаныш, Байыш, Табылдыдай,
Кыргызга Жаманкара атагы бар.
Кашында түркүн тагдыр күтүп турат,
Ким кандай, кудай буйруп жашары бар.

Кеп салды Чыңгыш күйөө кайындарга,
Келди эле иничегим издеп зайып.
Куда сөөк болуп кайра жаңыланып,
Кыз болсо алат элек бизге ылайык.
Кандай күн болот мага деген өңдүү,
Корунуп Чокарабыз калды уялып.

Кимиси кандай ойдо биле албайбыз,
Карашат кайындары туш-туш жакты.
Кээ бирөө ичтеринен күңгүрөнөт,
Кудайым берсе экен деп буга бакты.
Кыйын го айтып бериш, жазып бериш,
Кагазга туура тизип ошол чакты.

Ошентип күйөө Чыңгыш сөз козгосо,
Олтурган кайын журту ойго батты.
Оюна түшө калып айылынан,
Оймок ооз жазы маңдай Тыта жакты.
Ошону туура көрүп Чоткарага,
Оң чакты кайын журту туура тапты.

БААТЫРДЫН ЭНЕСИ

Бир байдын эркелеткен жалгыз кызы,
Беш эркек, эң кенжеси Тыта ушу.
Берметтей сүйкүмү бар карап турсаң,
Баа жеткис үй-бүлөнүн күткөн куту.
Болукшуп бойго жетип турган чагы,
Буркурап лейли сындуу чыккан жыты.

Бажырап сүйкүмү бар, бала кыял,
Бүркөлбөй ачык мүнөз бирок уяң.
Буралып гүлкайырдай жүзү жарык,
Болгондой бул дүйнөдө жалгыз чынар.
Көргөндүн көзү түшүп Тыта кызга,
Көбүрүп көөдөндө ыткы, болот кумар.

Жарашкан мүчөсү бар келбетине,
Жалгыз ал келген өңдүү жер бетине.
Жанына жакын барсаң, илеп келет,
Жарашып ай жамалы келбетине.
Жайлоонун гүлү болуп бир көрүнөт,
Жоодурап ачык айдай эл көзүнө.

Жүргөнү элик сындуу жеңил, элпек,
Жайдары кабак-кашын байкап көрсөк.
Жамалы жакындабайт Тыта кызга,
Жайлоонун нечен түркүн гүлүн терсек.
Жигиттер үмүт кылат сүйөбү деп,
Жүрөктү өз колуна сууруп берсек.

Тоодогу жоогазындай өсүп турган,
Топтошуп кыздар менен оюн курган.
Тыта кыз тайга минип чаап кетсе,
Таңгалып айыл-апа көңүл бурган.
Тызылдап кээ күндөрү чака кармап,

Таң эрте алып келчү таза суудан.

Тоолук кыз жүдөө эмес эң бир чыйрак,
Турганы кыргоол куштай өтө кылдат.
Төбөнө ай тийгендей шооласы бар,
Тиктесең көзү жайнап күйгөн чырак.
Толукшуп бүлдүркөндөй бышып турган,
Тытада болуп калган жаштык курак.
Эмне үчүн атын койду Тыта деген,
Эрмектеп беш агасы Тыталасын.
Эликтеп ар кайсыны сурай берсе,
Эрке кыз эртели-кеч чычаласын.
Эч кимге теңечү эмес эне-атасы,
Эркектен кем көрбөстөн кыз баласын.

Эркелик эстен чыгып бойго жетти,
Эми мен чоңойдум деп ойго кетти.
Эс кирип бой аякты карап секин,
Элирбей жыйнап калды акыл эсти.
Элинен жигиттерди сынап берип,
Эч кимге барбастыгын өзү чечти.

Эртелеп эмне себеп сууга барган,
Эки атын коштоп чыгат жигит жардан.
Эч качан көрбөптүрмүн мындай неме,
Элиме келип калган билбейм кайдан.
Элжиреп жүрөк чиркин бара жатат,
Ээ болбой өз боюна болуп айран.

Болжошкон адам сындуу ошол күнү,
Башатка барган Тыта чака кармап.
Бүткөн бой ымыр-чымыр боло түштү,
Бирдеме келген өндүү аны арбап.
Бурулуп арка жагын карап койсо,
Бастырып жигит келет күлүп жайнап.

Кош атын Чоткара алып сууга барса,
Кыз турат көзү жайнап бети жука.
Көргөндө мурун тааныш бийкечиндей,
Кандайдыр толкуп кетти ойлор уча.
Көңүлү берилгендей ал жигитке,
Кусадар боло түштү анда Тыта.

Көз салып Чоткарабыз турат анда,
Колума тийгизсем деп болуп арга.
Көңүлү чыны менен түшүп калды,
Койкойгон суусар сымал Тыта жарга.
Кыз көрдүм мага ылайык алып бер деп,
Кеңешип көрмөк болду Чыңгыш чалга.

Чал деген чоң агасын эркелетип,
Чаалыгып келатканда жетелешип,

Чынында касиети бар адам деп,
Чыңгышты эл мактачу көкөлөтүп.
Чырайлуу ушул кызды мага буйруп,
Чоң кудай коёр бекен жетелетип.

Чоткара чаап кетти элп-желеп,
Чымырап бүткөн бою чеке тердеп.
Чыдоого күч-кубаты жетпей калды,
Чалсам деп кыргыектей бачым сермеп.
Чыңгышка көргөн кызын келип айтты,
Чоң байке мүмкүн болсо алып бер деп.

Болуптур сага жакса мага жагат,
Буюруп кудай койсо, атаганат.
Беттеген кызын алса жаш жигиттер,
Бүт элден алкыш угуп, бата алат.
Бирине-бири жагып ынтымактуу,
Бул турмуш кызык болуп жашап калат.

Бол эми, ушул кызды алалы деп,
Бел байлап куда түшүп барып калды.
Башына төө жетелеп кебез байлап,
Бир тогуз калыңына айдап малды.
Байыртан келе жаткан салт эмеспи,
Буюрса аларбыз деп Тыта жанды.

Жардашып эли карап келген элди,
Жетелеп кебез баштуу көрдү төөнү.
Жакшылык жышанаасы экен го деп,
Жабыгып билбей калды эмне дээрди.
Жолунан тосо чыгып ат алдырып,
Жактырып калган өңдү байдын көөнү.

Жанына жакын келип бай сүйлөдү,
Жаш кызга сылык-сыпаа сүйлөшкүлө.
Жашыруун ой табышаар жеңеси бар,
Жоктур дейм жагып калса, сүйбөс бүлө.
Жактырбай койсо кызым бере албаймын,
Жактырса мен макулмун бирге өскүлө.

Уруксат берсе кызым болот тоюу,
Ушундай болуп калды байдын оюу.
Утурлап карап коёт Чоткарабыз,
Уялып бир кызарып Керме-Тоону.
Удургуйт жүрөк чиркин дик-дик этип,
Учкан куш сыяктанып катуу согуу.

Баргыла кызым менен сүйлөш деди,
Байыңдын ушул болду чыккан кеби.
Буюрса кудай жалгап өмүр сүрүп,
Болорсуң акыреттин сүйгөн теңи.

Баары бир бул дүйнөдөн өтө берет,
Билбейбиз жашообуз дун бүткөн чеги.

Беш уулдун ортосунда жалгыз кызым,
Бергемин өз колуна өз бийлигин.
Барабы же чанабы аны билбейм,
Биз менен өтөй албайт ал тирлигин.
Баргыла ою кандай пейли кандай,
Бушайман болбой жигит тез билгиниң.
Утурлап жеңе менен Чоткарабыз,
Уй саарда өргөөсүнө кирди чогуу.
Учурап бул жигитке калган кезден,
Удургуйт жүрөк толкуп бүткөн бою.
Улайм деп өзүң менен өмүр жолун,
Уруксат сурап келди жигит мобу.

Көңүлүң барбы, жокпу байкап көргүн,
Кызыке, жигит менен бирге келдим.
Кадырың-баркың билер сырдаш элем,
Калтырбай көңүлүмдүн жообун бергин.
Колуңда бийлигиң бар атаң макул.
Кыздары сендей болбос ар бир элдин.

Тыта кыз көрөр менен Чоткараны,
Толкундап чыны менен сүйүп калган.
Түбөлүк кол кармашып жүрсөм деген,
Тымызын ойлор келип күйүп-жанган.
Табийгат эки жашты кошуп койсо,
Тагдырга кылалбастыр эч ким арман.

Тыта кыз күлүмсүрөп ойлуу турат,
Тымызын Чоткараны ичтен сынап.
Тамылжып бүткөн бою ымыр-чымыр,
Тургансыйт сыр алдырбай араң чыдап.
Тамагын оңдоп коюп сөз сүйлөсө,
Тотунун үнүнө окшоп назик чыгат.

Жеңеке сиз болгонсуз акыл берген,
Жанымдан артык сизди көрүп келгем.
Жашымдан эркелетип өстүрдү эле,
Жактырса мен макулмун атам-энем.
Жайдары мүнөз менен кыз жооп берди,
Жигиттин жары болуп барам деген.

Жүрөгү аз-аз жерден жарылбады,
Жер аргы соккон өңдүү адырдагы.
Жөнөдү Чыңгыш жаткан ак боз үйгө,
Жол алыс бачымыраак камынганы.
Жүрсөм деп узун өмүр бирге сүрүп,
Жетелеп түбөлүктүү ашык жарды.

Көңүлү көтөрүлүп ачык кабат,

Көкүрөк түрс-түрс этип жүрөк кагат,
Кабырга сөөгү чыгып өз учунан,
Күйгөнсүп бүткөн бою оттой жанат.
Кайдасың Чыңгыш ага деген болуп,
Кадамын кере шилтеп чуркап барат.

Ошентип ошол күнү сөзү бүттү,
Он чакты күндү тойлоп куда күттү.
Оомийин деп бата сурап бакты тилеп,
Олтурган келген мейман кымыз ичти.
Олуям колдой көр, деп ачып жолду,
Ойсул ата боз төөгө артты жүктү.

Куда-сөөк болуп калды колдоп кыдыр,
Кыз-күйөө бак-таалайлуу болгон учур.
Келишти аман-эсен эл журтуна,
Кудайым буйруп койгон алып кызын.
Кош атка кошо артышып себи менен,
Кең Чүйгө, Тыта келди татып тузун.

Келгени колуктусу карап турбай,
Короолон кой айдашат кармап куурай.
Кочкорлук Сарбагыштын кызы менен.
Кошулуп өмүр сүрдү буйруп кудай.
Көңүлү күндө куунак болуп турат,
Колтукка колун салып эки жубай.

Кармашып бирин-бири колдон алып,
Келатат келечектин жолун улай.
Көңүлү куунак жаштар жашап калды,
Күбөсү асмандагы сүйкүм күн ай.
Кудайдан сурап күндө тилек кылат,
Көрсөк деп уул-кыздан биз дагы убай.

Оболоп ынтымактуу турмуш курду,
Окшошуп бир-бирине ынак курбу.
Отунун жарып берсе Чоткарасы,
От жагып казан асат Тыта сулуу.
Он айга жетер жетпес убак өтүп,
Ойлонуп Тыта сулуу ойлуу турду.

Оокатка көңүл такыр тартпай калды,
Омуртка сөөк-саак ооруп кайгы салды.
Оюна келбес санаа пайда болуп.
Ойготот Чоткарасы ашык жарды.
Оорума себеп кылып дары табар,
Олуя табышкерлер айтчы барбы.

Дегенде Чоткарасы тура калып,
Дем чыкпай думуп кетти чырак жагып.
Дүкүлдөп жүрөк соксо тынчтык бербей,
Денеси оттой ысыйт, күйүп-жанып.

Тытанын маңдайына жакын келип,
Тамырын кармап көрдү, колун алып.

Тер чыгып чекесинен муздак тамчы,
Толгоосу келип калган сыяктанат.
Туйлабай бутун сунуп үн чыгарбай,
Тиштенип Тыта сулуу араң чыдап.
Табыпты бачым алып келейин деп,
Токтоосуз Чоткарасы тышка чыгат.
Чоткара табыпкерге чуркап жетип,
Чоң эне кандайсыз, деп салам берип.
Чыдабай келинчегим жатат деди,
Чакырып сизди турам азыр келип.
Чырактай көзү жайнап кыймылдабайт,
Чоо-жайын байкап берчи, аны көрүп.

Укканда бул кабарды жымың этти,
Ууртунан бүлкүлдөдү карап көктү.
Учурду тек кетирбей шаша-буша,
Умтулуп күлүк аттай чуркап жетти.
Ургаачы толгоо тартса жардам берип,
Умай эне сыяктуу көргөн көптү.

Тытанын төшөгүнө жакын барып,
Текшерди колтугуна колун салып.
Төрөйсүң аман-эсен, чыда деди,
Текшерип болгон кезде келген табып.
Таң шоола чыккан убак бала келди,
Тагдырдын буйругуна көзүң жарып.

Сүйүнчү Чоткара уулум эркек таптың,
«Суфахан алла!» деген асан айткын.
Сүйгөнүң аман-эсен төрөп алды,
Солобоң көтөрүлөт келип бактың.
Суук тийип оорубасын жаңы перзент,
Самандан көп апкелип отту жаккын.

Аңгыча үч агасы кирип келди,
Атайын жүзүн ачып уулун көрдү.
Аман-эсен чоңойтуп эр жетсин деп,
Алакан жайып үчөө бата берди.
Аарчымыш болуп турат Чоткарасы,
Андагы бетиндеги чыккан терди.

Он чакты коңшу-колот эл чогулду,
Оомийин деп перзентине мал союлду.
Олтурган кары-жашы бата берет,
Оңдосун чоң кудайың ак жолунду.
Орозонун маалы эле ошол күнү,
Орозаалы болсун деп ат коюлду.

Төрөлүп аман-эсен тун баласы,

Тытанын тынып калды ой санаасы.
Туш-туштан «бешик бооңуз бек болсун» — деп,
Тынчытпай келип кетчү эл каадасы.
Тайтайлап эркелетип багып алды,
Торолуп келген кезде Айта агасы.

Карагай, арча, кайың шуулдаса,
Коёндун кош кулагы сереңделет.
Күндөгү аткарылчу жумуш менен,
Көңүлү Тытажандын элеп-желеп.
Кудайым кур калтырбай Чоткараны,
Колукту кубандырды эркек төрөп.

Байыртан кыргызымдын салты эмеспи,
Баланын үлпөтүнө мал союлат.
Болобу, майда жандык колдон келген,
Буюрса эл ичине той курулат.
Бүгүн да дал ошондой тойдун бири,
Балага Баялы деп ат коюлат.

Эрчишип ага-жеңе басып барып,
Эзелки ага-иниде кадыр барбы.
Эрмектеп жүрөт деген шылтоо менен,
Экинчи Баялысын сурап калды.
Эчтенке сөз кайтарбай бердим десе,
Эр Чыңгыш ал баласын багып алды.

Мандалак жаңы гүлүн ачканындай,
Маралдын аяр шилтеп басканындай,
Маанайы жарык сүйкүм Тыта сулуу,
Маңдайы Ала-Тоонун ак карындай.
Мурдагы балдарынын жолун улап,
Үчүнчү уул төрөдү Мамыркандай.

Аны да кудайымдын жаратканы,
Ал уулун агасынан талашпады.
Алп мүчө баатыр сымак элес берет,
Алдыга кадам шилтеп баратканы.
Алты айдан жетинчи айга караганда,
Ардактап багып алат Баястаны.

Короодон кой айдаса койбойт шашып,
Кабагым кашым дебей көңүл ачык.
Кош жубай кол кармашып оокат кылат,
Кез-кезде мал кайтарып бирге басып.
Койнуна колун салып Тыта жары,
Кеп салат Чоткарага сырын ачып.

Кыйналып уктай албай басып салмак,
Көрүнүп көздөрүмө кайдагы арбак.
Карасам таң бир атып калган экен,
Караңгы жарык болуп кудай жалгап.

Көнүлүм эч нерсени тартпай турат,
Жолборстун жүрөгүнө болуп талгак.

Жол тосуп камыш жакты карайын деп,
Жүрчү эле секин басып барайын деп.
Жан биргем кыйналгансып турган экен,
Жүрөккө жагаар даба табайын деп.
Жолугуп оро-пара чыга калса,
Жолборсту көрсөм атып алайын деп.
Ойлонуп Чоткарасы карап калды,
Ок куюп эрте туруп бараң алды.
Олтуруп шырп алдырбай секин басып,
Оюнча бүт камышты аралады.
Оңуна буйруп кудай шыбаа кылып,
Ошондо көрүп калды чаар аланы.
Ойт берип качырганга Чоткарабыз,
Оң мээлеп ак бараңды кармай калды.

Жашынан мылтык атып калган көнүп,
Жанына жакыныраак барган өңүп.
Жараткан жалгыз окко жардам бер деп,
Жолборсту шыкаалады таасын көрүп.
Жылаң бут кээ күндөрү ууга чыгып,
Жапайы айбанатты келчү терип.

Мээледи көз ирмебей жакын келип,
Милтеге от күйгүздү колун керип.
Мен аткан огум тийип капталына,
Мына бул чоң жолборсуң жатсын өлүп.
Моокумун кандырайын талгак болсо,
Мегой деп жүрөк менен боорун берип.

Түз мээлеп милтесине от койгондо,
Тарс этип бараң үнү алыс кетти.
Тагдырдын буюрганын көргүлөчү,
Тийген ок бир капталын тешип өттү.
Тырпырап жолборс таасын жыгылганда,
Тобо деп тура калып чуркап жетти.

Жолборстун ичин жарып чоң терисин,
Жакшылап сыйрып алды шапа-шупа.
Жүрөгүн, өпкө боорун кошо кесип,
Жөнөдү үйүн көздөй шаша-буша,
Жонуна чепкен илип жеңилденип,
Жол тосуп турган экен дөңдө Тыта.

Жүрөктүн ортосунан эки жарды,
Жагылып даяр турган отко салды.
Жаңы эле чый-пуй этип калган кезде,
Жеп кирди оозго салып чууртуп канды.
Жонунан оор жүгү түшкөн өңдүү,
Жай алып ошол күнү талгак канды.

Талгагы канып Тыта жагалданды,
Тагдырдын кылганынан аргаң барбы.
Табышмак таттуу кыял эмес чыгар,
Теңирим өзү келип жалгаганды.
Татына уул торөлсө кудай буйруп,
Табышкан эки жарда арман барбы.
Тогуз ай толук өтүп мезгил жетип,
Тызылдап денеси оруп толгоо болду.
Төрөттү абысыны жардамдашып,
Төрөтү бул баланын оңой болду.
Түгү бар аркасында кулун жалдуу,
Таңгалып ак шейшепке орой койду.

Төрөлүп келди баатыр бул дүйнөгө,
Татына жаңы чыккан күндү көрө.
Тамылжып периштеси күйүп жанат,
Тургандай аны сактап кимдир бирөө.
Тоо деп кайра-кайра келмени айтып,
Төрөткөн аял турат күңгүрөнө.

Байкаса кулун жалы буудай өңдүү,
Бакырып барк-барк ыйлап бала келди.
Баястан, Айта, Чыңгыш агалары,
Баласын Чоткаранын келип көрдү.
Барбайып өзүңө окшош кара тура,
Балага Жаманкара атты берди.

Буйругу кудайымдын ушул экен,
Баатыр уул Жаманкара жарык көрдү.
Бешик бооң бек болсун деп айылдагы,
Бир-бирден жыла басып калкы келди.
Баяндап бердим бир аз энекесин,
Баатырдын бала чагын баштайм эми.

БААТЫРДЫН БАЛА ЧАГЫ

Бал тили жаңы чыга баштаганда,
Бут шилтеп алга кадам таштаганда.
Башым деп Чоткара ата жата калды,
Бараңын алып тоого аттанарда.
Баламды бери берчи бир көрөйүн,
Багымды айтты бекен Жаманкара.

Боорума бекем сыгып эркелетип,
Болоюн бүгүн курсан эркелешип.
Башым соо чымын жаным учпай турса,
Бакмакмын каркырадай көкөлөтүп.
Бул балам чоңойгончо көзүм өтсө,
Бирөөлөр жүрбөс бекен желкелешип.

Баласын атасына алып келди,
Балжайган кара толук калбык эрди.
Байка дейт жылаңачтап жонундагы,
Бул кандай кереметтүү жалын деди.
Билебиз мен абысын төрөлгөндөн,
Болбосо билбей таңбыс мунун жөнү.
Балабыз адамзаттын сырттаны го,
Байыркы атам манас келбетиндей.
Бетинин түгү чыгып сүрү турат,
Бетеге жайнап өскөн жер бетиндей.
Белинен сынып кокус мерт болбосун,
Бой өспөй бөөдө жерден эр жетилбей.

Бушайман болуп турам ушуну ойлоп,
Бир тууган дайым турбас дайым коргоп.
Баш кетсе бул дүйнөдөн ажал жетип,
Балабыз жүрө албастыр экрин ойноп.
Балдары ашалардын жалгызсынтып,
Бир кезде каршы чыгар муну кордоп.

Балдарын бир туугандын көбүн көргөм,
Башыма жүн чыкканы ар бир элден.
Бирине-бири кылып каршылыкты,
Болотко бул турмушта билсек пенден.
Башыңа кыйынчылык күндү салып,
Баланды алып кетер кийин сенден.

Бирөөлөр түк билбесин кулун жалын,
Буюруп тирүү койсун мунун анын.
Баламды аңдып жүрүп көзүн чукуур,
Байкашып калса кокус турган жайын.
Бул оору алып кетсе тиги жайга,
Балага тааныштыргын тага тайын.

Жаныма жакын отур болбой мерез,
Жакшылап угуп тургун айтам керез.
Жашоонун ачуу-таттуу даамын таттык,
Жүрөктө бек сакталсын ушул кеңеш.
Жаманкара уулуңду аман сакта,
Жүрсөң да күнү-түнү ашып белес.

Жүрөгүм бараткансыйт турсам айнып,
Жашоомду жаратканым бербес кайрып.
Жанымды акыретке алып кетти,
Жарыкка тирүү болуп келбейм айыгып.
Жүзүмдүн мөмөсүндөй бышып бүтпөй,
Жаткызар жалгыз мени сенден айрып.

Жакшы жок, жаман айтпай көзүм өтсө,
Жетелеп төркүнүнө уулуңду кет.

Жашынан жалтак кылбай эрке өстүрүп,
Жетимге таекелери демөөр көрөт.
Жалгызды телчиктирип жаш музоодой,
Жээним деп солобосун ыйык көрөт.

Элинен азган жээнин колдон алат,
Эч кимден тил угузбай коргоп багат.
Эгиздин түгөйүндөй эркелетип,
Ээн эркин алга жылчу жолго салат.
Эрегиш күндө күчөп туугандардан,
Эрки жок жалгыз бала оңбой калат.

Эгерде мурун тоспой ачык болсо,
Эки көз чукуп алмак бирин бири.
Элимдин мына ушундай накыл сөзү,
Эки ата өтсө болбойт биримдиги.
Эч качан жетим байкуш эркелебейт,
Эзелтен бизге жетип билиндиби.

Бири пас жаным жатып тынч алайын,
Башыма ак жоолукту курчанайын.
Бактылуу өмүр бою болот элең,
Балпайып өлбөй тирүү турса байың,
Баратат караңгылап эки көзүм,
Белимден сыккан өңдүү тигил жайың.

Ушундай акыл-насаат керез айтты,
Уулуна колун сунуп жакын тартты.
Уйкуга көзү илинген адам болуп,
Узап ал келбес жакка бара жатты.
Учуру туура келип суу түгөнүп,
Укурук салып ажал ала качты.

Убайым тартып Тыта казан асты,
Удургуп жаш жүрөгүн кайгы басты.
Уулумдун көргөн күнү не болот деп,
Учуруп ой санааны төгүп жашты.
Улардын канатына ок тийгендей,
Уулугуп өпкө-боорун жара чапты.

Чыдамы кетип Тыта карай калса,
Чоткара кайрылбастай кайра бери.
Чын эле о дүйнөгө аттангандай,
Чыпылдап тер куюлуп, кагып ээги.
Чууртуп жашын төгүп үн чыгарбай,
Чынары кыйылгандай кейип зээни.

Чолпондой көзү жайнап бутун сунду,
Чоюлуп кыбыла жакка жүзүн бурду.
Чырагы ачкан өңдүү нуру качып,
Чоткара ээгин кагып көзүн жумду.

Чын эле айрылдык деп кайран эрден,
Чуркурап ыйлап калды теңтуш-курбу.

Чоткара бул дүйнөдөн аттанды деп,
Чакырык сөөк тамырга кабар келди.
Чынында ажал деген улук болот,
Чым басып кучактады кара жерди.
Чынары сынган өңдүү анда Тыта,
Чыркырап жесир болуп кала берди.
Жыл өтүп өлгөнүнө ашын берди,
Жыйылып айыл-апа эли келди.
Жетелеп периштелер бейишинен,
Жүрсө деп колдон алып ашкан эрди.
Жаш-кары жабалактап бата кылат,
Жумшак торко болсун жаткан жери.

Кыргызда салт эмеспи эсине алса,
Кайнага-кайниси алуу жесир калса.
Кудайым буюрганын көрөт адам,
Капилет мүшкүл ишти башка салса.
Кырк жылы кыргын болуп турса дагы,
Кыйналып көтөрбөскө айлаң канча.

Аткарып тиги жайга Чоткараны,
Артында эне жесир, бала калган.
Арага киши салып, сөз айттырып,
Алам деп токолукка Айта барган.
Арманы күчөп анда Тыта энебиз,
Айла жок ыйлап-ыйлап күйүп жанган.

Жибербейм эки жака жаш келинди,
Жүйөөсүн уксун деймин как кебимди.
Жесирим өзүмдүкү аламын деп,
Жээлигип анда келип Айта элирди.
Жөнөмөк болду келин төркүнүнө,
Жетелеп жалгыз уулун таштап элди.

Чыңгыш жок ошол кезде сөзү өткүр.
Чын эле анда болуп Айта зөөкүр.
Чыдабай бул кордукка уулун алып,
Чыйралып качмак болду Тыта жесир.
Чолпондой чырагыма көөнү сыйпап,
Чоң акем кылмак болду мага кесир.

Пайдасыз мага болор мында турсам,
Пас болуп балам өспөс көзүм жумсам.
Пайгамбар жашындагы чоң акеме,
Периштем алыс качар турмуш курсам.
Пирине жалгызымды тапшырууга,
Бүгүндөн калбай качып түндө жылсам.

Шашайын карап турбай кечки жолго,
Шарыят айткан болбой эски молдо.
Шаарыман качып турам амалсыздан,
Шагымды сындырбастан кудай колдо.
Шек алып калса кокус бирөө жарым,
Шак кармап түшүрбөсүн бизди колго.

Шам жагып баштыгына талкан салып,
Шып этип үйдөн чыкты Тыта качып.
Шорубуз бар экен деп эне бала,
Шыпырып терин аачып барат жашып.
Шалдырап кээде илкип, кээде тыкан,
Шаарынан узап кетти ашып-шашып.

Шоокуму ай ааламды жаркыратып,
Шооласы тийди жерге таң бир атып.
Шамалдай түнү менен желе-жорто,
Шашкеде отурушту көчүп басып,
Шыпылдап баса берсек кечке чейин,
Шамшынын кетебиз деп белин ашып.

Эс алып андан ары бара жатты,
Эчкинин жолу менен төтөлөшүп.
Элендеп эки жагын карап коёт,
Эрчишип эне бала жетелешип.
Элеген эркин тоонун түркүн кушу,
Экөөнү тосуп чыгат көкөлөшүп.

Учкашып өгүз минген адам болуп,
Уулу бар эр сыяктуу караан болуп.
Убайым тарта калат Тыта эне,
Улуган ит-куш чыкса жаман жорук.
Уяга баткан кезде күн жарыктык,
Жетербиз кең Кочкорго, ара конуп.

Узартып кадам шилтеп кете берди,
Укмуштай көзү көрүн нечен төрдү.
Уздай ачык асман туманы жок,
Уядан учуп чыккан кушту көрдү.
Учурап тайгак кыя бадал черге,
Учуна туу ашуунун жете келди.

Ашууну ашып түштү жолун улап,
Албырып чеке терден көңүл куунак,
Аскадан ылдый кулап шары чыкпай,
Ажайып агып турат мөлтүр булак.
Абайлап карап көрсө эки жагын,
Ар жакта оозу ачылып үңкүр турат.

Будагы кудайымдын буйругу экен,
Белиме медеп болгон уулум экен.
Балалык кезим өтүп эрке менен,

Бейбак мен неге минтип туулдум экен.
Боюма арманымды батыра албай,
Бактым аз бул турмушта уугуп кетем.

Булакка жакын келип байкап сууну,
Бут салып бети-колун таза жууду.
Барбандап демөөрү бар караан болуп,
Белине белбоо болгон жалгыз уулу.
Бүгүнчө бул үңкүргө түнөйлү деп,
Бата окуп арбактарга дуба кылды.
Алоолоп жүрөк туйлап басылбады,
Ансайын күйүп жанып асыл жаны.
Айлам жок төрөлгөндө бешенеме,
Алланын буйругу ушул жазылганы.
Алдына баатыр уулун эркелетип,
Айланып карегинен жашы тамды.

Баш багып карап көрсө ал үңкүрдөн,
Бир чака, кумган, чөйчөк турат белен.
Батчудай жандыктардан он чактысы,
Бурчунда очогу бар ичи кенен.
Бул дагы кудайымдын буйругу деп,
Баласын өөп-өөп алды ушул жерден.

Баласын өпкөн сайын кубат кирет,
Байкаса жанындагы ал бир тирек.
Бирдеме көрүнгөнсүп элес-булас:
Болкулдап тыс-тыс этип чыгат жүрөк.
Баламдын жамандыгын көргөзбө деп,
Ботодой көзү жайнайт тилек-тилеп.

Бир саамга кыймылдабай ойго батты,
Бурулуп кээде карап туш-туш жакты.
Балбылдап асмандагы топ жылдыздар,
Байыртан үйүр болгон нурун чачты.
Бир кезде Жаманкарам адам болуп,
Биз күткөн теңиримден келер бакты.

Болбогон ой санаага чөмүлбөстөн,
Бүгүнчө кайраттанып турайынчы.
Биртике талканымдан алып чыгып,
Буюрган оокатымды кылайынчы.
Пайгамбар-сабааларга дуба кылып,
Баламдын амандыгын сурайынчы.

Ойлонуп отурбастан камын көрүп,
От жагып кумган асты тулгасына.
Отуз күн ороzonу тутса дагы,
Оңойго суу кайнатуу ургаачыга.
Оозуна талкан салып суудан ичип,
Олтурса ойлор келет бир башына.

Тойгузуп талкан сууга курсактарын,
Тазалап үңкүрдөгү турпактарын.
Тамылжып көзү уйкуга ала-качса,
Тыңшамыш болот эне туш жактарын.
Теңирге жалынганын ичтен кайрып,
Тобо деп тилек кылат тынч жатаарын.

Уйкуга көзү илинип эне-бала,
Ушундай учур келет кээде гана.
Улардын үнү угулуп сайрап жатса,
Ууздай ачык асман таза ава.
Уядашорун алган балапандай,
Укташы бир керемет Жаманкара.

Эртеси эрте туруп жазап тамак,
Энеси очогуна отун жагат.
Элеси жаткан баатыр сыяктанып,
Эчтеке сезбей уктап чокуранат.
Эмнени кудай кылса көрөт тура,
Элинен безе качып кокуй алат.

Көтөрөт адам чиркин жараткандын,
Канчалык кыйынчылык эмгектерин.
Кош айтып кара үңкүргө жөнөп кетти,
Караңгы бирок көрүп таң мезгилин.
Карч уруп каржаңдашып эне бала,
Карачы көрүп келет өлбөс күнүн.

Баратса баскан сайын арбып жолу,
Байкаса Тыга энени ар кыл ою.
Бадалдын коёндору коркуп качса,
Белестен угуп чыгат кайкып жору.
Бетеге жайнап өскөн түскө келди,
Бат эле артка таштап бийик тоону.

Күүгүмдө келип калса тага-тайга,
Келгиле, келгиле деп тосуп алды.
Карма деп карап турбай бачымыраак,
Кубалап таңдап кирди козуларды.
Коноктоп ошол күнү жаман жээнди,
Кубантып балдарына кошуп алды.

Айылдан Чыңгыш келсе келини жок,
Аңгырап үйү калган киши чыкпай.
Атынан түшө калып соо бекен деп,
Ашыгып жетип келди ылдам чуркай.
Аңгыча ар жагында карап турган.
Айтадан тынчы кетип сурай калды.

Бакылдап Чыңгыш эрдин чыкты кеби,
Балдардын билесинби дайнын деди.

Болбосо айтпайсыңбы бачымыраак,
Баратат гүлдөй болуп өчүп өңү.
Бир шумдук баштачудай ошол тапта,
Бетинен түгү чыгып жаалы келди.

Арага киши салып айткан кебим,
Атанын салтын коргоп тийгин дедим.
Акеме тие албайм деп жообун айтып,
Айлына качып кетти болбой келин.
Агаңды сыйлап койбой жемелейсиң,
Айбымды айтып берчи кайсы менин.
Агасын Чыңгыш баатыр катуу сөктү,
Ар дайым бүлүк салып сеники өттү.
Айылга атым чыккан адам элем,
Абийирим кетип бүгүн көңүл чөктү.
Артынан жетим менен жесиринин,
Аялдап карап турбай жүрүп кетти.

Жөнөдү жалгыз атчан адам болуп,
Жүрөгүн жалын каптап жара болуп.
Жабыгып түркүн-түркүн ой санаасы,
Жесири жана жетим бала болуп.
Жээгине жетип келди кең Кочкордун,
Жол жүрүп кундуз тындай ара конуп.

Чыңгыш эр кечке жакын жетип келди,
Чокусун мөңгү баскан ашып белди.
Чогулган топ балдардын арасынан,
Чырпык ат минип жүргөн уулун көрдү.
Ар жактан секин басып Тыта келин,
Ат-көлүң эсенби? — деп салам берди.

Калтырбай айтыңызчы ал-абалын,
Кең Чүйдө аман-сообу малы жаның.
Курбулар ойноп күлгөн эске түшсө,
Күч алып күйгөн оттой болом жалын.
Калкынан аскан тоскон мендейби деп,
Кимге айтам кайышканын кабыргамдын.

Ак калпак алакандай Кыргыз элим,
Айтадай болбосо дейм кетип баркы.
Амандык чоо-жайыңды сурайм аке,
Андагы аман бекен журтум жалпы.
Атынын суулугунан секин кармап,
Алдынан утур карап тизгин тартты.

Жүрүңүз үйгө кирип дем алыңыз,
Жете албайм мен кантейин элим алыс.
Жүйөөсүн айтып берем качканымдын,
Жакшылап чечип бергин болуп калыс.
Жесирим алам деди чоң акебиз,
Жөнөдүм төркүнүмө келип намыз.

Чеч болуп чечекейи Жаманкара,
Чоң ата жүрүңүз деп карап турат.
Чыкчудай чымын жаны ошол замат,
Чыңгыш эр кайра-кайра улутунат.
Чырпыгын чынар кылып өстүрөм деп,
Чыйралып келининен калат сурап.

Белиме танган туяк ушул болсо,
Бербеймин бул уулумду эч кимиңе.
Бала үчүн эл журтумдан беже качкам,
Баркы жок Айта калып кесириме.
Бел ашып, ашуу басып жанталашкам,
Болор деп бир жакшылык жетимиме.

Бербесең колдон жулуп алаламбы,
Бачым бер даяр болсо тамагыңды.
Баратат санаам тынчып аздап-аздап,
Билип мен аманчылык кабарыңды.
Буйдалбай эрте туруп жөнөйүнчү,
Берип кал абысынга саламыңды.

Баратат жүрөгүмдү дарт аралап,
Баласы келин качкан жаман адат.
Боор этим тызылдады жаным кейип,
Бүткөн бой сезгенгенсип бара жатат.
Болгула силер аман көрүшкөнчө,
Болуптур тургула эми бүт саламат.

Эртеси эрте туруп жөнөй берди,
Эл жата өз жерине жете келди.
Эч кимге ээ жаа бербей болгон малды,
Эсептеп бирден санап төрткө бөлдү.
Энчилеп Айта менен Баястаны,
Элирбей макул болуп ыкка көндү.

Бөлүнгөн төрт бөлүктүн бир бөлүгүн,
Берели жетимине эрте энчилеп.
Болбосо арбак деген кыйын болот,
Баарыбыз алдын алып чечелик деп.
Биерде калган оокат бирин койбой,
Боз үйүн алпаралы кошо жүктөп.

Айтканын макул көрүп күтүп турду,
Акылман Чыңгыш чечип бүтүм кылды.
Атадан алтоо болсо жалгыздык бар,
Ага-ини макул болду кылбай чырды.
Атка артып, төөгө жүктөп болгон мүлктү,
Алдына малын айдап алга жылды.

Айдаган малын толук эки жигит,
Ашуунун бийик белин карап коёт.

Алдынан тосо чыгып узаткандай,
Айдарым Ала-Тоонун жели согот.
Ал кезек өтүп кетти бир мезгилде,
Ааламга келип кеткен биз да конок.

Ыкчамдап атын ылдам бастырышты,
Ыгы жок бирин-бири шаштырышты.
Ызы-чуу кылбай секин малын айдап,
Ык менен үй-жай малын тапшырышты.
Ыймандуу бир агасы бар экен деп,
Ыраазы болуп элдер жактырышты.

Жердешип кара Кочкор аймагынан,
Жетим уул, жесир аял күн көрүшөт.
Жанында тага-тайы эркелетип,
Жетелеп жээнибиз деп бирге жүрөт.
Жолобой кээ күндөрү жалгыз калып,
Жанына адам келсе күнгүрөнөт.
Жалдуу эр Жаманкара деген бала,
Жетилип чоңойгондо ай ким билет.

БААТЫРДЫН БАЯНЫ

Тебетей кээде калпак башка кийип,
Тартынбай эч нерседен ойноп күлүп.
Түрүндө түктүү жолборс элеси бар,
Той-аштан деле калбайт тайга минип,
Тайганды алып чыгат каргы салып,
Токойдун аңын улап сайга кирип.

Турганы бөлөк болуп адам заттан,
Турпаты баатыр менен аралашкан.
Тушунан оро-пара өткөн балдар,
Титиреп коркуп шашып саламдашкан.
Теминип мингеп тайын кете берет,
Токтоткон теңтуштарын карабастан.

Денесин кармап көрсөң катуу таштан,
Элесин ар ким тааныйт турса алыстан.
Тиктесе көргөн адам кайсалактайт,
Түнөрүп турган өңдүү ачык асман.
Турмушта бир керемет адам болду,
Түбүндө баатыр чыкчу бала арыстан.

Булактын суусун тосот жээгин түзөп,
Бир жолу сууга барып күндө түшөт.
Бой таштап балып болуп, чабак уруп,
Бултулдап эң шамдагай сууда сүзөт.

Бет келген адам тике карай албай,
Баратат баатырлыгы күндө күчөп.

Басканда табыш чыгат дүңгүрөгөн,
Бул бала бир башкача күңгүрөгөн.
Бадалды сууруп алып көккө ыргытат,
Бүлдүргүч адам болду тим жүрбөгөн.
Болк этип жүрөк түшөт караанынан,
Бетинен чыга калса кимдир бирөөң.
Оодарыш болуп калса коёт тизип,
Он бала оодарылат аттан түшүп.
Омогу чоң жигиттей карааны бар,
Олтурса бир керемет кийип ичик,
Ошентип бойго жетти Жаманкара,
Он бештин кудай буйруп ашын ичип.

Оозунан чыккан жели түтүн болуп,
Оолугат алышсам деп күчү толуп.
Оң ийни-сол ийнине карап көрсөң,
Олчоюп отургандай бүркүт конуп.
Оронуп кементайга уктап жатса,
Ойготуу кыйын болот түртүп коюп.

Ойноктоп кирпичинин арасынан,
От болуп эки көздөн жалын чыгат.
Опколжуп жүрөк түшүп карай албай,
Ордунан тура калса жаның чыгат,
Оолугуп билегинди кармай калса,
Ошол жер сыздап ооруп каның чыгат.

Ат минсе ээр токубай жайдак минет,
Адамга аралашпай жалгыз жүрөт.
Алдынан оро-пара чыга калсаң,
Адамдан башкачарак ай ким билет.
Артынан мылтык атсаң сезип койбойт,
Анысын көрүп кээде күлкүң келет.

Ар дайым сыйлап жүрөт тага-тайын,
Айылда кас ким, дос ким ага дайын.
Акылы жана күчү толуп күндө,
Алп мүчө көзгө илешип барган сайын.
Ак шумкар конгон сыяк элес берет,
Абайлап байкап көрсөң турган жайын.

Атына жайдак минип кийик улап,
Ак бараң мылтык алып ууга чыгат.
Асканын бадалдарын эрмек кылып,
Атайын кармап колго бирден жулат.
Алдынан элик чыгып серендесе,
Атпастан маашыр болуп карап турат.

Күнүгө тоого чыгып деле жатпайт,
Көрүнгөн кийиктердин бирин айтпайт.
Көнүгүп калган өңдүү эчки, теке,
Көрсө да баатырыңды үркүп качпайт.
Карарып күн бүркөлүп жамгыр жааса,
Кыбырап келе берет эч бир шашпайт.

Кызымтал болгон адам сыяктанып,
Кыдырды жайды жайлай улуу тоону.
Көргөндөр кеп кылышат баатырыңды,
Карасаң тетиги адам маспы сообу.
Көңүлү көтөрүңкү болуп жүрөт,
Кыргансып түмөндөлүп келген жоону.

Күн өтүп күркүрөгөн күзү келди,
Кыргыздын тою болсо жүзү келди.
Кылымдап келе жаткан салт эмеспи,
Коноктоп табак тартуу күтүп элди.
Күрөшүп, оодарышып, ат чабылып,
Келгендер балбандардын күчүн көрүү.

Айылда бир чоң байдын ашы болот,
Алыстан ар арытып келет конок.
Алтымыш үй тигилип ар бир жерге,
Атайын тың жигиттен тандап коёт.
Алдынан тосо чыгып атын алып,
Ар кими бата кылып коюн соёт.

Ал ашка мейман келген ара конуп,
Алтымыш ак боз үйгө адам толуп.
Ала-Тоо термелгендей ошол күнү,
Адырдан жел аргысы мээлүүн согуп,
Акындар ырдап чыкты жар чакырып,
Ачиткан бал кымыздан ичип тоюп.

Ага-ини жар чакырам уксун кулак,
Ар элден эки-экиден балбан чыгат.
Аттардын кулагына тең ойношуп,
Ар намыс алдырбаска тартат улак.
Андыктан чыркырашып чатак кылбай,
Алардын күч кубатын көргүн чындап.

Кошойдун күрөшүндөй Жолой менен,
Көз салып карап тургун чалганына,
Купулуң бүгүн толуп, моокум канат,
Күрөшүп жыгып кеткен балбанына.
Көтөргөн эл намызын оодарышып,
Кол жайып бата берген балдарыңа.

Айтылуу оюн-зооктун баары болуп,
Артында ашка арналып ат чабылат.
Алыстан саяпкерлер келген экен,

Аттарын үртүк менен бүт жабуулап.
Алдыңкы келген аттын байгесине,
Алтындан жамбысы бар мал сайылат.

Аргымак кара чарык, ач буудандар,
Алчаңдап бара жатат карап көктү.
Алдынан даекчинин бирден чубап,
Ар бирден аты аталып санак өтү.
Алдыга тиги күлүк, мобу күлүк,
А балким кара чарык келер дешти.
Аксакал карылардан калыс алып,
Айтылуу күлүктөрдүн саны бүттү.
Атыбыз кандай чуркап келет деген,
Ар кими тобо кылып ойго түштү.
Алганы колго камчы Жаманкара,
Аттардын келер жолун жалгыз күттү.

Алыска көз чаптырса чаңы чыгат,
Алдыда келе жатат башка бир ат.
Астынан кийип коюп Жаманкара,
Таскенин атын сүрөп чыгып барат.
Токтой тур сага бирди кыламын деп,
Түнөрүп Төрөгелди намыстанат.

Тукуруп бир жигитти Төрөгелди,
Төбөгө чапкын деди башын жара.
Тымызын эл көрбөсүн, билсе өлдүң,
Таанытпа аяк-башын байка кара.
Тушуна туура барып көзгө чапты,
Топ менен бара жатса Жаманкара.

Батынып ким чапканын болбой билип,
Бир көзүн камчы кетти жара тилип.
Бараткан бир бастырып айрымдары,
Баатырды шылдың кылды карс-карс күлүп.
Байкады Төрөгелди тукурганын,
Болуптур,— деди кегин ичке түйүп.

Бир азга Жаманкара тынык алды.
Басылды аккан кандын чуурганы.
Болуптур айлам канча чыдабаска,
Бул дагы жараткандын буюрганы.
Болору болду го деп кайрат кылды,
Болбосун бөөдө кырсык мындан ары.

Бир байдын андан кийин тою болот,
Баатырды күтпөй коёт сыйлуу конок.
Боркулдап тогуз казан кайнап турса,
Бүт бойдон алып жерге төгүп коёт.
Баатырдын түрүн көрүп ошол кезде,
Барбады эч кимиси жакын жолоп.

Баш багып үйгө кирип салам берсе,
Бирөө да саламына алик албайт.
Билмексен болуп анда отургандар,
Баатырдын айтканына кулак салбайт.
Булардын бир билгени бар экен деп,
Белинде кестигинин сабын кармайт.

Сарбагыш туугандыкка жарабады,
Сүйлөсө сөзүн эч ким каалабады.
Солтонун жалгыз уулун басса-турса,
Сыртынан шылдың кылып баалабады.
Силерге бүгүн чындап күрөшөм деп,
Сындырып чыгып кетти каалганы.

Сыртынан карагандар калтырашат,
Сырттандык өңү сүрдүү түгү чыгып.
Солтонун жалгыз уулу менмин деди,
Сайышка келгиле дейт бириң туруп.
Сонорду кууган аңчы сыяктанат,
Сүйлөсө күңгүрөнгөн үн угулуп.

Бири да кой дебеди коркконунан,
Былк этсе ошол кезде баарын кырмак.
Бетине баатырсынып бирөө чыкса,
Бастырбай башын кесип алган турат.
Баатырдын өң келбети, түрү башка,
Байкашка каары келип жаалы чыгат.

Бастырып үй жагына кете берди,
Басынтып ошол күнү көргөн элди.
Барайын солто элиме бачымырак,
Болбосо жалгыз жаным эмне көрдү.
Бири дос, бири мага кас чыгышып,
Башыман өткөрбөсмүн эмнелерди.

Ушуну ойлоп-ойлоп убайым жеп,
Ууртунан тобо кылды кудайым деп.
Угузуп ушул ойду энекеме,
Улуу журт солто элиме жылайын деп.
Учурда токтолуптур Жаманкара,
Уруксат берсе бүгүн сурайын деп.

Энеке айтканыма кулак салчы,
Эстесем эл журтумду жашым чуурат.
Эч ким жок жардам кылар жалгыз мага,
Эмне үчүн мендей бала жетим туулат.
Элинен сарбагыштын түңүлдүм го,
Эртеби кеч болобу союп тынат.

Эчтеке боло электе сезимди алды,
Эсирген Төрөгелди көзүмдү алды.

Эр жетсем көздүн кунун ала турган,
Этими сиңип калган өчүм калды.
Эртелеп солто элиме жөнөйлүүчү,
Эки атка арта турган көчүң барбы.

Уулугуп бүтмөй болдум элимди ойлоп,
Убагы жетти энеке сөзгө келчи.
Ушу элдин ойлогону бүт жамандык,
Уулундун айткан ою — көчөлүчү,
Убайым тарта бербей күндөн күнгө,
Улуу журт солтобузга жетеличи.
Эркелеп жакын барып Жаманкара,
Энесин кысып-кысып кучактады.
Эл жерин эстегенде жашын төгүп,
Эркелеп Тыта уйлап бышактады.
Эликтин чаарчыгы кармалгандай,
Эрки жок биз болчубуз тузактагы.

Энеси макул болуп турду шашып,
Эки атка сыйлай жүктөп кошун артып.
Эми биз бүгүн-эртең жетебиз деп,
Энеке миниңиз деп атын тартып.
Элине бий болгончо сарбагыштын,
Эртелеп эптеп барсам кулдук артык.

Туугандын азары бар безери жок,
Турмушта бүгүнкү бар кечеги жок.
Тууруна канаттуулар коно берет,
Талпынып канат кагып эсеби жок,
Торолдум тага-тайдын арасында.
Томуктай бала болуп өз элим жок.

Туугандын жетип эрте туу кылайын,
Турпагын жыттап Чүйдүн жыгылайын.
Тоолору Ала-Тоомдун касиеттүү,
Тобо деп күндө көрүп сыйынайын.
Тилегин жаш адамдын берет дечү,
Туурума кондура көр бир кудайым.

Тоюна кылчайбастан сарбагыштын,
Тобокел ичтен айтып жүрүп кетти.
Тамылжып бүткөн бою ымыр-чымыр,
Түрсүлдөп жүрөк чиркин булк-булк этти.
Түбүндө сага бирди кыламын деп,
Төрөгелди баатырга түйдү кекти.

Турчу эле сарбагыштар тойдо жерип,
Түнөрөт өткөн күндөр ойго келип,
Таанылып кетет элем сарбагышка,
Түрпөктүү сыр найзаны койсо берип,
Төрөгелди баатырга чоң сооп болмок,
Төбөсүн бир аз кандап сойсо керип.

Көч баштап баары түгөл айдап малды,
Кызарттын белин ашып, жолго салды.
Көк дайра Көкөмерен суусун бойлоп,
Кыргыздын Суусамырын аралады.
Коштошуп баатыр менен каак деп коёт,
Карасаң керме тоонун каргалары.

Карачы балалык кез кандай курак,
Көзүнүн оту чыгып күйгөн чырак.
Кайберен оро-пара чыга калса,
Көргөндө боло калат көңүл куунак.
Карагай калың чердин арасында,
Көч менен келе жатат жолун улап.

Кечкирип калган кезде аман-эсен,
Кечишти кирип турган сөөктүн суусун.
Куштардын алдын тосуп сайрап чыккан,
Капарга алып койбой ызы-чуусун.
Кабагы ачык жарык ошол күнү,
Кыргыздын кармагансып кызыл туусун.

Ашуусун Аламүдүн таңында ашып,
Андагы терип жешти карагатты.
Азырак өргүү кылып ошол жерден,
Арчага айдап малын аралатты.
Аркайган аскаларды эрмек кылып,
Атайын тоо чокусун карап жатты.

Асманга ачып чыгып тоо бүркүтү,
Атайын баатыр менен амандашты.
Айланып учуп, конуп алыстабай,
Аларга таанышындай аралашты.
А балким келе жатса жолун тосуп,
Алладан амир келип кабарлашпы.

Атынан секин түшүп, тердик жайып,
Акырын маазы чечип керип бутту.
Айлана тоо токоюн карай берип,
Аскадан улар куштун үнүн укту.
Азырак тынык алып атка минип,
Артынан малын айдап жолго чыкты.

Агымын Аламүдүн суусун бойлоп,
Алагды жашоодогу күнүн ойлоп.
Алдыда Жаманкара бара жатат,
Андагы көчкү бузган жолу оңдоп,
Артында энекеси ээрчип алган,
Айылга бачым жетүү күндү болжоп.

Аркайган аскалары көңүл бөлдү,
Айтылуу Даниярдын төрүн көрдү.

Алтын төр, Кажы уя сай ачыктай,
Алыстан кыя жолдун белин көрдү.
Аралап Аламүдүн өрөөнүнүн,
Атайын шашпай карап көбүн көрдү.

Төө-карын тектиринде салыгы бар,
Теке, эчки форель фабак балыгы бар.
Тоо койнун көркө бөлөп кара көлү,
Тамырсыз көп-көк жашыл балыры бар.
Тоо кийик үркүп качса адам көрүп,
Тобунда семизи бар арыгы бар.
Ак кыя, бөйрөк башат, чычары бар,
Ак шумкар тоо чабыттап учары бар.
Арыган малга жайыт чөбү кенен,
Алдынан тосуп турар кучагы бар.
Пюсу, илбирс, коён суур-суусары,
Аларды кармап алат тузагы бар.

Аскалуу көкө мерен гүлүн берген,
Арашан, Берик булак, ачык ташы.
Асырап малын бакса чөбү менен,
Ал жерден арык болбойт малдын башы,
Атайын Арашанга келген адам,
Аман-соо айыгып кетет кары-жашы.

Жорголот тоодак менен кызыл-жары,
Жорголоп эрте жазда оттоп малы.
Жыттанат чөбү гүлү бир керемет,
Жагымдуу жеген малга болуп дары.
Жайлоонун тулаңындай берекелүү,
Жайылып так секирет малдын баары.

Белине Таш-Мойноктун чыга калып,
Баштады энекесин суракка алып.
Бооруна кенен Чүйдүн келдик бүгүн,
Болсочу атам тирүү ыраматылык.
Бабамдын басып өткөн жерин көрдүк,
Биз эми мүнкүрөбөй кубаналык.

Өрүшү Аламүдүн кенен тура,
Өзүмчө малымды айдап келем буга.
Өзгөрүп өрттөнгөнсүп бара жатам,
Өзөктөн от жалындап барат чыга.
Өзүңүз бирдеме деп кобурап кой,
Өтөлү Таш-Мойноктон окуп дуба.

Аралап Ала-Тоонун ичин көрдү,
Аңгыча кенен Чүйдүн түзүн көрдү.
Ар кайсы жерге түшкөн тезеги бар,
Аттардын чуркап өткөн изин көрдү.
Аягы Талас экен баш дагы Чүй,
Атайын көз чаптырып бүтүн көрдү.

Айылга түш оогондо жете келди,
Аралап тоону-түстү, нечен белди.
Аткарып кала берип түркүн куштар,
Адамдын сырттаны деп жетик эрди.
Арга жок тага-тайда жүргөн болчу,
Аркалап тууган кылып бөтөн элди.

Алдынан тосо чыгып күтүндү эли,
Ага-ини дос туугандын жүзүн көрдү.
Ат көлүң аманбы деп баатыр дешип,
Айылдын кары-жашы бүтүн келди.
Ак дөбө азыркы аты Кайырма дейт,
Артыңган жүгүн толук түшүрдү эми.

Айта, Арбос, Баястан, Чыңгыш аталар,
Ак боз бээни сойдуруп түлөө берди,
Ар кимдер жетелешип кой козусун,
Атайын өрлүктөшүп күндө келди.
Агарган ай сыяктуу өз жеринде,
Алар бир үй болуп жүрө берди.

Күнүгө эрте туруп малын жаят,
Көрүнгөн тоо тикенди бирден саят.
Камыштын арасына кире калып,
Көлү бар мусулмандык даарат алат.
Күнүгө кылган иши баатырымдын,
Көрүнбөй аркасынан турсаң карап.

Карачы кенен Чүйдүн касиетин,
Камышы ат көрүнбөйт өсүп чыккан.
Көрүнсөң көз алдыңдан пыр-пыр этип,
Кыргоолу тик-тик өйдө атып учкан.
Көз талыйт карай берип айлананы,
Көкөлөп асмандагы түркүн куштан.

Коёну, кекилик, чил үркүп шашып,
Камыштын арасынан түлкү качып.
Карачы кереметтүү менен Чүйдөн,
Көө бирөө бөдөнөнү калат басып.
Көгөргөн көк асмандын көркү чыгат,
Көкөлөп куштар учса сабалашып.

Бекерге айтылбаптыр Сары Өзөн деп,
Бүлдүркөн жүзүм, чие жер жемиши.
Баккан мал алыс кетпей жайыт кылат,
Байкасаң түс жайыкта мал өрүшү.
Баатырдын купулуна толо түшүп,
Биздин Чүй анык тура жер бейиши.

Кең Чүйдүн талаасына айдап малды,
Капа жок өз элинде жайлап калды.

Кош колдоп тосуп турса ага-тууган,
Көңүлү куунак болбой арман барбы.
Колунда карманганы кашка тиши,
Кемпирдин Жаманкара карманганы.

Бар болуп бактылары эне, бала,
Боорунан орун алды кенен Чүйдөн.
Байралып энесинен алыс жакка,
Баласы Жаманкара кетпейт үйдөн.
Балалык өткөн күндөр унутулбай,
Баатырдын көз алдынан чуурат бирден.

Бараткан элди аралап ат чабыштан,
Баягы Төрөгелди эске түшөт.
Бетинин түгү чыгып жаалы келип,
Баатырың токтоно албай кетет түтөп.
Башынды бир күн кесип алармын деп,
Бел байлайт бирок ачуу күндө күчөп.

Энеси көрө коюп жалгыз уулун,
Эмне үчүн бошойт деди ички муунун.
Эр жетип калган кезде капаланба,
Ээрчишип бирге жүрсө теңтуш курбуң.
Эми сен үй-жай күтүп колукту алып,
Энеңди кубандырып турмуш кургун.

Мен дагы эл катары келин күтүп,
Менсинген абысындан болбой кичик.
Мына бу казан-аяк, идиштери,
Мойнумдан арыласын жүгүм түшүп.
Меңиз деп келинимдин сыйлап күндө,
Мага арнап жазап берген ашын ичип.

Бошошуп күндөн-күнгө карыш барам,
Баш оорум кармай калса табым жаман.
Болду эми кайраттанып өзүңө кел,
Болбосо шылдың кылар көргөн адам.
Балалуу болуп калсаң колукту алып,
Белиме таңып алып өзүм багам.

Энеке санаам-санга бөлүндү го,
Эрсинген Төрөгелди көрүндү го.
Эки көз бири калып, бири сокур,
Эгимден кан шорголоп төгүлдү го.
Элиме кайра айланып келсем дагы,
Эми мен ар намыска чөмүлдүм го.

Мен болсом жараткандан жалгыз уулуң,
Менсинип Төрөгелди болгон зулум.
Мышыктай аңдып жүрүп көзгө чапты,
Миң адам бара жатсак чыгып шылуун.

Мендейде ар да болбос, намыс болбос,
Мына бу алмайынча көздүн кунун.

Эли жок мен өңдөнүп карып болот,
Эн эркин түк бастырбай жолун тороп.
Ээ кылбай күткөн малын ката коюп,
Этегин эки кылбай күндө тоноп.
Эгерде элдүү болсо жалгыз башың
Эч ким даап келе албастыр жакын жолоп.
Ушундай адам болот түркүн-түркүн.
Учурап калсаң кокус келет күлкүң.
Уядан башы чыкпас көк карагадай,
Убайым тарттырат го турмуш чиркин.
Убайын көрөт адам көрбөй калат,
Учкан куш сыяктанып тапкан мүлкүн.

Бир күндө канча өзгөрүү адам билбес,
Болосуң секин жүрсөң элге дилдеш.
Буйругу жараткандын ушул экен,
Булбул куш таң атканча гүлгө тилдеш.
Байкабайт бирок баары боло берет,
Башыңа ажайып сыр түшкө кирбес.

Бир күнү Жаманкара уктап жатса,
Бут жагын муз койгондой муздак кылат.
Бурулуп карап көрсө баш көтөрүп,
Бүктөлүп соймоң этип жылан турат.
Былк этпей жатса баатыр шек алдырбай,
Былкылдап боору менен өйдө жылат.

Ойдо жок уусун чачып чагып алар,
Оролуп баш көтөрүп тилин созот.
Ордунан козголбоду Жаманкара,
Ошондо уулу жылан келсе тозок.
Оңолуп кайра жылат өйдө көздөй,
Оозума келе бер деп жолун тозот.

Алкымга келип калды секин жылып,
Ан сайын Жаманкара турат дымып.
Адамдын сырттандыгы чындык болду,
Асманды карап коюп жатат сулук.
Атайын коё берди эрки менен,
Албастан ал жыландын башын жулуп.

Жыландын бүт кыймылын аңдып карап,
Жылаңач Жаманкара жата берди.
Жакындап кекиртекке келген кезде,
Жабылуу оозун секин ача берди.
Жарым кес узундугу жылан келсе,
Жылбаган бир ордунан оңой эрби.

Кийинки, баатырыңар Жаманкара,
Көрүнөт нечен түркүн окуядан.
Кара чаар жыланыңа жып жылаңач,
Кыймылсыз жатып берип чочубаган.
Көрбөгөн мындай шумдук келе жатса,
Коркпостур жалгыз кана сокур адам.

Билмексен болуп анда баатыр жатты,
Баяндап айтуу кыйын ошол чакты.
Баш багып сойлоп жылан тилин сунуп,
Бүктөлүп ачык оозго салды башты.
Башынан кырча тиштеп чайнап-чайнап,
Бүдүрүн калтырбастан бүркүп чачты.

Жанчылган баштын сөөгүн карап коёт,
Жыландын бүт денесин алган тоноп.
Жүзүнөн күлкү чыгып, көңүлү ачык,
Жанына барып койбой жакын жолоп.
Жалган жок болуп өткөн бир окуя.
Жаштарга айтып берсе бүтпөс жомок.

Жаныңа жакын келсе кокус жылан,
Жылбаган жылуу ордунан жоктур адам.
Жыландын башын чайнап жерге бүрккөн,
Жанда баатыр тура Жаманкараң.
Жазылган окуяны окугандар,
Жоктур дейм бул баатырга таң калбаган.

Дүркүрөп жылан деген атын укса,
Денеси чыйрыккансып ичиркенет.
Далыңа жабышкансып элестери,
Дембе-дем адам туйлап бүшүркөнөт.
Даакысын көрө калса ай талаадан,
Далдандап кулаалыдай учуп жөнөйт.

Бөө дейбиз кара курттун атын буруп,
Бөө чакса кокус-покус калдың куруп.
Бүткөн бой чыйрыккансып ысып күйөт,
Буф десең оозуң толо түтүн чыгып.
Бир мүнөт тынчыраак жаталбайсың,
Бутунду кеткен өңдүү бирөө жулуп.

Бир күнү баатырыңды бөөсү чакты,
Балтыр эт булчуңуна салып такты,
Бармактай бирок мунун уусу күчтүү,
Бастырбай буттан өйдө шишик басты.
Балтырын бекем кармап эч кенебей,
Барсам деп карап коём камыш жакты.

Бат эле ойлонбостон акыл тапты,
Бек кармап балтырынан секин басты.
Бөө тийген адамдарга жардам кылып,

Болчу эле ал кезекте табып бакшы.
Бүбүнү табыпкерди алдырбастан,
Баткактуу камыш өскөн сазга жатты.

Былк этип козголбостон жатып алды,
Бут ооруп кыйналса да ачып жаны.
Бул дагы кудайымдын буйругу деп,
Бүт дене жып жылаңач тартпайт кайгы.
Бир түнү таң атканча каның соруп,
Болду го бөө чакканга чиркей дары.

Жер жарык болгон кезде тура келди,
Жеңилдеп айыгып калган бутун көрдү.
Жамгырдай жабалактап канын соруп,
Жабышкан денесине чиркей өлдү.
Жамбаштап жатып берген кыймылдабай,
Жашоодо ким көрүптүр мындай эрди.

Чиркейлер өлүп баатыр аман калды,
Чөлкөмдө мындай чыдам адам барбы.
Чиркейдин издегени кан эмеспи,
Чогулуп соруп салды уулу канды.
Чыдамы кетсе дагы чыдай коюп,
Чечинип сууга түшүп жагалданды.

Кыйын го кичинекей мына бу курт,
Кетчүдөй чымын жанды бүгүн жулуп.
Көрбөпмүн бала кезден деген экен,
Келгенче ушул жашка толук чыгып.
Кан тамыр жарылгансып бара жатты,
Көкүрөк жүрөгүмдү бүтүн сыгып.

Кара курт соо калчы эмес чаккан адам,
Калчылдам тынч жаталбай тайып алдан.
Көздөрү караңгылап өлүм келип,
Кыймылсыз алга жылбай баспай кадам.
Карачы кандай баатыр тоготпогон,
Кадимки биз кеп кылган Жаманкараң.

Кокустан бир адамды бөөсү чакса,
Кыдырып кыйла жерден табып издейт.
Калчылдап өлүм келип көз алдына,
Кармалап чаккан жерин улам тиктейт.
Көңүлү чөгүп кээде безгек болуп,
Коюлган алдына алып тамак ичпейт.

Баарынан жаман илдет кийме котур,
Балким ал карабасаң кылат сокур.
Бармактан башка чейин кычыштырып,
Башталса бүт денене таркайт чочуп.
Бир мүнөт тырманбастан тура албайсың,
Бузук кан ыйлаактанып ал бир кокуй.

Болуптур Жаманкара кийме котур,
Былт этпей тонго оронуп жатып алат.
Бөрсөйүп ыйлаактаган бузук канын,
Бүт бойдон тондун жүнү тартып алат.
Болору болду эми деп кыймылдабай,
Бир жума жата берет күндү санап.
Жаткандан Жаманкара койбойт тажап,
Жабышкан жараларын болбойт карап.
Жамынган жамынчысын кайра-кайра,
Жылчыгын түк чыгарбай бекем таңат.
Жума өтүп он эки күн болгон кезде,
Жаранын капкара так орду калат.

Билгизбей кычышканын эч бир жанга,
Башына селде сындуу ороп чалма.
Былк этпей жата берет тонго оронуп,
Бир жума эки жума болуп талма.
Бүркөбөй кабак кашын жан кейисе,
Баатырга жок экен го эч бир даба.

Бүткөнчө бүт жарасын койбой тырмап,
Баягы жаткан жерден баатыр турат.
Бири да калбай котур бүт жоголуп,
Булакка боюн таштап таза жуунат.
Бит кирсе кыйшалактап чыдабайбыз,
Болбосо кандай адам буга чыдайт.

Баатырдын аты кандай заты кандай,
Баратса өң келбети ачык айдай.
Башынан келе жаткан адаты го,
Бөө чагып жылан көрсө жатып алмай.
Бастырса балдар менен атчан бирге,
Быштысын жайдак минет токуп албай.

Селт этип дене бою чочуп койбойт,
Сел каптап келе жатса коркуп койбойт.
Серүүндөп күндө чыгып булак барып,
Суу чачып денесине күндө тойлойт.
Сырттандык түгү чыгып денесинен,
Сууктан, ысык күндөн дайым коргойт.

Жайытка жөнөп калды эрте атанып,
Жанында жарагы жок камчысы бар.
Жайылган малдарына көз чаптырса,
Жылкынын жартысы жок жартысы бар.
Жолобой көп-көк бөрү качып, чыгат,
Жок болуп баатырыңа каршы чыгар.

Карааны көрүнбөдү жакын жерден,
Камышты араласа малын издеп,

Куйругу узун сары дөбөт жатат,
Комдонуп көз ирмебей аны тиктеп.
Качырып секиргенде жыга чапты,
Кайдагы келип калган жолбун ит деп.

Мал издеп жүргөн кезде болуп дайым,
Майда өрүм колундагы камчы курал.
Мерт болуп, капилетген жолборс жатты.
Мөгдүрөп алы калбай кайрат кылар.
Мынакей чоңдук кимде, зордук кимде,
Мүшкүл иш келе калса ар кимге убал.

Магдырап жолборс жатты камчы тийип,
Мүрт өлүп каңк дегенге жарабады.
Мобул ит иттериндин сырттаны деп,
Маңдайын сылап-сыйпап карап алды.
Макулдук бөөдө жерден өлдү го деп,
Мал издеп жүрүп кетти андан ары.

Кыдырып кокту колот бир топ жерди,
Кайрылып жолборс өлгөн жерге келди.
Карышкыр экен десе окшобогон.
Капырай жолбун итпи кандай деди.
Көтөрүп силкип көрүп жерге таштап,
Камчысын бүктөй кармап кете берди.

Көп жерди аралаган адам болуп,
Кол чайкап бетин жуунат түрүп жеңди.
Камыштан сары дөбөттү чаптым деген,
Кеп кылып эл журтуна айтып берди.
Камчыдан өлүп калган сары дөбөтүн,
Көрүптүр эли келип жолборс шерди.

Тазалап эки жигит кан сөлүп жууп,
Терисин чоң жолборстун сыйрып келди.
Таңгалып кайра-кайра карай берип,
Талашып колмо-кодон журту көрдү.
Талпакка ылайыктуу тери экен деп,
Тартуулап Чыңгыш эрге сыйлык берди.

Жолборсту камчы менен жыга чапкан,
Жөн адам эместигин калкы билди,
Жанда жок Жаманкара баатыр дешип,
Жалпы журт чогулганда айтып жүрдү.
Жазымыш кудайымдын ушул экен,
Жакшылап байкап көрсөк арты кийин.

Жүрөбүз эч нерсени байкай албай,
Жазылган жараткандын буйругу бар.
Жашоонун ар бир күнү кудайдыкы,
Жашыбы-карысыбы кулдугу бар.

Жакшы адам бара жатса бузуку адам,
Жамандык кылсам деген шумдугу бар.

Ар кимге бир жамандык каалап коюп,
Андайлар абайласаң элде жүрөт.
Алдыңдан чыга калып салам берсе,
Адамдай жүргөн менен ал бир сүрөт.
Алыстан көзүн сүзүп көрө албастан,
Араң жан боло калат кээде жүдөп.
Айылда бир бузуку адам болгон,
Ар кимге ашын берген тосуп жолдон.
Анткени ушак айың сөз айтканды,
Ардактап кетирчү эмес алып колдон.
Азезил сыяктанып жабышканда,
Адырдын уйгагындай ал бир ойрон.

Байлардын ушул адам арты болчу,
Баласы алжырак таз жарты болчу.
Бир күндө эки үч жолу чыркыратып,
Башына уу коргошун тартып койчу.
Баатырдын аркасынан аңдып дайым,
Башынан бузуку адам каршы болчу.

Баратса Жаманкара жалгыз атчан,
Булут жок көп-көк болуп ачык асман.
Баягы бузуку адам чыга калат,
Башынан достой болуп келе жаткан.
Бурулуп ат үстүнөн карай калса,
Баатырга кол куушуруп салам айткан.

Берейин суусундукка кымыз чайкап,
Бягтт багып үй жагыма кайрылыңыз.
Баянын айтып берчи мүмкүн болсо,
Билбеймин кайсы тарапта айылыңыз.
Башталып аркы-берки сөз айтылсын,
Бир азга биздин үйдү жай кылыңыз.

Чакырып калса бирөө баралбаган,
Чынында ымдаганга зар болот деп.
Чылбырын берип баатыр бир балага,
Чакырган адам менен үйгө кирет.
Чоо жайды сурашалы макул анда,
Чыксынчы ичте болгон катылган кеп.

Чай ичип туурап жеди баатыр этти,
Чоо жайды айтышты алар баштап кепти.
Чыдамы кетип турат бузукунун,
Чын эле бүгүн күн го түпкө жетчү.
Чыланган ууну берсем үйдөн болбос,
Чыгарып ат мингенде алам өчтү.

Дасторкон толгон тамак жайнап жатты,
Дегеле баатырыңа баары жакты.
Делбе тап болгон өңдүү бузуку адам,
Дембе-дем карап коёт туш-туш жакты.
Дос болуп жүрөлү деп мындан ары,
Демейки ички сырын бүгүн айтты.

Ыракмат айтам сага пейлим толду.
Ырасын айтсам каалайм дос болгонду.
Ырымы кийин болор капа болбо,
Ысысын бүткөн боюм келе колду.
Ыймандай сырым ушул ишенип кой,
Ыкташып Жаманкараң досуң болду.

Кош айтты бир туугандай коюндашып,
Кудайым колдосун дейт жолуңду ачып.
Келе бер өйдө төмөн өткөнүңдө,
Конокко эшигибиз дайым ачык.
Колтуктап ат мингизип айтып калды,
Кеп кетсе кечирип кой менден ашык.

Атайын мурда чыгып чылбыр чечип,
Аткарат кичи пейил адам болуп.
Ашыгып баратасың тилимди албай,
Айлыма калсаң болмок бүгүн конуп.
Алдырып таз уулуна уу кымыздан,
Ал досу баштап калды жаман жорук.

Баладан бал кымызды ала коюп,
Баатырың жутуп турду албай даамын.
Баатырбай аш казаны ох дегенде,
Бир аяк уу кымыздын кусту баарын.
Баатырдын оозундагы кусундусу,
Бүт бойдон өрттөп кетти аттын жалын.

Бул эмне кылганың деп досун тиктеп,
Башынан бутка чейин карап алды.
Бетинин түгү чыгып сүрү башка,
Билинип турат дили карайганы.
Баш ийип эмне десе тартуу кылып,
Берүүгө жанын-канын даяр малы.

Бүркөлбөй досум турсун кабак кашың,
Баатырсың алсаң мына даяр башым.
Башынан конок кылп жиберчүмүн,
Баратса жолоочунун кары жашын.
Билбестик кылып сага балам сунду,
Бул дары сүйкөп жүргөн тастын башын.

Адамда бир өлүм бар аргам канча,
Алланын буйругу ушул аман калса.
Атасын өлтүргөнгө аш бер деген,

А балким кечер белең балам барса.
Ажалым жеткен чыгар мына бүгүн,
Алдагы камчың тийип башым жарса.

Жүгүнүп досу турат келин болуп,
Жалдырайт аркы-берки кебин коюп.
Жүрөгү дир-дирт этет баатырыңдын.
Жарабас бул байкушту кетсем союп.
Жарым күн конок болуп даамын сыздым,
Жөнөйүн кан досума болбой торук.
Көргөзбөй кыялында эч бир шекти,
Кеп айтпай Жаманкара жүрүп кетти.
Капырай кантип аман мен калдым деп,
Кабырга сөөгү жүрөк бүлүк этти.
Көңүлү жамандыкка эч бир барбай,
Каапырга жараткан дейт ички кекти.

Бабалар баатырлыгын айтып келген,
Болуптур мындай адам биздин элден.
Болбосо жылан, жолборс кара куртту,
Бар бекен араңарда коркпой жеңген.
Бир кезде өтүп кеткен Жаманкара,
Балким ал кем эместир Төштүк эрден.

Байыртан Сары-Өзөн дейт талаа кенен,
Баш баксаң түркүн жемиш баары белең.
Баатырың бара жатса жолоочудай,
Бетинен чыга калат буура деген.
Бакырып качырганда тиш салам деп,
Баш сөөгү талкаланып камчы жеген.

Балдары чочуп кокус чырныктаса,
Баатырдын зоотун тагып айыктырган.
Буурадан коркуп артка чегинбестен,
Башка чаап камчы менен жанын кыйган.
Баласы Бөлөкбайдын Жаманкара,
Баатыр го кем болбогон Табылдыдан.

Баатырды угуп келдик оңду солдон,
Байкабас өлүмүңду энөө болгон.
Бетинен чыга калса жалаңкычы,
Бурулуп кайрылчу эмес кайтып жолдон.
Баскынчы душмандардан элин сактап,
Бир уруу элге жүрөт болуп коргон.

Оозунан балдан ширин уккулуктуу,
Оболу карыялар кеп кылышчу.
Оп бали, кайран эр деп кубатташып,
Олтуруп кулак түрүп журт угушчу.
Оомолуу-төкмөлүү дейт бул дүнүйө,
Ойлонуп баатырлыгын эл турушчу.

Ормондун хандык кылган убагында,
Оң-солду бүт чакырып чоң аш болот.
Ортого болуш сайын үй тигилип,
Ордого жайгаштырып алат конок.
Ой-кыры ызы-чуудан кулак тунуп,
Оюн-шоок көрүш үчүн адам толот.

Башталып оюн шоону кезек менен,
Бөлүнөт байгелери эсеп менен,
Башына калыс туруп кагаз алып.
Бир бирден келген элди эсептеген.
Балбандын атын коштоп аркы-терки,
Балпайып кара адамдар жетектеген.

Бек тартып басмайылын үзөнгү тээп,
Балбандар эки экиден оодарышат.
Балдарын атка таңып тизгин берип,
Байгени мыкты сайып ат чабышат.
Байыркы ата-баба оюну деп,
Баатырлар найза кармап эр сайышат.

Баарынан ушунусу мыкты болот,
Бир адам элден чыкса канат кагып.
Баатырдын баатырлыгы бул эмеспи,
Бурулбай тике барса жарак алып.
Беттешкен найзакерди жеңип кетсе,
Башына сыймык конот атак калып.

Кыдырып жар чакырып эл аралап,
Кыйкырып акындары жүрөт ырдап.
Калдайып тоо торусун минип алып,
Казактын чоң баатыры Шорук чыгат.
Көргөндө караанынан жүрөк түшүп,
Кыргыздан эч ким чыкпайт буга чыдап.

Жолобой алыс качат бой жашырып,
Жүрсө да найзакердин мыктылары.
Жарагын жаркылдатып турса Шорук,
Жүрөгү түшүп келбейт чыккылары.
Жанына жан алгычы келген өңдүү,
Жабыркап туруп калды журтун баары.

Ойнотуп тоо торусун Шорук жүрөт,
Опколжуп кыргыздарга коркуп жүрөк.
Ормон хан оозун ачып эстеп-эстеп,
Отурат кирби болуп элден жүдөп.
Ордолуу кыргыздардын бир баатыры,
Оюна Жаманкара келип кирет.

Ордунан Ормон ханың ыргып туруп,
Ордолуу кыргыз журтун бүтүн жыйып.
Оң-солдон чыкпадыңар эр сайышка.

Оозунан өкүнүчтүү түтүн чыгып,
Олчойгон Шорук эрге тең келер жок,
Олтуруп мен каламбы белим сынып.

Тапкыла Жаманкара баланы деп,
Таратты Ормон ханың жигиттерди.
Туш-тушка тизгин учун коё берип,
Тердетип чаап жүрөт күлүктөрдү.
Туруштук берсе баатыр берет дешип,
Топ элдин Жаманкара үмүттөрү.
Баркы бар Ормон ханың ал бир улук,
Бүт кыргыз баш ийишкен кулдук уруп.
Бакылдап сүйлөп турат жигиттерге,
Баланы тапкыла деп берип буйрук.
Баяны баатырыңдын калган болчу,
Бир кезде жолборс чапкан элге угулуп.

Аңгыча бир жаш бала элден чыгып,
Аксакал, көк сакалга көңүл буруп,
Алиги кашаттагы булак жакка,
Ат минип азыр кетти сууга кирип.
Анчейин өзү сүрдүү кара неме,
Ал киши баатыр-эрби болбойт билип.

Атына жүгөн катпай октоо таккан,
Алдына ээр токубай жалгыз атчан.
Абайлап карап көрсөм түрү башка,
Ал бала сыяктанат жаш арыстан.
Артынан ээрчий карап жүрөт түшүн,
Аптыгып кала бердим мен алыстан.

Чогулган топ жигиттер сууга чапты,
Чуу коюп бара жатат булак жакты.
Чулпулдап балык болуп ойноп жаткан,
Чын эле чоң баатырды суудан тапты,
Чечинип жып-жылаңач Жаманкара,
Чекесин сылап коюп көзүн ачты.

Чыдамы кетип турган бир топ жигит,
Чыйралып аттан түшүп секин басты.
Чакырып Ормон сизди турат деген,
Чуркурап бири калбай сөзүн айтты.
Чогулган жигиттери даана көрдү,
Чоюлуп суудан чыккан эң зор алпты.

Козголду жылуу ордунан шашпай туруп,
Кадамын секин таштайт алга жылып.
Келатат калың элге жай баракат,
Кабагын карыш түйүп ичтен бугуп,
Колунун булчуң эти бүтүн күч го,
Кайыңды алалчудай бирден жулуп.

Кең көөдөн он алтыда жаш баланы,
Хан Ормон алдын тосту элден чыгып.
Карачы баатырыңдын касиетин,
Кол берди Ормон боюн кичи кылып.
Көзүнөн жашы чыкты чыдай албай,
Кармаса Жаманкара колдон кызып.

Кеп салды Ормон ханың өтө сылык,
Кебелбей баатыр турат сөзүн угуп.
Карачы казактардан Шорук турат,
Кыргыздан баралбады эч ким чыгып.
Кана сен барасыңбы намыс үчүн,
Казактын Шоругуна найза сунуп.

Сурансаң айтканыңа макул деди,
Сайышка чыкпаган эр катын деди.
Сундуруп найза кармап беттешейин.
Сурап бер Жаңгарачтын атын деди.
Солобоң көтөрүлсүн намыс алып,
Сен дагы кубанып кал ханым деди.

Атабыз Манас баатыр качкан эмес,
Алты миң түмөн жоодон жалгыз өзү.
Аттанып келген бирок кеткен эмес,
Ар кайсы кытай, калмак нечен дөөсү.
Атайын кыргыз элди чабабыз деп,
Айлына кайткан эмес атчан, жөөсү.

Ат берип колго найза карматкының,
Андан соң Шорук менен кармаштыргын.
Ар намыс менде толук Ормон ханым,
Ары жок баатыр болор барбастыгым.
Арбагы ата-бабам колдон алар,
Атымды ушул баштан алмаштыргын.

Ат бербей коё алабы эр сайышка,
Атайын мен барам деп чыккан эрге.
Ар кимдин ойлогону намыс болот,
Ат аяш болгон эмес кыргыз элде.
Аңгыча Жаңгарач хан өзү келди,
Арбактар колдой көр деп айтып келме.

Жетелеп хан Жаңгарач атын берди,
Жалынан сылап баатыр жакын келди.
Жаралган ат экен деп мага ылайык,
Жактырып ээрин алып көңүл бөлдү.
Жаман ат болбосуна көзү жетип,
Жылмайып карап койду келген элди.

Баладай так секирип минип жайдак,
Бастырып ары-бери атты байкап.
Бактысы өз колуна тийген өндүү,

Баратат элди карап күлүп жайнап.
Баарыңар бата берип койгула деп,
Баатырың бак-бак этип бир кеп айтат.

Бирдеме ойго түшүп көңүл бөлдү,
Баратып боз үй жактан найза көрдү.
Бөрү тил сыр найзага жакын келип,
Буйдалбай түз бастырып дароо энди.
Бергиле батанарды кыргыздар деп,
Башына бөркүн кийип элге келди.
Оомийин деп тура калды калайык калк,
Ошондой бата берчү илгерки салт.
Ордолуу журтум үчүн намыс үчүн,
Оо кудай, беремин деп элиме ант.
Ошентип жүрүп кетти эр сайышка,
Он колго найза кармап бастырып шарт.

Казактан баатыр Шорук чыга келди,
Калың журт жабалактап аны көрдү.
Колуна найза кармап ат ойнотуп,
Көрүндү зоот кийим түрүп жеңди.
Канча эрди ат үстүнөн тоголоткон,
Карт баатыр, жаш баатырга балким теңби.

Көрө элек бирок анын атын уккан,
Кыргыздан жаңы чыккан бала шерди.
Көргөндө Шорук баатыр солк дей түштү,
Каргадай тиги бала менден эрби.
Кантейин тагдыр деген ушул болсо,
Көрөрмүн буйруп койсо кара көрдү.

Казактын чоң баатыры убайым деп,
Колдой көр, асмандагы кудайым деп.
Качырып сайышканда атты буруп,
Кылчайып артка качып жылайын деп.
Кетирип өз намысын ойго келди,
Кутулуп эптеп аман чыгайын деп.

Кыргыздан Жаманкара баатыр чыкты,
Каратып көз талдырып калың журтту.
Колунда сыр найза бар бөрү тилдүү.
Кой берген үзөңгү жок эки бутту.
Карасаң жып-жылаңач жайдак атчан,
Көргөндөр карай албай үрөйү учту.

Калдайып Жаманкара бара жатса,
Көздөрүн ачпай эл журт ала качты.
Кадимки чоң баатырдай элеси бар,
Карааны көрүп турган элге жакты.
Кудайым берсе экен деп тилеп коёт,
Кор кылбай ата-баба эски шартты.

Кез-кезде Жаманкара күлүп коёт.
Колдогу тискин учун түйүп коёт.
Кудайым колдоп койсо бүгүн мени,
Көңүлүм куунак болуп ырыс конот.
Кабагым кашым дебей кадимкидей,
Кыргыздын жаш баатыры курсан болот.

Жалынан сылап коюп кызыл атты,
Жыланаң Жаманкара бара жатты.
Жаш бала жүргөндө карасы жок,
Жакындап Шорук менен амандашты.
Жараткан жалдуу кылып жаратыптыр.
Жактырып кудай таалам адамзатты.

Жаш баатыр, картаң баатыр кол беришип,
Жакшылап сыр алышты ой бөлүшүп.
Жанына жакын эмес алыс жерден,
Жардашып карап турат эл келишип.
Жараткан жалгай көр, деп тилек кылат,
Жакшылык ой пикирин тең көрүшүп.

Аттарын суулукташып кетти алыс,
Атайын элден чыгып эки калыс.
Арасы болжол менен тай чабымдай,
Ал жерден башталганы турат сайыш.
Аңгыча коё берди эки шерди,
Алат деп кимдер калып кимдер намыс.

Баарынан кыйын болду качырганы,
Бир-бирин кулатууга ачып жаны.
Баланын түрүн көрүн Шорук баатыр,
Баратат ойлуу болуп жашынганы.
Болбосо учуп кетчү сыяктанат,
Бүгүнкү эр сайышта асыл жаны.

Беттешип эки баатыр жакындашты,
Бир бирин кулатчудай найза сунуп.
Баатырдын баатырлыгы ушу эмеспи,
Буйдалбай найза учуна тике туруп.
Баарынан ушунусу күлкү болду,
Баладан Шорук качып атын буруп.
Бизди окшойт өлөөр кезин ошол күнү,
Беттешип бир көргөндө үрөйү учуп.

Баланын касиети көрүндү окшойт,
Болбосо кайра качуу салттан эмес.
Бири өлүп, бири тирүү калмайынча,
Баатыр-эр эр сайыштан качкан эмес.
Беттешкен жоосу менен карсылдашып,
Бурулуп артка качып кайткан эмес.

Баатырлык ар намысын Шорук бузуп,
Баратат ат үстүндө желдей сызып.
Бурулуп артын улам карап коёт,
Баарынан ушунусу болуп кызык.
Баладан коркуп качып жан соогалап,
Бир кезде түшүп калды аттан учуп.

Жайлайм деп Жаманкара түшүп арттан,
Жаралуу кызыл атка камчы чапкан.
Жакындап ат дүбүртү угулганда,
Жалп этип Шорук аттан түшө качкан.
Жибердим чала сайып өлтүрбөй деп,
Жүзүнүн жаалы чыгып кайра тарткан.

Жарагы сыр найзасын колуна илип,
Жөнөдү артын карай кабак түйүп.
Жалындап бүт денеси бараткансыйт,
Жагылган от сыяктуу ысып күйүп.
Жайдары мүнөзү жок ошол кезде,
Жүрөгү кандай согот болбойт билип.

Өттү дейт бүгүнкү учур желдей болуп,
Өлтүрбөй Шорукту мен койдум деди.
Өксүгөн өмүр чиркин курусунчу,
Өмүрдүн өткөн кезде болор чеги.
Өч алып акыр түбү мени соёр.
Өзүнүн арман кылып айткан кеби.

Өмүрдү байкап көрсөк бул жалганда,
Өлмөк бар ажал жетсе эртеби кеч.
Өзөндүн жылып аккан булагындай,
Өр чапчып бараткандай кербендүү көч.
Өттү го колго тийген бир мезгилим,
Өкүттө калган Шорук алар бир өч.

Калдайган эр Шоругуң бузуп наркты,
Кетирдим колго тийген бүгүн шартты.
Кантели тагдыр деген татаал экен,
Кайрылып эл журтуна ушуну айтты.
Караанын көрө коюп Жаңгарачтын,
Кол берип көрөйүн деп тизгин тартты.

Жайдары жагалданып Жаманкара,
Жаңгарач сизге атайы келдим деди.
Жарым сом пул албайын байгеңизден,
Жонунан өзүң билип бөлгүн деди.
Жаралуу кызыл атың мага ылайык,
Жактырдым башын байлап бергин деди.

Жарашып атын ээсин тапкан экен,
Жаманкара баатырга жаккан экен.

Жол жүрүшү кыялы башкачараак,
Жоого минчү бул кызыл аттан экен.
Жактырсаң бир өзүңө тартуу кылып,
Жалпы журттун алдында таштап кетем.

Ачылып Жаңгарачтын аппак пейли,
Алагой аттын ээси сенсиң деди.
Атагын алыс чыгып өмүрлүү бол,
Ак калпак кыргыз элиң көрсүн деди.
Айтышчын бизден кийин урпактарым,
Айтылуу Жаманкара эрсиң деди.
Айтайын бул балага акыл-насаат,
Азыраак тургун элим бир аз токтой.
Арааның чыксын уулум Ала-Тоодой,
Артыңдан адам куубай жолуң тоспой.
Айтылуу Жаманкара эр экен деп,
Атактуу баатыр болгун учуп октой.

Адамдын жакшысы бар жаманы бар,
Ар кимдин алга жылар кадамы бар.
Атактуу баатыр чыкса кыргыз элден,
Ар дайым намыс алып жарадыңар.
Ак бата берип турам ак пейлимден,
Алмаздай бекем болсун жарагыңар.

Жүргүн деп эр сайышта атак алып,
Жаңгарач бата берди колун жайып.
Жаралуу кызыл атка Жаманкара,
Жетиптир эр Шорукту жыга сайып,
Жеткирсем бул дастанды эл журтума,
Жазмамда кечиргиле болсо айып.

Баянын айтып берчи биз угалы,
Баланын кандай экен баатырлыгы.
Баратып кайра тартып качкан кезиң,
Боордош казагыңды жакыр кылды.
Бүргөдөй ат үстүнөн учуп түштүң,
Болбосо ошол бала менден тыңбы.

Беттешпей кайра качтың жан соогалап,
Баладан неге корктуң Шорук баатыр.
Билүүгө куштар бүгүн казак калкың,
Бушайман баары болуп бара жатыр.
Баланын жашырбачы болгон сырын,
Биз билсек баян болор айтсаң акыр.

Дегенде Шорук баатыр сырын айтты,
Дүйнөдө көрбөптүрмүн мындай алпты.
Дитине батынбадым коркконумдан,
Дегеле айткым келбей куру калпты.
Дырылдап качып чыктым жан соогалап,
Демейки эр сайыштан бузуп антты.

Далыма чала тийип найза учу,
Дагы эле ооруп турат жүрөк тушу.
Дарактан учуп чыккан сыяктанат,
Даарыган ал баланын сыйкыр кушу.
Делбетап болуп турам жан кыйналып,
Дайынсыз качкан окшойт күчтүн курчу.

Жолборсу мени көздөй чамынганда,
Жолбойсуң тирүү кантип жаның барда.
Жалаңкыч көз алдыңдан чыга калса,
Жалынмак бар го деймин ар бир жанга.
Жарадар кылды мени найза тийип,
Жакшылап карап көрсөң кабыргамда.

Жүрөгүм чыны менен ооруп турат,
Жалаңкыч көз алдымда тооруп турат.
Жанымды жай алдырып дары берип,
Жараатты кайсы табып соолуктурат.
Жаздыкка башын коюп секин сүйлөп,
Жалынып ар бирине Шорук турат.

Жанбаштап жаткан жерден секин жылат,
Жаталбай бир жагынан араң чыдап.
Жүрөгү токтой калып кээде кагып,
Жүдөтүп мыкчыгандай бекем сыгат.
Жардашып казак эли бүт чогулуп,
Жалдырап эр Шоруктун сөзүн угат.

Мындайды эч убакта көз көрбөсүн,
Мындайга адам чиркин кез келбесин.
Мен дагы жүрөгүм тоо адам элем,
Манастай элге жаккан өз келбетим,
Мөгдүрөп бара жатам коркконумдан,
Молдо апкел бачымыраак эмдеп берсин.

Мөгдүрөп ушул азыр араң турам,
Мончоктой эки көздү балким жумам.
Мухамбет пайгамбардын үмөтүмүн,
Мен дагы бул дүйнөдөн өтүп жылам.
Мага арнап лайилаххо иллалла деп,
Молдолор айтып калгын болсо дубаң.

Деди да көзүн ачпай жатып калды,
Дүбүртүп бүт казакка кайгы салды.
Дарыгер, молдо, табып үрпөңдөшүп,
Дуба окуп Шорук эрге жакын барды.
Дабышын ар кимиси бирден тыңшап,
Дал болуп тартып турат асан кайгы.

Дарыгер чөп кайнатып дарылады,
Думуккан жүрөк оору арылбады.

Дүйнөгө кош айтышып кетеринде,
Дүкүлдөп жүрөк согот чыкпай жаны.
Дубанын күчүнөнбү, табыптанбы,
Думугуп жаткан Шорук айыгып калды.

Мөгдүрөп жаткан Шорук тура келди,
Молдонун деми күчтүү дуба жеңди.
Миң мерте ыраазымын жаратканга,
Мына эми айыктырды куда деди.
Маңдайын сылап коюп көзүн ачып,
Муңданып карап турган журтун көрдү.
Бөкөн дейт адам болгон өзү балбан,
Баатырдын сырт келбетин көрүп калган.
Бул бала кайдан чыга калды экен деп,
Бушайман болот күндө көрүп андан.
Боюмда алты аюлук күчүм болсо,
Беттешсе жетмек күчү мага кайдан.

Бул Бөкөн аткармакчы болгон оюн,
Балбан ал кармап койбойт колго союл.
Болгону той-аштарда күрөш курат,
Беттешкен балбандардын жыгат тобун.
Бир-бирден санап коёт эртели кеч,
Байгеден ага тийип алган коюп.

Келатса Жаманкара атка минип,
Келбети Бөкөнүңдү кызыктырат.
Күрөшүп күч сынашып койсомбу деп,
Кыялы кармашууга учуп турат.
Кыябын бир жолугуп келтирсем деп,
Күнүгө басса-турса оюн бурат.

Деген ой Бөкөнүңө келе калат,
Дене бой тынчтык бербей күйүп жанат.
Делбетап адам болгон сыяктанып,
Дегеле адам билбес сырды табат.
Дөңдөгү эски мүрзө арасына,
Дамбалчан жып-жылаңач басып барат.

Баланы бүгүн тосуп чочутайын,
Бакырып туштан чыгып коркутайын.
Боюмда алты аюулук күчүм барда,
Бисмилла келме айттырып окутайын,
Болбосо бул баланын дымагы күч,
Басынып менден жүрсүн коркуп дайым.

Баратып тал-теректи бирден жулат,
Бар экен Бөкөнүңдө бир топ дымак.
Өзүм бир күч сынашып көрөйүн деп,
Баатырдын касиетин кичик кылат.
Буюрса бүгүн аны коркутам деп,
Бадалдын арасында күтүп турат.

Бар эле жол боюнда калың мүрзө,
Баатырың курсан болчу малы жүрсө.
Бир-бирден санап коюп кайра келчү,
Баткан күн орун алып күүгүм кирсе.
Бейкапар кете берчү кылчайбастан,
Баш жарып жыга чапмак бирөө тийсе.

Жайылып такыр жылбай андан ары,
Жүрчү эле ошол жакта күткөн малы.
Жылкы, кой, эчки менен уйлар болуп,
Жакшылап көз чаптырса жүздөй баары.
Жаралуу кызыл атын минип алып,
Жай кышы адат болчу күндө баруу.

Бүгүн ал кечке жүрүп мал жагында,
Бурулуп кайра тартып караңгыда.
Бир караан мүрзө жактан чыга калат.
Бейкапар келе жатса ар жагында.
Бөкөнүң жып-жылаңач үн чыгарат,
Бирдеме жылт-жылт этип бармагында.

Баатырың карап коёт көзүн сүзүп,
Бал кымыз мас кылган го бүтүн ичип.
Баатырсың бир кармашып көрөйүн деп,
Бүгүн мен турган элем сени күтүп.
Бол бачым убактыны өткөрбөйлү,
Бери бас балбан болсоң аттан түшүп.

Дегенде кызыл аттан ыргып түшөт,
Денесин жалын басып ысып күйөт.
Дымагың кыйын болсо жакын келгин,
Деминди басайын мен турсаң күчөп.
Даярмын күрөшкөндөн качалбаймын,
Дардайып жакын барат боюн түзөп.

Балалык бар кезинде баатырында,
Бар эле торой чалма күрөшкөндө.
Бутунун ич жагынан илип алма,
Балдардан билип алган бир өскөндө.
Бүткөн бой аз-аз жерден сынбай калды,
Бөкөнүң күч салышып тирешкенде.

Бир бутун оң бутуна орой салып,
Бабасы Кошой сымак торой чалып.
Бөкөндү жерге чапты чоң Жолодой,
Буйдамга келтирбестен баса калып.
Балбандын башын кесип алмак болду,
Белинде дайым жүргөн кестикти алып.

Кестигин сууруп алды төшкө такап,
Кыймылсыз Бөкөн балбан онтоп жатат.

Кашкайып карап турса Жаманкара,
Көздөрүн карай албай ала качат.
Канчалык күчүнүз бар балбаным деп,
Колтукка нукуп коюп бекем басат.

Кез-кезде Жаманкара коёт желип,
Көз жашын төгүп Бөкөн жатат кейип.
Кабырга омуртка сөөк кыйрагандай,
Кайдагы өмүр чиркин ойго келип.
Канымды бекер сабын кылбачы дейт,
Кандай күн көрөт балам кетсем шейит.
Кыймылсыз Бөкөн жатат тили сайрап,
Кыйналып шайы кетип көзү жайнап.
Колунда жалаңдаган кестиги бар,
Койсом дейт Жаманкара бүтүн жайлап.
Көңүлү бар азыраак чөгө түшөт.
Көзүнө көрүнгөнсүп тирүү арбак.

Турумтай алган чымчык сыяктанып,
Турду эми Жаманкара кубаттанып.
Түлкүгө сонор улам чыккан элдей,
Туш-тушка кеткен өңдүү бир аттанып.
Талпынып көрүнгөнчө тийишпе деп,
Тургузду Бөкөндү уяткарып.

Өзүңдү эр ойлосоң шерди түшүн,
Өзүңө каршы болот болгон күчүн,
Өкүттө кала берип кордук келип,
Өтөгөн өмүрүндө келбейт үсүр.
Өпкөңдү көкөлөтүп коё бербе,
Өлөсүң бөөдө жерден ылдый түшүр.

Бөкөндөй балбаныңды баатыр женди,
Болбосо Жаманкара оңой эрби.
Билип жүр мындан ары күчүңдү деп,
Бошотуп өлтүрбөстөн коё берди.
Бирдеме сезбегендей көңүл ачык,
Булкунтуп кызыл атын үйгө келди.

Баратып бир манаптын кызын көрүп,
Бул мага жакты го дейт көңүл бөлүп.
Бүгүндөн калбай буга сөз салайын,
Болочок өмүр сүрүү ойго келип.
Баргысы келип калды баатырыңдын,
Балалык махабаттын мээрин төгүп.

Ал кызы бир көргөндө дароо жагат,
Атайын ниет кылып барып калат.
Айылдан жолдош алып жалгыз барбай,
Арага сөз айттырып киши салат.
Ал манап эч жактырбай баатырыңды,
Амалын таппай турат бирок чанат.

Бар эле бир азыраак ишибиз деп,
Бири пас мүмкүн болсо күтүңүз деп.
Бал кымыз алып келип коё салат,
Баатырым эч тартынбай ичиңиз деп.
Буйдалбай үйдөн тышка чыгып кетет,
Бүгүн ал акыл кошор кишини издеп.

Андайда даяр болуп бузукулар,
Ак пейил жакшы адамды кичик кылар,
Арасын бириктирбей бөлөйүн деп,
Арам ой басса-турса учуп турар.
Акыры амалкөйдүн күчү кыйын,
Ар кимдин ак тилегин бузуп тынар.

Ойлонуп олтурбастан шилтеп кадам,
Ортого ойноп кетип бузуку адам.
Оюна оюн кошуп ичке кирип,
Ошондо жакпай калат күйөө балаң.
Ордолуу журтка тийип залакасы.
Оң ишти тетирлетет бузуку анан.

Ордуна шаша-буша чуркап баргын,
От болуп сыр алдырбай күйүп жангын.
Олтуруп кеңешели деген болуп,
Оболку ойлоп жүргөн кебиң салгын.
Омогун байкап көрүп баатырыңдын,
Озунун андан мурун сөзгө чалгын.

Маңыроо чалыш болот баатыр дедим,
Мен билем бул баланын түпкү тегин.
Менсинет бирок өзү жетим бала,
Мансабың жогорураак мындан сенин.
Мага сен ишенбесең сүйлөшүп көр,
Меймандап аздыр-көптүр укчу кебин.

Мүнөзү бир укмуштай айбан чалыш,
Мындайдан жакшы го дейм болгон алыс.
Мактоону мындай адам бек көтөрөт,
Менимче кыйын болбос тилин табыш.
Миң жоокер беттеп чыкса коркпойм деген,
Менсинип боло берет куру намыс.

Олтурса өөдүр-сөөдүр сүйлөй берет,
Ошондой күйөө бала кимге керек.
Обу жок бузуку адам акыл айтып,
Ортого түшө калса эмне демек.
Оюсуз дүйнө деген ушундай го,
Оолугуп бал тилине бачым көнөт.

Акылын айта баштайт бирден терип,
Ага-ини бир туугандын ыркын бөлүп.
Арамза бузукуга ишенебиз,
Айтканын кээ бирөөбүз туура көрүп.
Адамдын адалдыгын түшүнө албай,
Акыры биз калабыз аны жерип.

Коноктоп бүгүн аны сыйлап түзүк.
Кетти де сөйкө салып куда түшүп.
Кудайдын буюрганы ушул экен,
Капкачан убадабыз калган бүтүп.
Калыңын алган элек бир тогуздап,
Куданы биз турабыз күндө күтүп.
Капкачан куда түшүп кетти дегин,
Камдайбыз шырдак-төшөк берчү себин.
Кыскасы кызымды мен бере албайм деп,
Колукту бирөөнүкү болуп келин.
Кантели тагдыр деген ушул экен,
Кыйналып мен турамын болбой жеңил.
Кез-кезде көз кырыңды сала жүр де,
Кокустан бара жатса сынып белим.

Ушундай акыл айтам тилимди алгын,
Убайым тарткан болуп күйүп жангын.
Убалын көтөрө албайм деген болуп,
Узатып баатырыңды жолго салгын.
Учурда ушулардын баарын айтып,
Убадам бүткөн болчу келбейт тангым.

Бат эле бузукуга макул болот,
Байкасам бул манапта акыл чолок.
Бере албайм кызымды мен кечирип кой,
Бал кымыз жана бышкан этин коёт.
Баатырдын асты үстүнө чыга калып,
Бар оокатын бүт төгүп кылат конок.

Башы ачык кызым болсо бермек элем,
Баламдын урмат сыйын көрмөк элем.
Бай болуп жарды болуп көргөнүм жок.
Бабамдын жолун улап дегдеп келем.
Баатырым капа болбой кечирип кой,
Бак-таалай кудай буйруп келмек деген.

Баатырым кыздын башы ачык эмес,
Бул чындык өзүңө айтам калпым эмес.
Болбосо сизге ылайык болот беле,
Байкасам өзү жашташ жана теңдеш.
Бата окуп дуба кылып койдум эле,
Бузулса ак батабыз кайтып калбас.

Баатырды узатты эми конок кылып,
Байланган атын чечип сыртка чыгып.

Барыңыз аман-эсен айлыңа деп,
Баатырга кош айтышты колун сунуп.
Бир күнкү мейманына жүрөк чапкан,
Байыртан мейман досчул кыргызчылык.

Баатырың конок болуп кете берди,
Бастырып бир топ жерге жете келди.
Бушайман болуп барат Жаманкара,
Билалбай ою кандай бөтөн элди.
Болбосо жаш жигит го бойго жеткен,
Баатырлык касиети эрден кемби.

Аттанып ойлуу баатыр бара жатты,
Артынан бузуку адам дароо чапты.
Ал кыздын кудалашкан жери жок деп,
Атайын бир бастырып ушуну айтты.
Арада ушундайлар бар эмеспи.
Арасын айран кылып айткан калпты.

Ал киши жетип келди бүлүк салып,
Атайын дос туугандай күйүп жанып.
Ал манап теңине албай, кызын бербей,
Аткарып жиберди го сизди чанып.
Айтканы ушул болду бузукунун,
Артынан ат тердетип жетип барып.

Башына тиер бир күн эсиргени,
Басынтып сени бүгүн жетим деди.
Болбосо татынакай сага ылайык,
Бербеди чанып коюп көзүң көрдү.
Бүркөлгөн кабак кашын такыр ачпай,
Бастырып Жаманкара кете берди.

Утурлап азезилдей жолдон бузган,
Ушундай бузуку бар элден чыккан.
Умтулуп досуң менен бир тууганды,
Учурдан пайдаланып кылат душман.
Улар куш сыяктанып ар бир жерден,
Учурап сыйкырчыдай учат туштан.

Атайын аңдып турган кызы келип,
Атаке бекер кылдың бербей коюп.
Ал бара эр азамат сырттан эле,
Ага мен турдум эле ашык болуп.
Адамдын алы такыр жетпейт кийин,
Азыр жаш жигит болсо күчкө толуп.

Анын мен ылайыктуу курбусу элем,
Артында кала бердим азап тартып.
Ар кимге байкап көрсөк бу жалганда,
Антташып турмуш курса сүйүү артык.

Атаке бузукунун тилин алып,
Аткардың ал баланы жалган айтып.

Карабай алды менен артыңызды:
Кетирдиң колго тийген бактыңызды.
Кайдагы бузукунун тилин алып,
Кызынды жаш баатырдан кактыңызбы.
Кантейин тагдыр деген ушул экен,
Кой бербей манапчылык шартыңызды.

Калдыңыз бүгүн менин убалыма,
Колуна салып бербей ынагыма.
Керсейип жаш баатырды жетимсинтип,
Койдуңуз көтөрүлүп дымагыңа.
Кайдагы адам билбес бузукунун,
Күйгүзүп май тамызып чырагына.

Казыр мен жоогазындай өскөн гүлмүн,
Колунан күн көрөмүн билбейм кимдин.
Каныңдан кайнап чыккан жалгыз кызмын,
Кантейин менин болбой эже сиңдим.
Кемсинтүү сенден кетип ага жетип,
Кордугун тартасыз го акыр бир күн.

Уяда чегилбеген жумурткамын,
Уздай таза жылган булуттаймын.
Убалым бузукуну уктатпасын,
Улуна убай көрбөй куруп дайым.
Ушул иш эл ичине тарап кетип,
Укурук башка түшөт унутпагын.
Учурум өтгү-кетти эки келбейт,
Убайым тартып калдым урушпагын.

Жүрөмүн азап тартып мунум бошоп,
Жүрөгүм адам укпас кошуп кошок.
Жааган кар басып калган жайлоодогу,
Жабыгып ачылбаган гүлүнө окшоп.
Жанагы сени бузкан жаман адам,
Жүрсө экен бой тайлактай күндө боздоп.

Акырын ичтен сызып кылдат жүргөн,
Алдынан чыга калсаң жарк деп күлгөн.
Акылы артык эле манап кызы,
Алдыңкы келер ишти ылгап билген.
Абайлап карап көрсөк бири кем го,
Адамдын маңдайына келчү дүйнөн.

Кыргызга Шорук келип жылкы тийди,
Кырылып калар күнүн кайдан билди.
Колуна союп алып каршы чыгып,
Кыргыздар чабагандап атка минди.
Качырып Жаманкара чабышпастан,

Көз жашын төгүп боздоп жалгыз жүрдү.

Бек кармап коё бербейт аттын башын,
Бирдеме көргөн өңдүү тыйбайт жашын.
Бозоргон боз талаадай түнөрүңкү,
Байкасаң жаалы чыгат кабак-кашын.
Буркурап Жаманкара ыйлап турат,
Бет алып чабышканга барбай жакын.

Башына баса кийип ак калпагын,
Бөлүнүп жалгыз турат Жаманкара.
Боздогон тайлак өңдүү үн чыгарат,
Болгонбу биз билбейбиз анда талма.
Бушайман боло түштү кыргыз журту,
Баатырды эмне кылган алла-таала.

Былк этпей турган болчу Жаманкара,
Бир кары жакын келип аны көрөт.
Бурулуп карап койбой күңгүрөнүп,
Баатырың бурча-бурчак жашын төгөт.
Баарыбыз бүт кырылып бүтмөк болдук,
Болбодуң бул чабышта сен бир жөлөк.

Тоготпой баатыр турат анын сөзүн,
Тирмийип ирмеп койбой эки көзүн.
Турумтай тепкен чымчык сыяктанып,
Тунжурап жыйнай албай акыл эсин.
Табышмак болуп калды адам тапкыс,
Туурасын айтып берсем ошол кезин.

Карачы казак чапты бизден миңди,
Кантели кыргыз журту болдук кирби.
Кайратың жок адамдай жаш төгөсүң,
Көрбөй сен калкка келген каран күндү.
Колуна көк союлду бекем кармап,
Карыя баатырыңды сабап кирди.

Элесиң карап турсак баатырдайсың,
Эмне үчүн жоону беттеп качырбайсың.
Эмнеге эркелеген балага окшоп,
Эри өлгөн же болбосо катындайсың.
Элибиз бүт кырылып бүтмөй болду.
Эр элең душман кирсе катылбайсың.

Карыя эмне болуп кетти деди,
Калтырбай көргөнүңдү айтчы деги.
Колума найза кармап мен чыкканда,
Казактын качып турар ички деми.
Качырсам бири калбай бүт кырылат,
Катын деп кордобочу деги мени.

Карынын сөзүн угуп ыйын басып,
Качырып жоого кирди баатыр шашып.
Кадимки кызыл аты ак куладай,
Кемирет ооздугун оозун ачып.
Караанын көрө коюп келген жоосу,
Кутулат араң зорго бирден качып.

Киргенде Жаманкара жоону беттеп,
Кыргыздар согушпастан чыкты четтеп.
Кабагым кашым дебей жалгыз жүрөт,
Казактар найза сунса чогуу көптөп.
Кадимки Табылдыдай бүтүн кырып,
Койгондой келген жоонун гүлүн өрттөп.
Кептерге ителги куш тийген өңдүү,
Карачы жоону беттеп качырганын
Колунда найзасы бар жайдак атчан,
Көп элдин алып койду асыл жанын.
Көзүнө көрүнгөндү күм-жан кылып,
Кырды го калтырбастан кашык канын.

Качырып жоон жүрөт ителгидей,
Казактын баатырларын бириндетип.
Камчылап кызыл атты ойнотуп ал,
Кубалап жалгыз жүрөт дирилдетип.
Кез-кезде өз көңүлүн ачып коёт,
Кырылган элди көрүп күлмүң этип.

Аңгыча бир карыя айгай салды.
Атыңды бери бур деп жакын барды.
Алышып чабышсак да пайда чыкпас,
Алыбыз бул баатырга жетпей калды.
Адамдын сырттаны экен Жаманкара,
Агызат суудай төгүп кашык канды.

Аман-соо калам десең карактарым,
Атыңдын башын буруп желдей учур.
Ар кимде көрөр күн бар, ичер суу бар,
Алышпай бачымырак качып кутул.
Арманың ичте болсун сыртка чыкпай,
Алланын бизге келген буйругу ушул.

Айтылуу Жаманкара баатыр бала,
Адамдын сырттаны дейт түпкө жетчү.
Айкырып карыясы казагыңдын,
Артына бир бурулуп качып кетти.
Арасы келген жоонун бытырады:
Алгансып табылганы жүргөн көчкү.

Жолобой жан соогалап артка качып,
Жайнаган жоонун мизи майтарылды.
Жер-жерде жарадар көп кокуйлаган,
Жыгылып ат үстүнөн аңтарылды.

Жаалына адам чыдап туралгыс деп,
Жаалдуу деп Жаманкара атка калды.

Кудайым бул баатырды буйруп койгон,
Кыргызга Ала-Тоодой бели кылып.
Келгенде кыйын кезең элибизге,
Качырып жоого тиер эри кылып.
Колуна найза кармап жып-жылаңач,
Койду дейт келген жоону жалгыз кырып.

Көзүнүн бал-бал этип оту жанат,
Көрүнүп ак жүзүнүн нуру тамат.
Карабай алды артына баатырыңдын,
Келген жоо бытырады бирден тарап.
Кеп салчы биз угалы айтып бер деп,
Карылар ыйлаганын сурап калат.

Кармашпай жоолор менен ыйлап жүрдүң,
Кана айтчы эмне болду сага бүгүн.
Кабагың бүркөө турат ачык эмес,
Кандайдыр өзүңдө эмес башка түрүң.
Корктуңбу келген жоодон оюңду айт,
Кеткендей сенден алыс жашоо күнүң.

Эми мен айтып берем угуп тургун,
Элим сен айтканыма көңүл бургун.
Эки-үчтөн жыга сайып келген жоону,
Эсепсиз бейкүнөөдө көбүн кырдым.
Эгерим болгон эмес мындай шумдук,
Эмне үчүн адамзаттын жанын кыйдым.

Өзүнөр көрдүнөр го кыйраганын,
Өлүмдү көрүп калсам кыйналамын.
Өмүрү кырчын талдай кыйылды го,
Өлүмгө келген жоону кыйбаганым.
Өлгөндүн убал-сообу кимге болот,
Ошону ойлоп бүгүн ыйлаганым.

Бетиме чыккан адам чабыларын,
Башынан көрүп келдиң карыларым.
Буркурап ыйлагандын себеби бул,
Бир-бирден жыга сайып жанын алдым.
Бекерге канын төгүп койдум го деп,
Билсеңер ушул азыр кайгыдамын.

Айтканын эли бүгүн толук угат,
Ар жакта ызы-чуудан кулак тунат.
Ак сакал, көк сакалы дуба кылып,
Аллабыз берсе экен дейт буга кубат.
Ал эми жып-жылаңач согуштуң деп,
Аңгыча бир карыя сурап калат.

Бастырып карыяга жакын келет,
Буйдалбай секин сүйлөп жообун берет.
Боюма зоот кийбей сайышканым,
Билсеңер мында бардыр бир топ себеп.
Белиме найза илинип чыкпай калса,
Беттешкен жоосун баатыр кантип жеңет.

Андыктан жып-жылаңач түшүп жүрөм,
Алышкан жоонун сырын, күчүн билем.
Атабыз Манас баатыр колдой көр деп,
Атыма камчы салып коркпой кирем.
Алдымдан чыга берсин миң сан колу,
Алышып жүрө берем болбой күмөн.

Көп болсо бир жеримди жарып кетер,
Капталды теше сайып чыгып кетер.
Кан чыгар андан башка эмне болор,
Кайра алып найзакерим жулуп кетер.
Кийимге найза илинип тоскол болуп,
Кыймылым токтой калып түпкө жетер.

Кийимдин тосколу бар пайдасы жок,
Кийишет жан-соогалап айласы жок.
Канчалык эр болсо да жылаңачтан,
Качырып найза сайбайт жакын жолоп.
Кудайым баатыр кылып жаратыптыр,
Карыя ушул сырым деген болот.

Жүрөктү бир мен үчүн кейитпечи,
Жаныма жакын басып бери келчи.
Жолотпой жамандыктан коргоп турат,
Жылаңач баатырыңдын периштеси.
Жумбастан карегинди даана карап,
Жакшылап сын көз менен өзүң көрчү.

Айткандай аркасында ажыдаары,
Алдында жолборс-илбирс айбандары,
Акмалап жоонун сезин алып турат,
Алдыга жибербестен кармап аны.
Аларды, көрө коюп көзүн жумуп,
Артына бурулду дейт жылып кары.

Оп тартып ажыдаардай Жаманкара,
Оозунан жалын чыгып өйдө бүркөт.
Ойнотуп кызыл атын найза алганда,
Опколжуп карай албай жүрөк түшөт.
Оңойбу жып-жылаңач жоого кирсе,
Ошондо жеңиш менен чабыш бүтөт.

Келбеди андан кийин жылкы тийип,
Көрбөдү баатыр барда кыргыз бүлүк.
Кыз-куумай, оюн-күлкү, таң-тамаша,

Көкбөрү, балбан күрөш чапты күлүк.
Кабарын уккан адам таңгалышып,
Кеп кылса угуп турат кулак түрүп.

Кабары нечен жоонун шүшүн алган,
Кадимки биз кеп кылган Жаманкараң.
Казактын мен-менсиген баатырлары,
Кыргызка жылкы тийип келбей калган.
Куда-сөөк болуп кийин ымалашып,
Күн көргөн бир-бирине берип жардам.
Бир жайнап орун алып Жети-Суудан,
Боордошуп тайган менен түлкү уккан.
Байкаса санжыраны казак-кыргыз,
Байыртан түбү бирге бип-бир тууган.
Баатырдын бар кезинде кутулуптур,
Баягы болуп турчу ызы-чуудан.

Балдарга анча-мынча көңүл буруп,
Баатырың жата берет сайран куруп.
Баягы бирин-эки малын көздөп,
Барчы эле эртели кеч үйдөн чыгып.
Баратса жол боюнда жолоочунун,
Булдурап онтогонсуйт үнү угулуп.

Бастырып жакын келсе онтоп жатат,
Бүлбүлдөп жылтыр көзүн араң ачат.
Бирдеме айткан болот түшүнүксүз,
Байкушуң ошол кезде тартып азап.
Баатырың тиши ооруган экен го деп,
Бут шилтеп бачымыраак ага шашат.

Тизгиндеп жолоочуну үйгө алпарат,
Тон менен жылуу ороп жаба салат.
Табыпкер алдырам деп азыр сага,
Туш-тушка ат чаптырып туруп калат.
Тишиңиз ооруйбу деп тиги адамдан,
Тынчтанган тиги адамды сурап барат.

Жок баатыр тишим эмес далым ооруйт,
Жилигим сынган окшойт саным ооруйт.
Жаакташып эки эл болуп чабышканбыз,
Жете албай үйгө калган жаным ооруп.
Жүрөгүм окшуп турат баш айланып,
Жүдөтүп бүт денемдин баары ооруйт.

Дегенде Жаманкара ыргып турат,
Денеси жаралууга болбой ынак.
Дымагың бир союлча жол экен деп,
Дардайып жаткан эрди шылдың кылат.
Дөөрүбөй казыр туруп кеткениң деп,
Дүрдүйүп өңүн бузуп тышка чыгат.

Эрби деп бир союлга чыдабаган,
Эч качан ал авалын сурабаган.
Экинчи келбегин деп бул айылга,
Этине камчы салып кубалаган.
Эгерде тиш ооруган адам болсо,
Эмчини алып келчү дубалаган.

Ушундай өтө кызык адам болгон,
Урматтан тиш ооруса алып колдон.
Узатып Жаманкара жиберчү экен.
Улуган адам жүрсө кайрып жолдон,
Учуру туура келип илгерки элге.
Угулуп бизге жетти онду-соддон.

Бузуку ар бир жерден чыгат түнөп,
Бирдеме чыгабы деп аңдып жүрөт.
Бир тууган болсо мейли аста секин,
Билсем деп ички сырын кулак түрөт.
Баягы ит оорусун токтотпостон,
Байкатпай элде жүргөн ал бир түгөт.

Болгонсуп бузуку адам бүгүн талма,
Билмексен болуп барат Айта чалга.
Бир-бирден жылкыларың союп жыгат,
Башына кыл аркандан салып чалма.
Бүтүрүп бүт малыңды жей баштады,
Баатырга болбой калды эч бир арга.

Ээ кылбай жылкы союп Жаманкара,
Эт кылат ала-тоодой каалаганда.
Эч кимди адам сындуу көрбөй койду,
Эмитен тиги жүргөн агаларга.
Эс акыл кете түшөт муну көрүп,
Эрсинип кокус муну карап анда.

Эмитен Айта муну тыйып койгун,
Эр эмес баатыр болсун буга тойгун.
Эркелик күндө күчөп бара жатат,
Элиртпей кулагынан бекем чойгун.
Ээ кылбай мал-мүлкүңдү тартып алат,
Этият ушул баштан чалым болгун.

Анда Айта бузукуну туура көрдү,
Атайын балдарына басып келди.
Атадан баатыр жалгыз силер сегиз,
Ал жетим кылып турат эмнелерди.
Азыртан үшүн алып койбосок биз,
Ак малды баса калып жей береби.

Балдарым муну токтот бачымыраак,
Болбогун камчы чапса жашыгыраак.

Болбосо бул жетимдин кылгандары,
Баратат четтен чыгып ашыгыраак.
Баатырың оңой олтоң жоодон эмес,
Беттешкен жакын барбай качып ыраак.

Балдары Айта чалдын кабак бүркөп,
Бир-бирин карап коюп ийинге түртөт.
Басынтып ушул баштан коёлу деп,
Барсак дейт ар бирибиз камчы бүктөп.
Болбосо бул баланын оюн көрчү,
Баратат кулк-мүнөзү күндө күчөп.
Бел байлап жүрүп кетти союл алып,
Баатырды сабайбыз деп сегиз бала.
Бир-бирин көз ымдашып ыкып коёт,
Батыраак чапкын дешип башын жара.
Байкелер койгула деп баатыр турса,
Болушпайт жулунушуп күчүн кара.

Бет алып бирөө жетип жакын барды,
Баатырга байкоосуздан камчы салды.
Булгалап чоң камчыны үйрүп коюп,
Баатырды карап турат атчан жармы.
Байкелер мен силерди аяп турам,
Баарыңдын мага жетчү алың барбы.

Буйдалбай Жаманкара басып барып,
Балдардын турган тобун эки жарып.
Бетинен чыккан эки бир тууганды,
Бүркүтүң түлкү алгандай баса калып.
Былк этпей туруп берсем болбодуң деп,
Баш жарып кокуйлатты камчы салып.

Беркилер тура калды акылдашып,
Баатырың бир тууганын урса жанчып.
Баралбай жакын ыраак коркуп турат,
Бошотуп алалышпай жандары ачып.
Биерде турган менен пайда чыкпас,
Баралы атабызга бачым шашып.

Алдына басып алып мурдун чоёт,
Акырын Жаманкара желип коёт.
Анысы аз келгенсип акырында,
Ал экөөн байлай баштайт чылбыр ороп.
Алтоону качырганда тура калып,
Аптыгып беттей албайт жакын жолоп.

Айла жок алты бала качып кетти,
Айтышты атасына болгон кепти.
Алп экен Жаманкара өзүнчө бир,
Алышсак бөөдө жерден жейбиз тепки.
Атаке өзүңүз бар биз барбайбыз,
Ал сырттан акыр жүрүп түпкө жетчү.

Атаке өзүң барып бошотуп ал,
Алиги уулунузду байлоодогу.
Алыбыз бул балага жетер эмес,
Арыстан сыяктанат жайлоодогу.
Алдына чүйлү чыккан кекиликтей,
Айтага алты бала корголоду.

Айкырып Айта чыкты күчөп үйдөн,
Алгын деп колго союл балдар бирден.
Акесин тааныталы бул жетимдин,
Адам жок арабызда буга күйгөн.
Акысын бөлүп берген Чыңгыш агаң,
Аралап акмак болду жылкы тийген.

Алганы союл эмес өрмө камчы,
Айтанын жок эле го алар карзы.
Ата журт кең мекенин коргоп туруу,
Акыйкат чындык эле болгон парзы.
Айылга аты чыккан баатыр бала,
Атагы элге жетип артта калчу.

Дабырап балдар бирден союл алды,
Дегеле баатырсынып жакын барды.
Дүбүртүн угар менен Жаманкара,
Делөөрүп ой ойлонуп тура калды.
Дардайган чоң атама колум тийсе,
Дүйнөдө менден акмак адам барбы.

Кудайым буйруп өзүм баатыр болдум,
Колума каруу берип күчкө толдум.
Качайын ушул баштан алысыраак,
Кыргызды бүт кыдырсам чыгар ордум.
Кокустан чоң атама колум тийип,
Көңүлгө такыр келбейт каапыр болгум.

Ушундай ойлор келип башы катты,
Учуруп кызыл атка камчы чапты.
Улуна жолдош болчу Көккөз чалдын,
Ушуга жолун улап бара жатты.
Улууга кол тийгени жакшы эмес деп,
Урушпай Айта менен алыс качты.

Коркту деп бизден жетим кубат кылат,
Кубалап бири калбай убап-чубап.
Кандайдыр арт дүбүртү угулганда,
Кадимки досу Болот чуркап чыгат.
Кайдагы жоолор менен чабыштың деп,
Кана эми айтчы дос деп турат сурап.

Артымда чоң атакем ачууланып,
Алдынан чыксам коймок башым жарып.

Акылы ордундабы билбейм таңмын,
Алжыган адам болду жаман карып.
Айтага колум тиймек ачуум менен,
Айлам жок качып келдим заман тарып.

Аңгыча омуруолоп Айта келет,
Алдынан тосо чыккан чалды көрөт.
Алып чык качкынымды Көккөз курбу,
Ажалы жеткен экен азыр өлөт,
Агасын сабап кирди уялбастан,
Айтчы сен андай тентек кимге керек.
Алдынан оро-пара чыккан малды,
Акысы күйгөн беле жарып салды.
Агалар барып калса койгун дешип,
Ай-уйга келтирбестен башын жарды.
Астыма айдап бүгүн сүйрөп кетем,
Азыр мен иттей кылып салып каргы.

Астынан көккөз чыкты атырылып,
Асмайын жерге бүркүп какырынып.
Атаңдын куну барбы бул жетимде,
Атайын мага келди качып уруп.
Алып чык балдарыңды күчүң болсо,
Азыр мен чыгам сага навыт кылып.
Алышсаң алышамын чабышамын,
Айта сен болсоң дагы жашың улук.

Сабыр кыл, атаке деп айта чалды,
Саламын айтып Болот жакын барды.
Сиз менин эшик төрүм көрө элексиз,
Үйүмө жүрүңүз деп колдон алды.
Болоттун баркы чыгып калган эле,
Барбаска ал учурда арга барбы.

Барбайм деп айталбады Айта кары,
Болотту ээрчип басты андан ары.
Бүркөлүп кабак кашы бир кызыктай,
Бетинен түгү чыгып келип жаалы.
Баатырдын элесиндей кебетеси,
Билбейбиз келип турат кимге каары.

Боз үйгө кирер менен бата сурап,
Багылан бир козуну дароо жыгат.
Бал кымыз куюп келип сыр аякка,
Баш ийип ичиңиз деп Болот сунат.
Былк этип козголбостон кабак түйүп,
Бушайман болуп Айта зорго чыдап.

Байыртан меймандосчул кыргызчылык,
Пейли кең болсо мейли кыйынчылык.
Балабы, чоңбу дайым тасмал жайып,
Болгонун берип келген сыйын кылып.

Бир-бирин тиктеп турса эки абышка,
Байкатпай Болот кетти тышка чыгып.

Жаздырып ак кагазга болгон ишти,
Жөнөттү Жаңгарачка бир жигитти.
Жай жүрбөй, катуу жүрүп бачым жеткин,
Жоргондун жүрүшү бар атын күчтүү.
Жаңгарач жетип келсе убагында,
Жабылып ушул болгон чатак бүттү.

Желиндей жел аргынын закым болуп,
Жолоочу убагында жетип келди.
Жоргонун күчү менен катуу жүрүп,
Жаш жигит чакырыктан кечикпеди.
Жолунан тосо чыгып Жаңгарачка,
Жазылган ак кагазга катты берди.

Жазылган кагаздагы окуп катты,
Жаңгарач бир азыраак ойго батты.
Жоргону бачымыраак токугун деп,
Жайдары мүнөзү жок ыкчам басты.
Жетелп келген атка ыргып минип,
Жигитти бол бачым деп жолго шашты.

Жоргонун оозун жыйбай коё берип,
Жарышып жолоочулар катуу жүрдү.
Жакындап калган кезде алдын тосуп,
Жабышып атка асылып иттер үрдү.
Жаңгарач келип калган экен го деп,
Жол тосуп жүргөн Болот дароо билди.

Жакындап калган кезде ат дүбүртү,
Жолунан тосо чыгып Болот күттү.
Жылоодон кармай калып салам айтса,
Жаңгарач алик алып аттан түштү.
Жанына жакын басып баратканда,
Жашырбай Болот айтты болгон ишти.

Эшиктен баш бакканда Жаңгарач хан,
Эки чал жылуу ордуна ыргып турду.
Эсенби бала-чака баатыр дешип,
Энесин көргөн өңдүү колун сунду.
Экөөңдө эмне талаш айткылачы,
Эси жок акмактар деп болгон чырды.

Эрегиш чыны менен арты жаман,
Экөөңөр бир чоңоюп, болдуң курбу.
Эмесе ынтымакка келгиле деп,
Этегин силкип коюп жакын жылды.
Эмне үчүн чырдаштыңар, талаш кайсы,
Эсиңди жыйгыла деп сурак кылды.

Акырын сөзүн баштап Көккөз айтат,
Айтанын кулк-мүнөзүн секин байкап.
Алдынан тосо чыгып токтоттум мен,
Атасыз жетимиңди мындан сактап.
Айтаны Жаңгарач хан карап калды,
Алдыртан билдирбестен башын чайкап.

Кубалап Айта келди жетимсинтип,
Кайдагы өчү бардай бул баланы.
Колунда союлу бар ондон-бештен,
Кол курап келген экен кун алабы.
Каяша айтып койду балдарга деп,
Кор кылып жалгызсынтып баш жарабы.

Анда Айта тура калып күпүлдөдү,
Азыр да бир адамдык күчүм деди.
Алышсаң-алышамын чабышамын,
Андыктан сени менен ишим деди.
Алып чык качкынымды катып албай,
Ал менин байлап кетер кишим деди.

Жаңгарач сөз баштады жүйөө менен,
Жакшы адам эс жыйбаса күнөө деген.
Жете албайт ак-каранын уч-кыйрына,
Желпинип жанталашып сүрөө менен.
Жол жүрсөң көп эл менен адаш жакшы,
Жалгыздап жол тапканча бирөө менен.

Кепке кел сыйласаңар эки акмагым,
Күпүлдөп күчөй бербей хандыгымды.
Кулак тосуп, айтканды уккулачы,
Казыр мен силерге айткан жарлыгымды.
Күчүнөр кимге жетет айткылачы,
Кичине ойлоп койбой карылыгыңды.

Кытайдан жоо келгенсип турасыңар,
Кол курап, айтчы кимге чыгасыңар?
Көп болсо сенде сегиз, мында сегиз,
Кимиңер кимиңерди кырасыңар.
Койгула карыганда уят болот,
Калыстык сөзүмдү айтсам угасыңар.

Кана эми карап турбай жарашкыла,
Колтукка кол салышып кучакташып.
Кичине чыр-чатакты тоодой кылып,
Кетпесин айыл-апа ушакташып.
Көнүшүп Жаңгарачтын айтканына,
Жарашты хандын сөзүн ызаатташып.

Таарынып агаларга Жаманкара,
Түштү эми түркүн-түркүн санааларга.
Тууганга туралбастан кетип калды,

Таеке деп Кеминдеги Ормон ханга.
Табийгат буйруп койсо аргаң барбы,
Табышмак жашоо деген бу жалганда.

Ормон хан тосуп алды тууган кылып,
Ордого өргө тигип алты канат.
Оң колум болуп жүр деп ар убакта,
Оомийин деп дуба кылып колун жаят.
Жанында жан жолдошу Майкулак бар,
Байралып Чоң-Кеминде жатып калат.

МАЙКУЛАКТЫН БАЯНЫ

Майкулак баатырыңдын дос тууганы,
Мақташчу өткүрлүгүн бүт дубаны.
Мисалы тентек болбой момун болсо,
Момундай кылган ишин журт угабы.
Мойнуна курч бычактын мизин такап,
Ме кый деп Каркырага баш сунабы.

Ордунан козголбостон жатып алып,
Олчойгон хандын кызын мазактайбы.
Омоктуу баатыр болбой коркок болсо,
О дүйнө кетемби деп тартмак кайгы.
Ордолуу журтка угузуп ыры менен,
Ормондун Каркырасын кашайтабы.

Башынан тентек өскөн Майкулагың,
Баатырдын арка-бели ал чунагың.
Баянын айтып берсем болгон чындык.
Байкап тур бул баланын ич дымагың.
Байыркы болуп өткөн бир окуя,
Болгонун өзүнчө айтып ыр кыламын.

Айтайын бир жигитке талпынганын,
Аялың болойун деп ант кылганын.
Аңдоосуз Майкулак эр угуп калат,
Акырын сөзү чыкса Каркыранын.
Ал түндө келип кетип жүрүңүз деп,
Атайын болжоп түндү шарт кылганын.

Аны угуп Майкулак эр аңдып калат,
Ал түндө ак өргөгө жакын барат.
Акырын шек алдырбай секин басып,
Акмалап эки жакты турат карап.
Элесин эстей берип жигитинин,
Эшигин ак өргөнүн ачып жатат.
Эртерээк келсе экен деп жашы тамат.

Аңгыча караап көрүп шашып кетти,
Алла деп Майкулак эр жымың этти.
Аңдыйын секин басып бул экөөнүн,

Артына үйдүн туруп чыккан шекти.
Акмалап андып барса жылаңайлак,
Ал жигит ак өргөөгө басып жетти.
Азыр мен окуясын айтып берем,
Айтпаймын, айталбаймын ашык кепти.

Аф деди жаналгычтай сыяктанып,
Артынан сыр алдырбай Майкулагың.
Ал жигит чоң чепкенин тыштай качып,
Аман-соо, араң-зорго чымын жанын.
Ай пери Каркыра кыз жаткан эле,
Ардактуу жигитине болуп жалын.

Майкулак чоң чепкенди алган жулуп,
Менсинген жигит качкан жаны чыгып.
Мемиреп уктагансыйт кылыктанып,
Мышыктай үйгө кирсе секин жылып.
Мен мында деген болуп Каркыра кыз,
Манчасын жаркылдатып моюн буруп.

Маякең кулагы жок болгон мулук,
Момундай ишке мыкты ал бир улук.
Мээлеген аткан огу түз кетчүдөй,
Мээримди аял затка эң бир тунук.
Магдырап жаткан кызга жакын барып,
Мойнуна колун артты бекем сыгып.

Бой түзөп Каркыра кыз ымалашып,
Билген жок Макулакка алдатканын.
Бактым сен жашоодогу жыргаалым деп
Бир-бирден кармап коет бармактарын.
Батышып махабаттын кучагына,
Байкабай калган экен таң атканын,
Бир кезде кулагына колун алып,
Баштайлы Каркырага карматканын.

Бой эргип коргошундай баратканын,
Байкоосуз Каркыра кыз адашканын.
Башкага кулагы жок мулук эле,
Билиптир Майкулактын жармашканын
Баянын айтып бердим болгон чындык,
Бирөөнүн махабатын талашканын.

Ошондо болгон убак таңга жакын,
Оюна Каркыранын кирбей акыл.
Обдулуп канжар менен саймай болду,
Оңбогур жаның чыгат ооздон азыр.
Ойлобой өлүмүңдү Майкулак эр,
Охолоп коркмок тургай күлүп жатыр.

Ойлорум күчтүү болуп жигитиңден,
Ойнодум өзүңдү алдап түнү менен.

Ортого от жактырган капилеттен,
Ормондун ай мончоктой гүлү белең.
Оозундан сен жаңылып колго түштүң.
Оюма келген эмес сүйүү деген.

Дембе дем Майкулак эр күлүп турат,
Дегеле өлтүрбө деп койбойт сурап.
Дайранын агымындай күпүлдөгөн,
Дайны жок өөдүр-сөөдүр сөзү чыгат.
Даарат ал анан өлтүр мени бачым,
Деп айтып Каркыраны ууктурат.

Даай албай Каркыра кыз ары жылат,
Дал болуп жыгылалбай араң чыдап.
Дымагы күчтүү кызды Майкулак эр,
Даакысы түшкөн тайдай шылдың кылат.
Дардайып өргөөнүздөн сөөгүм чыкса,
Дегеле мага болот сыйбас урмат.

Башына куш жаздыкты оңдоп кырдай,
Былк этпей жатып алды такыр турбай.
Башымды алсаң б,үгүн макулмун деп,
Маякең өлүмүндөн коркпойт кылдай.
Макулмун эмне десең, өзүң чеч деп,
Мазактайт Каркыраны мына мындай.

Башымды кескин келсе батыраак кес,
Бычагың жүрөк жарсын мазак кылбай.
Бир өлүм эрте кечпи акыр келет,
Бакырган бала эмесмин жаш аккыдай.
Бетиме караа көөнү жаптың го деп,
Баш ийип Каркыранын сөзү мындай.

Бул ишти кудай кылса аргам барбы,
Буйругу жараткандын кармап алды.
Бейбагың билбестиктен азгырылып,
Боюма эч бир сыйбас арман калды.
Болбосо ааламдын бүт кең дүйнөсү,
Батырбай бара жатат мага тарбы.

Болоору болду бүгүн кудай буйруп,
Баркыңды билем эми сырдашымдай.
Башымды жалгыз сага тартуу кылып,
Бүгүндөн баштан күтөм курдашымдай
Бей күнөө бөдөнөдөй торго түшүп,
Бечара кайдан болсун ургаачыдай.

Балыгы болуп турам кумда калган,
Билинип ушак элге чыкпасынчы.
Баш отум өзүңүзгө бүт арналат,
Бул ишти эч бир адам укпасынчы.

Бек тургун убадага Майкулагым,
Бейбагың тынчыгыраак уктасынчы.

Бир сыйра кийим берип узатаарда,
Бүт ою жел сыяктуу учуп анда.
Баштыкка тамекисин алып чыгып,
Болгонсуйт таза бышкан кызыл алма.
Бирөөгө ички сырды айта коюп,
Бекилген убадаңды бузуп алба.

Маяке айтканымды макул көрчү,
Мойнуңа асылайын жакын келчи.
Мен шорду жер көтөрүп зорго турам,
Мүгдүрөп бара жатам акыл берчи.
Мусулман болбой калдым арам болуп,
Мендейди мурункулар каапыр дечү.

Макул деп Каркыранын колун кызып
Маякең кош айтышып кете берди.
Мыйыктап күлүп коюп көңүлү шат,
Мактанып баатыр доско жетип келди.
Момундай иш жазадым батырым деп,
Менсинет чымын көрбөй бөтөн элди.

Менимче кийим кече толук болду,
Мийзамга жакпас бүгүн жорук болду.
Мынакей ишенбесең өзүң көргүн,
Меңиз деп тамекисин кое койду.
Маякем ушундай иш кылмак эле,
Мелтиреп баатыр болду терең ойлуу.

Каркыра кала берди башын чагып,
Караса калган экен таң бир атып.
Көп санаа келе берди көз алдына,
Көңүлү алда кайда ала качып.
Кантейин тагдыр деген ушул экен,
Кайдагы мулук-кулук тузум татып.

Көз кыскан буда болсо секелегим,
Кантейин акылга мен жетелегим.
Колума конгон бүркүт башка беле,
Кудайым буйруп койду көтөрөйүн.
Кокустан элге ушак чыкпас үчүн,
Кадырлап Майкулакты жетелейин.

Тордогу бөдөнөмүн аргам канча,
Тагдырга баш ийбеске айлам канча.
Табышмак болуп калды көрөр күнүм,
Тобокел мен кылайын арданганча.
Табийгат таразалап өзү чечээр,
Тазалап бүт денемде арман калса.

Келатса сылай-сылай камчыланып,
Кыялы күлүк аттай ала качып.
Карачы кандай тентек маикулагын,
Көргөнүн ыр чыгарган бара жатып.
Казыр мен ырын толук баяндайын,
Кагаздан окугула бетин ачып.

МАЙКУЛАКТЫН ЫРЫ

Баатыр досум жакын кел,
Булганып калдым акыл бер,
Балээни бүгүн баштадым,
Башымды кыйса макул мен.
Байбиче болду деп айтаар,
Бектин кызын уккан эл.

Кадырлаш досум жакын кел,
Кыйналып турам акыл бер.
Кордукту бүгүн баштадым,
Канымды төксө макул мен.
Аял болду деп айтаар,
Алдаяр кызын уккан эл.

Улуу досум бери кел,
Улук болдум мени көр.
Уучум толгон тамеки,
Ушунума көңүл бөл.
Уздай таза Каркыра,
Угуп калса сөгүнөөр.

Уулугуп калдым мени көр,
Убайым тартып эми мен.
Улуктун таза кызынын,
Учурда болдум теңи мен.
Угуп калса ырымды,
Уктабай жашы төгүлөөр.

Ормондун кызы Каркыра,
От күйгөндөй жаркыра.
Оюма түшсөң келемин,
Оболоп куштай талпына.
Ойноп күлүп жүрө бер,
Өлбөсөм жетем баркыңа.

Өмүрдүн гүлү Каркыра,
Өрт күйгөндөй жаркыра.
Өлүп кетип жүрбөйүн,
Өрттөнүп сенин дартыңа.

Өөп-жыттап жүрөйүн,
Өзүңдүн жетип баркына.

Алдаяр Кызы Каркыра,
Ай тийгендей жаркыра.
Аллага болдуң күнөөлү,
Абайлап жүрбөй артыңа.
Армансыз ойноп күлөлү,
Акыры жетем баркыңа.

Хандын кызы Каркыра,
Хараухайдар жүзүң жаркыра.
Көңүлүм куунак болду го,
Кошулуп сенин кантыңа.
Каталбай ички сырымды,
Кантейин турбай антына.

Боз үйдөн алыс жылбасым,
Болосуң эми тың катын.
Байкап калып хан атаң.
Башымды бир күн жулбасын.
А дүйнө кетсем мейли дейм,
Акыреттик мен курдашың.

Ак үйдөн алыс жылбасым,
Адырдын карап жылгасын.
Атаңа балким угулаар,
Алтыным деп ырдашым.
Өжөрлүк кылсам өзүңө,
Өлүмгө мени кыйбасым.

Өргөдөн алыс жылбасым,
Өндүргө нуруң сыйбасым.
Өөп-жыттап алайын,
Өзүңдө бар го жыргашым.
Өмүрүм өтүп кеткиче,
Өлгөнчө сени сыйлашым.

Жылкынын минип дулдулун,
Жүрөм го болуп булбулуң.
Жаныңа жакын барганда,
Жууркандын четин жылдырдың.
Жашыруун келчү түн катып,
Жанындай көрчү курбуңмун.

Жигиттен өттү куулугум,
Жигердүү сендей сулуунун.
Жашыруун жерде жарымсың,
Тагдырдын көрчү буйругун.
Жылкыдан келчү түн катып,
Жанындай сүйчү курбуңмун.

Жагалмай куштай кыймылым,
Жигиттен өтүп тыңдыгым.
Жаныңа келсем жакындап,
Жароокер сенсиң сыймыгым.
Жубан болду Каркыра,
Жашырбай айтсам чындыгын.

Курдашыңды мен куудум,
Каркыра сендей сулуунун.
Кылчайып качпас артына,
Кыйын экен жугумуң.
Карам кылып койдун го,
Хан атаңдын туругун.

Ай чыкса тоодон жаркырап,
Анда сен сүйүү тартуулап.
Алдымдан тосуп чыгасың,
Ал түнбү мейли кайсы убак.
Атакең көрүп коет деп,
Ай пери сенден жан чыгат.

Айдап чыксам жылкымды,
Алдымдан жайнайт көбүргөн,
Айлына жакын барганда,
Тартпадым кайра өлүмдөн,
Апаңдан башка пендеге,
Айнектей бетиң көрүнгөн.

Айлыңа жакын барганда,
Атымды катуу желдирем.
Алдап коюп акырын,
Ашыгым сенсиң деп жүрөм.
Атакең билип коет деп,
Ачыгын айтсам мен күмөн.

Кокустан билсе хан атаң,
Каркыра сени өлдү дейм.
Конушуңа барганда,
Күлүк ат болом эргиген.
Жаннеттей болгон койнуңа,
Жыла басып мен кирем.

Кашыңа келип сүйлөшсөм,
Калп эле сага жеңдирем.
Кыйшаңдаба көп эле,
Кадырды сыйды мен билем.
Хан атаң билсе ушуну,
Канткенде ыкка көндүрөм.

Кайыштан ичке тилдирип,
Камчымды жаңы өрдүрөм.

Кокустан кийим жыртылса,
Каркыра сенден өндүрөм.
Көмүскө барып күнүгө,
Курдашың болуп мен жүрөм.

Эшигине барганда,
Эч токтобой элирем.
Эки эли казы байланып,
Эркелеп койсоң семирем.
Эгерим издеп таппасмын,
Эрке кыз сендей элимен.

Эчкинин кыркып кылынан,
Эштирип чылбыр өрдүрөм.
Эрмек үчүн тамеки,
Эси жок сенден өндүрөм.
Эч бир жанга билгизбей,
Эркелеп коюп мен жүрөм.

Ой тоону күндө кыдырып,
Омоктуу жолду мен билем,
Оюма түшө калганда,
Ордоңо келип өөп жүрөм.
Он мүнөт сени көрбөсөм,
От чыгат кызыл өңүмөн.

Ордоңо барсам жакындап,
Ойнобой күлбөй жөн жүрөм.
Окустан курсак ач болсо,
Оокатты сенден өндүрөм.
Ормондун кызы Каркыра,
Оюнчук кылып мен жүрөм.

Жаныма келип Каркыра,
Жалооруп айткан кеби бул.
Жашырбайм сенден сырымы,
Жакшылап баатыр көңүл бур.
Жанымды кыйса мен макул,
Жаманкара угуп тур.

Жылып аккан булакта,
Жагымдуу жанга булак көп.
Жоро-жолдош, теңтуштар,
Жүрбөсүн бизди ынак деп,
Жалооруп айткан Каркыра,
Жайылбасын уят кеп.

Жайлоонун жашыл тулаңы,
Жайкалса булбул ынагы.
Жайылса элге ушул иш,
Жанымды атам кыябы.

Жарындай көрүп өзүндү,
Жашыр деп сырды сурады.

Жан-жагыңды карап бас,
Жөтөлбөй секин аярлап.
Жарыкта эмес түндөсү.
Жетип кел кылдат абайлап.
Жолуңдан чыга калбасын,
Адашкан бирөө карайлап.
Алты канат боз үйүм,
Атамдан белек өргө дейт.
Атырылып күндө эле,
Айлыма жакын келбе дейт.
Алда кокуй катыгүн,
Атакем укса эмне дейт.

Алты кабат эшилген,
Арканды айтат керме деп,
Атайлап соккон жабууну,
Айтышат элим терме деп.
Алтындай кызы бузулду,
Атакем укса эмне дейт.

Эшиги сайма боз үйүм,
Энемден белек өргө дейт.
Элибиз билип калбасын,
Эч качан күндүз келбе дейт.
Эрке кыз элем айла жок,
Энекем укса эмне дейт.

Эки кабат кыл аркан,
Элим айтат өрмө деп.
Энекем билсе каргайт ко,
Эч жакшылык көрбө деп.
Эгерде айтсам сырымды,
Эртерээк кет дээр көргө деп.

Ушуну айтып буркурап,
Уулугуп дени зыркырап.
Убайм тартып жатчу эле,
Уктабай күндө сыр сурап.
Урушуп кээде койчумун,
Уктат деп мени тынчыраак.

Ушуну сурап жалынып,
Уктабай көзү карыгып.
Убайым тартып калчы эле,
Уздай күнү тарыгып.
Унчукпай калчы бат эле,
Урушуп койсом багынып.

Аны мен кантип жашырам,
Аңги элем тентек жаш ушан.
Алкымдан жыттап бек кысып,
Ак жиптей болуп асылам.
Ай перидей Каркыра,
Алыстап качпайт кашыман.

Алдымдан тосуп ар качан,
Асылып турчу кыналып.
Аппагым сенсиң деп койсом,
Анда эле калчы кубанып.
Айтпаймын десем бул ишти,
Ал байкуш калчу ынанып.

Буйругу ушул кудаанын,
Бийликти менден сурагын.
Болжолу келди кошулдук,
Болуп сен сүйгөн ынагым.
Белгилүү бизге болду го,
Белеси сүйүү кыянын
Болоор иш болду Каркыра.
Бузулбай турсун кыялың
Бир күндүк жашоо болсо да,
Башымды сага кыямын.

Кудайдын кылган ишине,
Кирбесин кайгы ичиңе.
Кубаныч менен кырсыгы,
Келе берет кишиге.
Карабай кетип калат деп,
Көңүлдү чөгүп түшүрбө.
Капилет жерден кабылдык,
Кыйналып бекер кичирбе.
Каркыра биз да жетээрбис,
Көздөгөн максат үстүргө.

Колума сени тийгизип,
Күнүгө келип кубандым.
Кантебиз тагдыр ушу экен,
Калкы билсе дубандын.
Колукту болуп көмүскө
Көрбөсөм кетет чыдамын.
Капа болсоң капа бол,
Көргөндү ырга чыгардым.

Көзүн байлап жигиттин,
Колума сени тийгиздим.
Каркыра кандай кылайын,
Капилет ичиң күйгүздүм.
Күнүгө келсем эркелеп,
Көңүлдү ачып сүйгүздүң.
Караңгыда мен барып,

Кадамын шилтеп илбирстин.
Кечиргин мени Каркыра,
Калкыма сени билгиздим.

Ормон хандын сулуусу,
Олдоксон болду мунусу.
Менменсинип жүрчү эле,
Мойнунан түштү шурусу.
Мончоктой көзүн жайнатып,
Мен болуп жакын курбусу.
Мерт кылып мени койбосун,
Ормондун билип уруусу.

Ормон хандын жалгызы,
Оюмду тапчу хан кызы.
Алдаяр хандын жалгызы,
Алдымдан тосчу хан кызы.
Белгилүү хандын жалгызы,
Бетимден өпчү хан кызы.
Улуу хандын жалгызы,
Уят болду хан кызы.

Ойлой калсам күнөөмдү,
Оордоймун кармап кучунам.
Оокат кылып жүрөмүн,
Ойсоке хандын кызынан,
Оюнду айтчы баатырым,
Ормондон кантип кутулам.

Ормонго угулганда ушул ыры,
Ордунан ок жылаандай учуп турду.
Опосуз дүйнө чиркин ушулбу деп,
Опколжуп жүрөк туйлап ойго тунду.
Ордого баатырыңды бат алдырып,
Ортого салмак болду уккан шумду.

Удургуп токтоно албай улук ханың,
Убайым тартып турат бузуп канын.
Ушундай болобу деп ургаачылар,
Уулугат бүт денеси болуп жалын.
Улуу журт Сарбагышты уят кылган,
Укмуш го тентип келген Майкулагың.

Чакыртып Жаманкара баатырыңды,
Чоң Ормон ачууланып атырылды.
Чүрөктөй суудай таза Каркыраны,
Чыгарып мусулмандан каапыр кылды.
Чымындай жанын алам Майкулактын,
Чыдабай баратам айт акылыңды.

Ырчы дейт ээрчип келген Майкулагың,
Ыраспы же жалганбы айткын чынын.
Ыргыта башын кыя чапмак элем,
Ыгы жок иш кылганын билсем мурун.
Ышкырган ажыдаардай ачуум келди,
Ыймандай сыр жашырбай айткын кунун.

Акырын сөз баштады Жаманкара,
Акчага сатылбаймын ал бир пулсуз.
Ачыгын айтып берсем Майкулагым,
Аталаш бир тууганым ал бир кунсуз.
Ак-кара калппы-чынбы туура чечип.
Акыры бир бүтүмгө келсек чырсыз.

Ашыкпай сабыр кылып тура турсак,
Айттырып адегенде ырын уксак.
Айылда ушак айың кепке кирип,
Алдырып башын койсок болор супсак.
А балким башкачадыр мунун сыры,
Анда биз угалычы бүгүн тыңшап.

Ойлонуп кабак бүркөп ошол кезде,
Ормон хан карап коет туш-туш жакты.
Обдулуп туралбады бирок кайра,
Олтуруп эки колун шак-шак чапты.
Озунуп кирип келген бир жигитке,
Ордого алып кел дейт Майкулакты.

Ордонун жигиттери минип атты,
Ой-тоону аралатып катуу чапты.
Озонун созуп коюп ырдап жатса,
Ормондун жигиттери издеп тапты.
Окустан качпасын деп тегеректеп,
Ордого алып келди Майкулакты.

Алдырып Майкулактын көзүн көрдү,
Ачуусу келип кандай сөзүң деди.
Азыр сен жамактаган ырларыңды,
Айтып көр жашырбастан кезиң келди.
Ажалдан коркуп койбой тике ырдаган,
Айтчы эми Майкулагың оңой эрби.

Айткын деп Жаманкара белги берди,
Акырын көз чаптырса мойнун буруп.
Аптыгып коркуп койбой ырга кирди,
Аны угуп Ормон ханың барат уугуп.
Азуусун кайра-кайра кычыратат,
Алсам деп Майкулактын башын жулуп.

Көргөнүн ырдап берди калтырбастан,
Коркпостон овон салып тартынбастан.
Каркыра кандай болуп калгандыгын,

Кыйкырып айтып турду жашырбастан.
Капкара булут басып бараткансыйт,
Ормондун үстүндөгү ачык асман.

Ордунан ыргып туруп Ормон ханың,
Оозунан түтүн чыгып күйөт жалын.
Оң колу жетээр менен кылычына,
Обдулуп карап алды туш-туш жагын.
Ошондо секин гана Жаманкара,
Отур деп кармап коет кылыч сабын.

Азыр биз жай олтуруп кеңешели,
Ачууну тыйып бир аз элдешели.
Алып чык эки баатыр Майкулакка,
Аныктап байге сайып мелдешели.
Атайын алып чыгып эл алдына,
Алардын баатырлыгын көргөзөлү.

Азыр сен чыгар буга эки баатыр,
Ажалы жеткен экен бүгүн акыр.
Андыктан сабыр кылып тура турсак,
Аксакал-көк сакалды азыр чакыр.
Аман-соо калаар ушул сайышыңдан,
А балким өлүп калса күлүн сапыр.

Эгерде бул сайыштан аман калса,
Элиңе жарлык кылып күнөөсүн кеч.
Элимден ээрчип келген иним эле,
Элирбес калыс алып өзүңүз чеч.
Экинчи кайталангыс болсун үчүн,
Эмесе аткарылсын айтылган сөз.

Ушундай ант кылышты, шерт кылышты.
Учурда баатыр чечип бул жумушту.
Улуу журт хан буйругун кулак төшөп,
Утурлап бири калбай жалпы эл укту.
Удаалаш Ормон жактан эки баатыр,
Ууктай найза кармап күлүп чыкты.

Журту жок Жаманкара жалгыз медеp,
Жанында бирге болуп жардам берер.
Жараткан оомийин десе кош баатырды,
Жекеге чыккан баатыр жалгыз жеңер.
Жалтанбай жоого кирген эр азамат,
Жеңилбей жеңиш менен аман келер.

Жетелеп кызыл атын Жаманкара,
Жайдактап Майкулакка шарт мингизди.
Жакындап барар менен кайра кач деп,
Жоо жайын акыл айтып нак билгизди.
Жаралуу күлүк атың жеткизбейт деп,
Жылаңбаш кое бербей бөрк кийгизди.

Жалтанбай тике качыр көз ирмебей,
Жакындап жоого жакын сен жеткенде.
Жаланып эки жагын карап чуркайт,
Жыгылып кызыл атка сен тепселбе.
Жабышып ээрге бекем отура көр,
Жалп этип учуп түшпөй кылт эткенде.

Эч качан экөө бирдей чуркап келбейт,
Эр элең бирден сайбай алың барбы.
Эрөөлдөн аман калсаң Майкулагым,
Ээ болуп өз боюңа жаның калды.
Эликтей ыргып кетме кыялы бар,
Этият болуп кылгын камылгаңды.

Кобурап бата берип Жаманкара,
Кой берди Майкулакты эр сайышка.
Кудайым өзү колдоп теңир жалгап,
Келегөр сен бир жарап бул намыска.
Качырып найза сунуп кайра качкын,
Качтым деп кабыргандан түк кайышпа.

Карааны тоодой экөө бара жатат,
Кими өлүп, кими калып алат атак.
Карылар кеп кылышты ошол учур,
Каяктан чыкты экен деп мындай чатак.
Капырай эки адамга жалгыз чыккан,
Көрсөк деп бул сайышты эли шашат.

Каргадай карааны бар Майкулагың,
Качырып эки эр менен аралашат.
Кызыл ат ооздугун тиштеп алып,
Күүлөнүп учкан куштай ала качат.
Кокустан Майкулагы аттан түшсө,
Кокуйлап Жаманкара тартмак азап.

Баратат Майкулак эр атын карап,
Бурулуп аты үстүнөн тигилерди.
Беттешип жакын кирип барган кезде,
Булардын тең качырган түрүн көрдү.
Бакырып корккон болуп бура тартты,
Баланын ички сыры билинбеди.

Артынан удаа түшүп эки баатыр,
Азыр биз саябыз деп күдүндөдү.
Астыга бири чыгып бири калып,
Аттардын бирдей болбой жүгүргөнү,
Аркасын карап көрсө Майкулак эр,
Арасы бута атымдай бириндеди.

Кудайым колдой көр деп атын буруп,
Качырып бирин сайды көмөлөтө.

Камданып күтүп калды найза сунуп,
Катылып экинчиси жете электе,
Кеп болуп илгеркиден бизге жетти.
Кабарын билген бардыр тегеректе.

Элине сарбагыштын көчүп барып,
Эсеби жалгыз өргөө үй конуптур.
Эрке кыз Каркыранын азабынан,
Эзелки бизге угулган үн болуптур.
Эки эрди Майкулак эр жеңди деген,
Эмесе ошол кезде дүң болуптур.
Ырасын айтса журтум бир-экиден,
Ырдалып ыры угулат эл ичинен.
Ыймандай сырым ушул жашырбаймын,
Ыгы жок калпы чыкпайт эр ишинен.
Ыргымак башы топтой Майкулактын,
Куткарып баатыр калган өлүмүнөн.

Сайылып эки баатыр Майкулактан,
Сайышып мөрөй албай утулуптур.
Сүрдөбөй коркпой-үркпөй жалгыз өзү,
Камгактай ат үстүнөн учуруптур.
Кыйылып башы кетмек Ормон хандан,
Карачы эрлик менен кутулуптур.

Мончоктоп тердеп-кургап Жаманкара,
Мөрөйүн алып анда жагалданды.
Мойнуна келип турган чын ажалдан,
Майкулак баатыр колдоп аман калды.
Менсинген эки адамды жалгыз жеңип,
Момундай элде тентек адам барбы.

Кайран эр калган экен албай анда,
Кутулуп Ормон хандын кылычынан.
Каг кузуп эки баатыр амалы жок,
Камгактай аттан учуп жаны тынган.
Карачы ушул дастан бизге жетти,
Көз көрбөй, кулак угуп мурункудан.
Куланбай айтып берген таң атканча,
Жомокко көз ирмебей муюп турган,
Айтыптыр ал кишиге Бүргө деген,
Аягы бизге жетти эски муундан.

ӨЧ АЛУУ

Баатырдын баатырлыгы күндө күчөп,
Басканда кылдат жүрөт боюн түзөп.
Балбандык күч кубатын кээде сынап,
Баратып тал-теректи бирден үзөт.
Башынан өткөн күндөр жаш кездеги,
Баягы чанган Манап, эске түшөт.

Бир күнү топко барса Жаманкара,
Баягы кыз бербеген манап турат.
Бушайман боло түшүп чаңганына,
Баатырың түрүн бузду араң чыдап.
Бул адам бүгүн мага керек эле,
Бектерден кадыр салып калат сурап.

Бул манап колго бүгүн тийди го деп,
Баатырың жымың этип ичтен дымат.
Болбойт деш кимдин кандай чарасы бар,
Бетинен жаалы келип түгү чыгат.
Бир кезде кызың бербей койдуң эле,
Баскын деп ал манапка найза сунат.

Манапты мал катары айдап алды,
Мойнуна кыл чылбырдан чалма салды.
Макул деп айтканына каршы турбай,
Менсинген манап тартты асан кайгы.
Менин да ичээр суумдун бүткөнү дейт,
Мант берип мындан качуу арга барбь

Үйүнө келээр менен жоолук салып,
Уйунун бир тогузун айдап барып.
Унчукпай найза менен кезеп кана,
Коюптур ал манапка уй садырып,
Кол буту кишенделип койго кошуп.
Көгөнгө байлап коет бек тандырып.

Кызынды аялдыкка бербейдң деп,
Кантесиң мени адамча көрбөдүң деп.
Күнүгө аял сындуу уйумду саап,
Колуңда чака болот көргөнүң деп.
Кыт күлүп Жаманкара басып кетти,
Кор болуп ушул болот өлгөнүң деп.

Байланып жаткан жерге досу келет,
Байым деп салам айтып колун берет.
Байкуштай бутуң калган кишенделип,
Болду экен түшүндүрчү эмне себеп,
Бошотуп мындан сени мен кетейин.
Бачым айт болгон ишти андан көрөк.

Баатырга кызым бербей чанып койгом,
Билсеңиз күнөөм жокко мындан бөлөк.
Башымды бачымыраак куткарып кет,
Баатырга канча болсо кунум төлөп.
Байлоодон кутулбасмын өлгөнүмчө,
Бошотуп эптеп мени элге жөнөт.

Бурулуп досу барды баатырыңа,
Бул кандай адам эле деген болуп.

Бутуна кишен салып койгон экен,
Биле албай турам кандай кылган жорук.
Берейин канча болсо макулмун мен,
Болду эле өзүңүзгө канча торук.

Баратам Анжиянга мал айдатып,
Бай элем сизге келдим көрүп жолдон.
Бушайман болуп турам күмөн санап,
Бул адам кандай эле байлап койгон.
Бериңиз кулуң болсо бекер албайм,
Буга сиз канча аласыз тандап койдон.

Жүз ирик тандап берип алып кеткин,
Жүйөөсү ушул болсун уксаң кептин.
Жолуңуз алыс экен карап турбай,
Жолоочу болсоң тууган басым жеткин.
Жок дебей жүз иригин санап берип,
Жөнөштү мал айдашып тоспой эч ким.

Куткарды досу бүгүн ишке жарап,
Кубанып кутулганга анда Манап.
Кылчайып арт жагына карап койбой,
Кой менен кошо ээрчишип басып барат.
Кез-кезде бузукуну эстей коюп,
Кокуй күн киши экен дейт ичтен каргап.

Ошентип жүз ирикке сатып ийди,
Олчойгон чоң манабың болуп кирби.
Оңбогон бузукунун кылган ишин,
Ойлонуп өз күнөөсүн манап билди.
Оомал-төкмөл экен го дүйнө чиркин,
Ооматы баатырыңдын колго тийди.

Болбойт деп бөлөк элди Жаманкара,
Барайын туугандарга көчүп кайра.
Бирде жок, бирде булар эске түшүп,
Башыма салбасын деп бекер чалма.
Бирөөгө катуу сүйлөп койгон болсом,
Болбостур Ормон хандан эч бир арга.

Анткени тентек өскөн Майкулактын,
Айтылып элде жүрсө кылган иши.
Атайын жаттап алып ооздон оозго,
Айылда ырдап турса ар бир киши.
Ачышып туз куйгандай турган чыгаар,
А балким Ормон хандын күйүп ичи.

Буюрса элге көчүп кетели деп,
Болбостур бул жер бизге эми пайда.
Бакырды Майкулакка үнүн созуп,

Бол бачым бириндеген малың кайда.
Бүгүндөн калбай элге көчөлү биз,
Бир-бирден санап алып малыңды айда.

Ат көлүн толук алып жолго чыкты,
Ага-ини туугандарын ойго тутту.
Аман соо элге келип Жаманкара,
Айлына жатып калды керип бутту.
Адамдын арыстаны ал эмеспи,
Аттанып жоо бетине жалгыз чыкчу.

Айтылуу Жаманкара бекем кармап,
Атанын кош тизгинин колго тутту.
Айгышкан жоолор менен ат салышып,
Арыстан сыяктанып коргоп журтту.
Аңгыча Төрөкелди казак жакка,
Аттанып кетти деген кабар укту.

Алдынан тосо чыгып жайлайын деп,
Алышса байкайын дейт болгон күчтү.
Алты күн жолун тосуп Жаманкара,
Атайын келээрсин деп болжоп күттү.
Артымдан байкоосуздан чаптырды эле,
Аңтарып салайын деп аксым итти.

Аркандап атын алыс кое бербей,
Ансайын күчөп барат сыры ички.
Алдымдан чыга калса Төрөкелди,
Анда эле кудай буйруп баштайм ишти.
Аңгыча эки жүздөй жылкы менен,
Адырдан бир топ жигит ойго түштү.

Аларды көрө коюп Жаманкара,
Атына жаш баладай ыргып минди.
Алганы сыр найза эмес кестик кана,
Алдынан тосо чыгып жолго кирди.
Аптыгып Жаманкара экен го деп,
Алыстан Төрөкелди толук билди.

Жигиттер Жаманкара тосуп турат,
Жапырып бизге найза балким сунат.
Жанына жакындаба бириң дагы,
Жардамга келсең кокус баарың кырат.
Жоошутуп бир айласын өзүм табам,
Жалынба менин кашык каным сурап.

Айткандай Жаманкара качырды дейт,
Атына камчы салып кестик сунуп.
Алдынан Төрөкелди тосо чыкты.
Аптыкпай, апкаарыбай тике туруп.
Ажалым жеткен болсо өлөөрмүн деп,
Атайын найза тосту ичтен дымып.

Алдынан Жаманкара тосо чыгып,
Айкырып үн чыгарда атын буруп.
Ай-уйга келтирбестен шапа шупа,
Алыптыр сыр найзасын колдон жулуп.
Ажалың жеткен экен Төрөкелди,
Алдыман чыга калдың кудай буйруп.

Атагы алыс кеткен даңкы чыгып,
Айтылуу Төрөкелди ал бир улук.
Артынан кошо чыкса жигиттери,
А балким Жаманкара коймок кырып.
Алдына басып жатса өлтүрөм деп,
Апкаарып баралбады жардам кылып.

Оодарып аттан алып баса калат,
Ошондо белиндеги канжарды алат.
Оозунан эч сөз чыкпай Төрөкелди,
Ой баатыр, ой баатыр! — деп күлкү салат.
Оюна бирдемелер түшкөн өңдүү,
Ойлонуп Жаманкара токтой калат.

Эңкейтип жерге жыккан Сыядатты,
Элеси эр Байыштын келип турат.
Эмне үчүн каткырасың айтып бер деп,
Ээгине канжар такап калат сурап.
Эч нерсе билбегендей Төрөкелди.
Эликтей эки көзүн ачып жумат.

Өлүмдөн коркосуңбу эмне күлдүң,
Өзүң айт келип турат аны билгим.
Өчөшүп жүрдүм эле жаш кезимден,
Өх эми кудай буйруп колго тийдиң.
Өмүрүң өткөн экен бул турмуштан,
Өз эле учуп чыгат болгон жиниң.

Токтогун сага бирооз собол берем.
Түбүмө Жаманкара жетмек элең.
Толтура көөкөрүмдө бозом турат,
Тирүүмдө өз колумдан берсем дегем.
Тагдыры жараткандын ушул болсо,
Топурак болуп калаар өлсөм денем.

Төкпөчү ай талаадан тамчы канды,
Так бүгүн кыя көрбө асыл жанды.
Туурасын айтып берсем Жаманкара,
Топурак нечен эрди жашырганбы,
Тирүүлүк бар кезекте көрөбүз ко,
Тагдырдан бизге келчү жазылганды.

Ак шумкар учуп чыгат асман менен,
Ажалдан кутулбайсың качкан менен.
Акыры өз колунда менин жаным,
Албачы керт башымды жаткан жерден,
Азыр биз маектешип бозо ичели,
Атайын сурап турам баатыр сенден.

Адамдын дурус болот кечиргени,
Алдына келдим баатыр кечир мени.
Акыры мендей болуп колго түшөт,
Алды-артын байкап жүрбөй эсиргени.
Ажалым жеткен чыгаар балким жоктур,
Айлам жок өмүр берер өзүң,— деди.
Тургузду бозоң болсо дагы күл деп,
Турмуштун ачуу таттуу даамын бил деп.
Тердирип бир жигитке чекендини,
Тамызды оттук чагып кебез үйлөп.
Тоскун деп алаканга күл өчүрүп,
Турду эми Жаманкара асмай ийлеп.

Тызылдап күйгөн отко зорго чыдап,
Тордогу бөдөнөдөй көзүн жумат.
Таалайым ушул экен деген болуп,
Тер кетип ак жүзүнүн түгү чыгат.
Тың жүргөн эл башкарып Төрөкелди,
Тагдырдын кылганына мойун сунат.

Кың дебей Төрөкелди чыдап турду,
Кантсе да баатыр менен тентуш курбу.
Канчага чыдайсың деп Төрөкелди,
Көз салып Жаманкара көңүл бурду.
Кыргыздын бул бир баатыр кулуну деп,
Кестигин белге катып артка жылды.

Итчилик кылдың эле кечирдим деп,
Итерип Жаманкара өйдө турду.
Ийленген ал асмайды бүт аттырып,
Ичкин деп көөкөр менен бозо сунду.
Ий дебей эр экенсиң чыдап койдун,
Ичиңди жарбайм эми кечип кунду.

Чокчоңдоп Төрөкелди болгон зулум,
Чогулган элге келсе салып чырын.
Чок түшүп чокусуна калган күнү,
Чыдаптыр күйгөн отко айтсак чынын.
Чыгарып ички кегин Жаманкара,
Чынында кечкен экен көздүн кунун.

Олжолоп келе жаткан айдап малды,
Ортосун Төрөкелди эки жарды.
Олжонун теңин алып Жаманкара,
Ошондо бала күнкү өчүн алды.

Отуна чыдап берип чекендинин,
Оозунан чыкпай жаны аман калды.

Отурсаң өткөн күндү бирден санап,
Опосуз дүйнө дейбис ата канат.
Ордондон көз ирмебес баатыр чыкса,
Оболоп учкан куштай канат кагат.
Олжолоп кетсең бирөөн мыктысынып.
Оңуту келген кезде өчүн алат.

Ушундай дастан чыгып Куламбайдан,
Ушулар болгон экен угушумда.
Учурбай бекем карма келген бакты,
Учурап келе берет турмушунда,
Уюган нечен түркүн сырлар жатат.
Улуу журт алакандай кыргызыңда.

ЭЛЧИ

Кененсары, Норузбай ак дил менен,
Кыргызга дос болсок дейт акылдашып.
Куда-сөөк болуп анан кыз беришип,
Калсак дейт бир туугандай жакындашып.
Казактын акылманын аткарууга.
Калышты өздөрүнчө макулдашып.

Карындаш Кененсары, Норузбайга,
Көз ачык кереметтүү кыз чыныгы.
Көргөндү туура чечип сылык сүйлөп,
Калкына маалим болгон сынчылыгы.
Кадырлап басса-турса өйдө баалап,
Казактын изаат кылчу журтчулугу.

Кыргызга жиберсек деп акылманды,
Кененсары, Норузбай издеп калды.
Кичүү-жүз, улуу жүздүн эли силер,
Кана айтчы элчи болор адам барбы.
Кыдыртып кыйла жерди чабарманга,
Казактын бүт элине кабар салды.

Кененсары, Норузбай боорлошуң,
Казактын акылманы карындашың.
Кыргызга элчиликке жарар адам,
Кеп сөзгө биз билебиз алдырбасын.
Кары адам ушул сөздү айтып коюп,
Кашынын күүшөп койду кабыргасын.

Боордош бир туугандар көз чаптырды,
Бүркөлбөй ачык турган асманына.
Баргыла элиңерге эсен соо деп,

Беришти улуксаатын жаш карыга.
Болжолу келген күнү элчиликке,
Бел байлайт карындашты аткарууга.

Бир күнү Кененсары Норузбайың,
Билгин дейт сының менен кыргыз жайын.
Байкатпай көзүң салып көрүп келгин,
Баатырын, акылманын жана байын.
Барагой ак жолуңду кудай ачып,
Болбосун кыз элчи деп ушак айың.

Барууга эки жигит кошчу болот,
Бол бачым элчи киймиң турат дайын.
Болжолун өзүң көрүп толук сына,
Баарына көз жүгүртүп жүргөн сайын.
Бир-бирден калтырбастан аралап чык,
Байыркы Ала-Тоолук кыргыз айлын.

Аргымак күлүк аттан тандап минип,
Атайын элчиликтин киймин кийип.
Ак чепкен үстүндөгү башта селде,
Айылдан чыгып кетти эрте жүрүп.
Ал үчөө бара жатат элчи болуп,
Аргайсы жерге өргүп ойноп күлүп.

Акмалап сөз козгошот элчиликтен,
А бирок кетели дейт бүтүн билип.
Аралап ар бир айыл кыштактарды.
Айтылган кеп сөздөргө кулак түрүп,
Аттанып кете берет жолун улап,
Ай батып жарык кирсе ак таң сүрүп.

Кыдырды кең Таластын баш аягын,
Кара-Суу, Жалал-Абад, Ош Алайын.
Көк арттын белин ашып Нарын кечип,
Көрүштү тынбай жүрүп эл далайын.
Көгүлтүр кереметтүү экен го деп,
Көз менен карап койду көл баянын.

Куланак, Тогуз-Торо Дөрбөлжүндү,
Көрүштү Ат-башыны чоң Нарынды.
Көгөргөн Ысык-Көлгө жеткенинче,
Көз менен көрүп келди нечен кырды.
Кыргызга элчи болгон үч жолоочу,
Куюндай закым болуп алга жылды.

Кыдырып эч токтобой кыйла жерди,
Көрүштү Ысык-Көлдүн аяк-башын.
Каерге токтобосун сын көз менен,
Кыргыздын сынап жүрөт кары жашын.

Карасак эркек сындуу алп мүчөлүү,
Казактын элчи деген карындашың.

Аралап бүт айланды кош Кеминди,
Айтылуу Сары өзөн дейт Чүйгө келди
Айылга элчи деген кабар угуп,
Алдынан тосо чыгып Кожогелди.
Атайын элдин ченин алып жүргөн,
Аярлуу сын көз менен даана көрдү.

Ай балдар элчи эмессиң ченчисиң деп,
Алардын ички сырын толук билди.
Айткыла кандай жумуш ишинер бар,
Акылман Кожогелди сөзгө кирди.
Азыраак сыр алышып элчи балдар,
Аттанып бачымыраак жолго жүрдү.

Отуз күн көргөндөрүн эл кыдырып,
Ортого айтып турду баян кылып.
Ойлонуп Кененсары Норузбайың,
Олтурду кыймылдабай сөзүн угуп.
Ормон хан Төрөгелди Жаманкара,
Ошондо калган болчу аты угулуп.

Баштады карындашы көргөндөрүн,
Барганын кыргыздарда бирден санап.
Биз өңдүү элдер экен айырма жок,
Байкасам аяк-башы Талас тарап.
Байы бар, кедейи бар кушчу, саруу,
Бейкапар эч ою жок малын карап.

Айтылуу Ала-Тоонун аска түзү,
Архардын ак карында баскан изи.
Аймагы кенен экен жашыл өрөөн,
Ажайып сырлары бар барсаң ичи.
Ар кайсы гүлүн жыттап курсан болот,
Аралап көңүл ачып барган киши.

Бабабыз баатыр Манас жактырган жер,
Бууданды азем менен бактырган жер.
Бакай хан, Чоролорду жыйнап алып,
Бир-бирден күрөштүрүп каткырган жер.
Баатырың, мергендердин күндө сынап,
Баранды жана жааны аттырган жер.

Беш таштын кыясынан ашып өтүп,
Байыркы Кетмен-Төбө жерин көрдүк.
Баарысы саяк экен буруусу жок,
Бир айыл аталыптыр чоңко делип.
Байралып жарым күнү өргүү алып,
Байына-баатырына көңүл бөлдүк.

Байкаса Кетмен-Төбө аймагында,
Байы бар, акылман бар баатыры жок,
Биз өңдүү жолоочуга көзүн кызып,
Баарысы куудул сүйлөп балдары шок.
Болушу акыл эстүү адам экен,
Бей капар күн көрүшүп көңүлү ток.
Агымын чоң Нарындын бойлоп жүрдүк,

Аркайган тоосун көрүп ойноп күлдүк.
Аксыны, Тегенени, Жаңы жолду,
Аралап эли журтун толук билдик.
Атка артып кетмек элек атка батса,
Ачыгын айтып берсек жерин сүйдүк.
Ал жердин суусу таза эли момун,
Ар дайым жүрөт экен сыйлап чоңун.
Алдырып Анжияндан, Намангандан,
Алдыңа коет сыйлап тилип коонун.
Ар кими өз алдынча өмүр сүрүп,
Алалбайт жүрөк үшүн келген жоонун.

Жалалабад, Ошу менен Өзгөн багыт,
Жүрүшөт күн көргөнү соода сатык.
Жайдары мүнөз менен эмгектенип,
Жумушак сиз-биз деген тили жатык.
Жанында жалгыз тыйын пулу болсо,
Жөнөшөт чайханага эрте шашып.

Кыдырып Базар-Коргон кадамжайын,
Калтырбай Чаткал, Гүлнө Кең Алайын.
Кеп салып жолуккандан жолду сурап,
Көз менен көрүп келдик эл далайын.
Кунанга жүгөн катпай кармап минген,
Карачы кыргыздардын шамдагайын.

Азоону чалма салбай бурап жыккан,
Алайдын жигиттери атка тыкан.
Алп мүчө келишимдүү кенен далы,
Аттанып бир кишидей жоого чыккан.
Аксакал карыясы акыл айтып,
Айылга касиет көрк болуп кутман.

Ар кими бирин-бири сыйлап дайым,
Ал элден чыкпайт экен ушак-айың.
Агасын инилери урматташып,
Артылып ынтымагы барган сайын.
Аралап бүт Алайдын эли жерин,
Аңтарып көрүп келдик билип жайын.

Архардын мекени экен аска зоосу,
Ак калпак кийген өңдүү керме тоосу.
Арчанын жыты аңкыса, жаңгак бүрдөп,
Ажарын ачып турат ар бир коосу.

Атыңдан чакыргансыйт алга жылсан,
Алыстан угулгансып куштун доошу.

Жакшылап аккан сууга көз жүгүртсөң,
Жашоонун суудан балы тамып турат.
Жол жүрүп бара жатып чаалыкканда,
Жел сымак буудан чаңкооң канып турат.
Жанына жакын барсаң аккан суунун,
Жүрөктүн күйгөн оту жанып турат.

Жер экен Алай деген кереметтүү,
Эр экен адамдары келебеттүү.
Жүзүмү чынар менен кошо өсүп,
Жанбаштап жата калсаң көлөкөлүү.
Жай кышы желееине кулун байлап,
Жеп ичкен аш тамагы берекелүү.

Көк арттын кереметтүү белин ашып,
Келдик биз Тогуз-Торо Дөдөмөлгө.
Каргалык Ой кайыңдай дабаны бар.
Катташы кыйын экен бөлөк элге.
Конокту сыйлап тосчу мейман досчул.
Карысын жашы аткарат жөнөгөндө.

Карагай, арча, кайың жашыл токой,
Кийгендей кайберечи бутка чокой.
Коену бадалынан чыга калса,
Көздөрү бал-бал жанып күйөт чоктой.
Калкына көз жүгүртүп карап көрсөк,
Карапайым калк экен баатыр жоктой.

Кечүүсүн чоң Нарындын кечкен кезде,
Күлүктөр кайык болуп термелди го.
Кокустан жолоочулар акпасын деп,
Кыргыздан жүзкө жакын эл келди го.
Көз салып карап турсам арасынан,
Көңүлгө жакчу баатыр көрбөдүм го.

Коңорчок, Дөрбөлжүнү, Куланактан,
Көк ирим көзгө сүйкүм суулар аккан.
Керемет келе калган сыяктанып,
Карасак ажайыптуу таң бир атыкан
Карааны баатырыңдын көрүнбөдү,
Көз салып туш-тарапты карап жатсам.

Атбашы, Кочкор, Жумгал, Нарындагы,
Алардын бүт байлыгы малындабы.
Атайын сын көз менен карап көрсөм,
Атактуу баатыр адам табылбады.
Ал элди саяк, черик, сарбагыш деп,
Ат суутуп күлүк чапкан айрымдары.

Аралап Ала-Тоонун толгон жерин,
Акмалап карап көрдүм болгон элин.
Ат минип жүргөндөрүн баатыр дешет,
А бирок кара албадым конгон эрин.
Акыры көл калаасын көрөлү деп,
Аттанып ашып көрдүк Долон белин.

Баяндап айтып берем бирден азыр,
Бугу дейт ээлеген эл көлдүн башын.
Бей капар жашайт экен ынтымактуу,
Байкадым үч күн жүрүп кары-жашын.
Байлыгы күндө күчөп жарык маанай,
Бүркөбөйт эч убакта кабак-кашын.

Бар экен олуясы акылманы,
Бул элде эч бир болбойт жакырлануу.
Бир-бирин кадыр тутуп ар убакта,
Биз келсек даяр турат чакырганы.
Балдарым куш келипсиң коноксуң деп
Балпайган бир карыя атымды алды.

Улуу эл Арык-Белек көлүндөгү,
Улук бар, бирок баатыр көрүнбөдү.
Ушуну бирден сынап кайра тарттым,
Учурап сөз сүйлөсөм эринбеди.
Утурлап эки үч күнү өргүү кылдык,
Укмуштай сонун экен көлүң деги.

Улуу-Тоо көк ойрокту ашып түшүп,
Учурда бүт кыдырдык Кемин жерин.
Уюган сырлары бар адамында,
Учурап калган кезде билдик кебин.
Уламыш сөзүнө биз маашыр болуп,
Уялбай сурап калдык түпкү тегин.

Кеминди жердеген эл Тынай экен,
Кеп салса ооз учунда кудай экен.
Кан чыкчу касиеттүү жери сонун,
Көкөлөп аскалары туудай экен.
Кары-жаш тандап минчү жылкылары,
Капкара жорголору суудай экен.

Кеминден элди сурап хандар чыккан,
Кеминден баатыр болуп балдар чыккан
Кудайдын буйругунан илгертеден,
Керемет акылмандай жандар чыккан.
Кой бербей келе жатат касиетин,
Карысын жашы сыйлап кадыр туткан.

Кеминден эрте аттанып кете бердик,
Кечикпей Солто элине жете келдик.
Кыргыздын кыраандары ушундабы,

Күлүктү жайдак минет салбай тердик.
Карысы кепке чечен жашы баатыр,
Кадимки эл коргоочу эрди көрдүк.

Көрпөдөн тебетейди башка кийип,
Күлүк ат жигиттери тандап минип.
Көздөрү оттой жайнайт жоо кайда деп,
Колуна курал алып камчыны үйрүп,
Кадимки Солто элинин акылманы,
Койду го биз баргандын жөнүн билип.
Көрдүм мен көзүм менен баатырларды,
Көрдүм мен аяры бар акылманды.
Кыз элем калыс сүйлөп туура чечкен,
Казагым мен билбеймин жашырганды.
Колукту болуп калсам Солто элине,
Кор кылбай өтөөр элем асыл жанды.

Байкадым ким болбосун батырганын,
Байларын, баатырларын акылманын.
Белгилүү адам десе аттан түшүп,
Билүүгө ички сырын жакын бардым.
Биз менен соода-сатык кылам десе,
Бөлөкбай эли болду жактырганым.

Сары өзөн кенен жайык Чүйдүн жери,
Солто дейт мейман досчул бүткүл эли.
Сиз-биз деп алдыңыздан тосуп чыгат,
Сары-арка талаасында кенен пейли.
Суктанып Бөлөкбайдын балдарына,
Сүйүүнүн кучагында калдым деди.

Бүркөбөй кабак кашты керип бойду,
Буларда күндө майрам күндө тойбу.
Балдары чогуу жүрөт ат жарышып,
Бөлөкбай деген элди мактап койду.
Башынан баатырлыгын укчубуз деп,
Билгизди карыларга терең ойду.

Кийгени жеңил чапан жеңин түрүп,
Ким менен чабышаарын болбойт билип.
Каңгайдан жоо келгенсип күтүп турат,
Карасам жаалы келип кабак түйүп.
Кашына жакын барсам жарк дей түштү,
Коногум келиңиз деп жайдар күлүп.

Колуна кармаганы күмүш камчы,
Кайраты кабыландай бүлүк салчу.
Кыргыздын Бөлөкбайы баатыр экен,
Качырып келген жоонун үшүн алчу.
Каптаган калың түмөн кол келсе да,
Коркпостон күлүп коюп жалгыз барчу.

Көргөнүн айтып турса карындашы,
Казактын толук укту кары жашы.
Кыргызда Солто элинин Бөлөкбайы,
Купулга толду мени кадырлашы.
Коркконду сезип койбос жигиттери,
Калдайып калың экен кабыргасы.

Ушундай эл экен деп кыргыз журту,
Угузуп көргөндөрүн айтып чыкты.
Улардын үлпүлдөгөн жүнүнө окшоп,
Ууздай таза шайы кийим мыкты.
Улуусу кичүүлөрү шыпшынышып,
Уктабай сергек туруп сөзүн укту.

Кененсары Норузбай сөзгө канып,
Казакка Бөлөкбайдын эли жагып.
Кыргызка достошолу деп турганда,
Кайдагы бузуку адам чыга калып.
Коюптур душман кылып бир-бирине,
Казак менен кыргызды бөлүп жарып.

Кыргызга элчи келип кетти деген,
Кабары угулуптур ар бир элден.
Кадимки бузуку адам чыга калып,
Кетирет эл кадырын бөөдө жерден.
Казакка жарагы жок камсыз барып,
Кармалып Жаманкара баатыр өлгөн.

БААТЫРДЫН ӨЛҮМҮ

Балдары Чыңгыш эрдин чогуу келип,
Бал кымыз, козу союп турган берип.
Бузуку ушундайда даяр болуп,
Баатырга чуркап келди учуп желип.
Баратат элчиликке Чыңгыш атаң,
Бирге албай таштады го сени бөлүп.

Баатырым басып келдим сени көрүп,
Батыраак айтайын деп терим төгүп.
Байкачы тиги аттарды мамыдагы,
Бир-бирден күлүктөрүн эки бөлүп.
Болбосо албайт беле элчиликке,
Балдары калган окшойт сени жерип.

Баяндап айтып берем кулак салчы,
Бушайман болбой эми тилим алчы.
Бир элден экинчи элге элчи болуп,
Байыртан сен өңдөнгөн баатыр барчу.
Барктабай ага-тууган койгон болсо,
Барбастан ара жолдо куру калчу.

Баатырым карап көрчү ишенбесең,
Байланып тандалган ат анда турат.
Барууга Кененсары, Норузбайга,
Бата алып эл журтунан бүгүн чыгат.
Балдарың жана башка туугандардан,
Байкасам отуз жигит алган курап.
Башчысы элчиликтин Чыңгыш атаң,
Билгеним ушул менин айтып жатам.
Балдары бөлүп салды теңине албай.
Бул чындык кечирип кой болсо катам.
Баатырым ишениңиз айтканыма,
Болбосо айтчы элем мен калпты качан.

Дегенде кабак бүркөп Жаманкараң,
Деп айтты элчиликке мен да барам.
Дайны жок карыганда эси кетип,
Дөлөөрүп калган окшойт Чыңгыш авам.
Дароо мен Болот доско акылдашып,
Дайындап казыр барып жолдош алам.

Аттардын байланганын көрүп анан,
Атына жакын басты шилтеп кадам.
Аттанып чыккан болсо жоо бетине,
Артына кылчайчу эмес ата бабам.
Акылы Ала-Тоодой адам эле,
Акылдан адашкан го Чыңгыш авам.

Болотко түс бастырып дароо жетти,
Баяндап элчиликке барар кепти.
Баралбайм деген болуп шартын айтса,
Баатырдын делебеси төмөн чөктү.
Барбасаң өзүм жалгыз жөнөймүн деп,
Бурулуп эч токтобой басып кетти.

Баласы чоң энемдин өзүң элең,
Баарына маалим болгон сөзүң менен.
Билбеймин сөз жагына тилим кыска,
Башынан бирге жүрүп өзүң менен.
Бабабыз айтканына кайткан эмес,
Болгонун көрө жатам көзүм менен.

Болот дос аяры бар адам болгон,
Башчылык кылып элге кадам койгон.
Билинип акылмандык касиети,
Бир айыл урмат кылчу алып колдон.
Баатырым капа болуп кетип калды,
Болбостур досчулугум тартсам жолдон.

Башынан бирге жүргөн болсом мен дос,
Барбасам капа болор баатыр жолборс.
Бөлүнүп андан калсам жан-соогалап,

Баары бир алга жылып ишим оңбос.
Болот дос кошо чыкты атын минип,
Билсе да аяк жагы жакшы болбос.

Баатырдын аркасынан кошо чапты,
Бурулуп карап койбой арка жакты.
Баратат минген аты желдей учуп,
Булгалап колдо камчы элик саптуу,
Бир укмуш көз алдына келе калат,
Билгизип аярлары жаман жакты.

Чуу коюп эки караан бара жатса,
Чаң чыгат аркасынан чубалжыган.
Чырактай көзү жайнайт карап турсаң,
Чындыгы бири баатыр, бири акылман'.
Чымчыктар учуп конуп алдын тосо,
Чырайы назик гүлдөй жаңы ачылган.

Бул экөөн көрө калып Кедейбайың,
Бекемдеп басмайылын куюшканын.
Бири артта бир алдыда бута атымдай,
Бет алып чаап жетсе куушканын.
Бушайман боло түштү ойго батып,
Биле албай тамашасын урушканын.

Алышса ак шумкардай канат жайып,
Ат минсе койгон эмес көчүк тайып.
Алымбек өзүнчө бир баатыр экен,
Алдынан чыккан жоону жыга сайып.
Атайын ошол күнү чыккан болчу,
Ааламга ой жүгүртүп жолду чалып.

Бул үчөөн келатканын көрүп жондон,
Бастырып түшүп келди баатыр Чормон.
Баатырым кай тарапка бет алдың деп,
Бир-бирден сурап калды алып колдон'
Бүркөлүп кабагыңыз ачык эмес,
Баштачы мен угайын эмне болгон.

Баатырың сөз сүйлөбөй күнгүрөнөт,
Бир сыр бар аны кимдер чечип билет.
Бурулуп кете албастан кайра тартып,
Бастырып чогуу жүрдү аба жиреп.
Баатырга эмне болгон деген болуп,
Баратып уйгу-туйгу ойго кирет.

Аңгыча төрт караанды көрө калып,
Аларга салам айтты жакын барып.
Астынан тосо чыккан Алымбекке,
Айтышты ой-максатын алик алып.
Анда мен силер менен барам деди,
Ат оозун бура тартты жандай салып.

Макештин баатырлыгын билди беле.
Мант бербей жоого кирсе идир эле,
Менсинбей басмырт сүйлөп кичи-пейил,
Мыкты уул кээде калчу күнгүрөнө.
Мен эле барып келем деп аттанчу,
Малына кокус-покус тийсе бирөө.

Мышыктай жүктүн үстүн мекен кылып,
Мыёолоп кантип жалгыз каламын деп,
Менин да бир кишилик алым бардыр,
Мынакей колдо камчы жарагым деп.
Макеш эр кошо кетти элчиликке,
Менсинген казактарга барамын деп.

Көндүк дейт ары баатыр, ары балбан,
Коркушчу күрөшкөндө баары андан,
Куланбай айтып берген балбандыгын,
Кулагым канган эле угуп чалдан,
Казакка бара жаткан жигиттерге,
Кошулуп булар менен чогуу барган.

Олжочу оңой баатыр эмес экен,
Олтурса кыймылдабас атка бекем.
Оюну кыргызымдын эңиш-күрөш,
Оодарыш болуп калса түшүп нечен.
Ошол кез уламадан бизге жетти,
Он бирдин бири болуп кошо кеткен.

Айылга аты угулган кара Чолок,
Ага эч ким бара алчу эмес жакын жолоп.
Анткени жоолор келсе жылкы тийип,
Алчу экен адегенде атын тоноп.
Андан соң байлап келип өз үйүнө,
Алпештеп аткарчу экен кылып конок.

Капталдап бара жаткан элчилерди,
Көз менен кара Чолок көрүп калат,
Каяктан чыга калган адамдар деп,
Качырып карагерге камчы чабат.
Казакка баратабыз десе алар,
Кошулуп алар менен бирге барат.

Элчиге баратам деп кабар угуп,
Эртелеп атын токуп үйдөн чыгып.
Эч кимге ички сырын айтып койбой,
Эрчишип кошо кетет баатыр Чынык.
Эки элдин элчисине жарай турган,
Эстүү жан эл ичинде ал бир улук.

Тумшуктан чыга калса бир топ караан,
Топтошкон атчандарды көрүп анан.

Турсун эр утур карап алдын тосуп,
Тушунан чыга калат айтып салам.
Тигилер элчиликке кеттик десе,
Токто дейт силер менен кошо барам.

Деп айтып элчиликке бирге барат,
Дегеле алып койбой колго жарак.
Дайранын агымына көз жүгүртүп,
Дөө сымак Турсун баатыр коёт карап.
Дабышы катуу чыгып чунаңдаса,
Дембе-дем, тор атына тизгин кагат.

Бул кабар эл ичине желдей учту,
Бастырып он бир адам жолго чыкты.
Балдары Бөлөкбайдын эр эмеспи,
Беттешсе чабышканга баары мыкты.
Бир-бирден аттарын мен айтып бердим,
Баарысы коргоп келген ата-журтту.

Башчысы баатырлардын Жаманкара,
Баратат он бир адам карап алга.
Булдурсун камчы дейбиз болгон курал,
Башка жок өрмө кайыш жалаң гана.
Баарысы жапжаш жигит солоболуу,
Бетинен жаалы чыгат караганда.

Ошондо бузукудан чыккан ушак,
Ордолуу журт ичине желдей учту.
Он бир уул элчиликке кетти деген,
Олтуруп Чыңгыш баатыр кабар укту.
Ой-санаа олтургузпай ала качып,
Обдулуп оор үшкүрүп тышка чыкты.

Сай-сөөгү сыздай түшүп акырында,
Сырттан дан ажыраарын бүгүн билди.
Сөз сүйлөп табышмактуу күңгүрөнөт,
Сөккөнсүп өз ичинен билбейт кимди.
Сексенде Чыңгыш баатыр жаш жигиттей,
Секирип жайдак атка ыргып минди.

Атына ээр токубай жайдак минип,
Артынан Чыңгыш баатыр дароо чапты.
Аларды жетип буруп келейин деп,
Ашыгып эч токтобой бара жатты.
Аңгыча көз көрүнбөс туман каптап,
Ак жолун адаштырып кара басты.

Балдарга жетпей калып Чыңгыш баатыр,
Бурулуп орто жолдон кайра тартты.
Боздогон төөдөй болду ботосу жок,
Бетинен сүртүп коюп аккан жашты.
Болору болду деген үмүт менен,

Бүк түшүп жатып карайт казак жакты.

Бармагын тиштеп чайнап Чыңгыш кары,
Баратат токто бербей чыгып жаны.
Баатырдан айрылдык деп көзүндө жаш,
Былк этпей жатып калды кетип алы.
Булуттар бетин жапкан ай сыяктуу.
Бүркөлүп бараткансыйт аткан таңы.

Кыймылсыз каткан болуп мүл жүрөгү,
Кайталап бир сөз айтып күңгүрөндү.
Кайгыга бата түшүп Чыңгыш баатыр,
Кубулуп карайды го күлгүн өңү.
Кашайып калсам боло андан мурун,
Көз жашын төгүп-төгүп мүгдүрөдү.

Күн-түнү Чыңгыш баатыр тартып кайгы,
Келүүчү жолун карап жатып калды.
Көзүнөн мончок жашы тыйылбастан,
Кыйноого салып турат асыл жанды.
Кырсыкты алла-гаалам берген болсо,
Кутулуп кете алууга арга барбы.

Жарышып жетип келди он бир адам,
Жолунан тосуп чыкты Шорук балбан,
Жоо кыргыз кудай буйруп колго тийди,
Жараткан эч бир сага болбос арман.
Жаткырып конок кылып алдап-соолап,
Жаныңды бүгүн баатыр өзүм алам.

Сени мен күттүм эле жерден-көктөн,
Саналуу андан бери көп күн өткөн.
Сыздатып сай-сөөгүмдү Жаманкара,
Сайыштан коркуткансың чыгып беттен.
Солобоң көтөрүлбөй төмөн түшөт,
Сага азыр жалаңкычмын түпкө жеткен.

Ассалоом алик деди алып колдон,
Аны ойлоп Шорук баатыр тосуп чыгып,
Азыраак өргүү болуп кетиңиз деп,
Аларды суулуктады кайрып жолдон,
Алдына төшөк салып, кийиз салып,
Атайын бир боз үйгө кийрип койгон.

Алардын атын алып байлаштырган,
Ак эмес, кара үйүнө жайгаштырган.
Аттанар үзөңгүсүн кесип салып,
Аттарды сол жагына алмаштырган.
Акырын шек алдырбай бирден союп,
Ала-Тоо аймагына барбас кылам.

Шорук эр ушуну ойлоп жымың күлдү,
Шашылып эшик ачып кирер үйдү.
Шек албай он бир адам улуулата,
Шатырап бири калбай үйгө кирди.
Шыкаалап карап турган элди көрүп,
Шак эле арам оюн Болот билди.
Аярлуу Болот досу айтып муну,
Акырын боюн түзөп өйдө турду.
Аман-соо айлыбызга кетели деп,
Апкелип мингизейин кызыл сурду.
Аттанып кайра тартсак деп айтканда,
Андайды угузба дейт Болот курбу.

Жакшылап тосуп алчу казак-кыргыз,
Жолоочу келе жатса сыйлап дайым.
Жаш болсун, кары болсун, мейман дешип,
Жибербей тизгиндечү ар-бир айыл.
Жолунан кайра тартып келди деген,
Жалпы элге угулбасын ушак-айың.

Болору болду Болот көрө жатам,
Бурулуп кеткен эмес ата-бабам.
Башыма өлүм келсе кудай буйруп,
Бултулдап балык болуп кайда качам.
Былк этпей туруп берем сойсо мейли,
Болотум болбойлучу бүгүн начар.

Балдары Бөлөкбайдын баатыр чыккан,
Болот дос чыдамдуу бол бошобочу.
Бүркөбө кабагыңды сыр алдырып,
Балбылдап күйсө мейли очогосу.
Бир өлүм кайда качпа башка келер,
Балким ал бизге ачыктыр босогосу.

Деди да чалкасынан Жаманкара,
Дардайып эч капарсыз жата кетти.
Жанында жолдоштору үшкүрүнүп,
Жүрөгү солк-солк этти жапа чекти.
Жйлигин колуна алып ичпей сорпо,
Жешпеди казандагы бышкан этти.

Он баатыр өздөрүнчө ойго батып,
Обдулат кетели деп элге кайтып,
Ордунан кыйшайышты каршы-терши,
Ошондо уйку басып карайлатып,
Ортодо Жаманкара уктап жатат,
Ойгонбой калса дагы таң бир атып.

Бой жеткен акыл эстүү, кишиликтүү,
Бар эле Шорук эрдин эрке кызы.
Билинип сынчылыгы анча-мынча,
Баркы өткөн казак элге айым ушу.

Басмайыл, быштанчасын бекем тартып,
Балдардай атка чапчу жайы-кышы.

Боз үйдүн жыртыгына жакын барып,
Байкатпай жигиттерди сынап турду.
Болотту көрөр менен күйүп-жанып,
Болсом дейт бул адамга анык курбу.
Баатырды адамзаттын сырттаны деп,
Баа берип сын көз менен көңүл бурду.

Башкасы баатыр экен алым-берим,
Бүркөлбөй кабак-кашы ачык көңүл,
Булардын кимисине баш кошпоюн,
Бейкапар жылмак эле өткөн өмүр.
Баатырдын жары болуп калсам гана,
Башымды байлап анда колдон теңир.

Атайын тосо чыгып эрке кызы,
— Ата дейт эки адамга тие көрбө,
Адамдын сырттаны экен Жаманкара,
Астынан чыга албастыр эч бир пенде.
Ага мен тийген болсом жары болуп,
Айтылуу баатыр болмок казак элде.

Агарган ай сыяктуу пейли таза,
Ак көңүл адам экен ага тийбе.
Акылман адам экен ханга ылайык,
Аркысы ыйыгы бар сөөлү тилде.
Адамдын асылдарын сойгон болсоң,
Акыры кабыласың кыйын күнгө.

Кир кетет шакар менен көйнөк жуусаң,
Кыргызга мени берип күйөө кылсаң,
Казакка калкан болуп баатыр чыгат,
Кудайым буйруп кокус мындан туусам,
Көңүлүм түшүп турат баатырыңа,
Кебиме макул болуп көңүл бурсаң.

Кызарып күндө жарык чыгыш жагы,
Керемет көзгө сүйкүм аткан таңы.
Күйөөгө ылайыктуу адам экен,
Колукту кылып мени күтүп аны.
Кудайым буйруп койсо төрөп берем,
Калдайган казагыңдын болот ханы.

Талпынып жоо кыргызга тийгиң келип,
Турасың ал экөөнү жакшы көрүп,
Түлкүдөй азыр чуркап барасың го,
Тапшырып сага койсом тизгин берип.
Тепкилеп кара жерди кайра-кайра,
Тукумду булгабайм дейт кызын сөгүп.

Ачуусун токтото албай камчы менен,
Артылып кызын Шорук башка чапты.
Аялдын түбү душман болот досчу,
Абалкы ата-бабам казак калкы.
Ар кимге оңой эмес бирок көрсөң,
Айтууга кыйын го дейм ошол чакты.
Акыры башка түшсө кыйынчылык,
Атаке болдуң дей бер тукум курут.
Айтылган акылыма көнбөй койдун,
Ала бер жаткан жерден башын кыйып,
Аркасы жалдуу, тилде сөөлүү турат,
Ал экөө бири сырттан, бири ыйык.

Үйүнө жетер-жетпес аралыкта,
Үлгүрүп ушуну кыз айтып калды.
Үйөрдүн эпкинине кеткен өңдүү,
Үшкүрүп жер кучактап эстен танды.
Үмүтүн үзүп жашоо өмүрүнөн,
Үзүлүп кетиптир дейт кыйып жанды.

Үстүнө кире калса Шорук балбан,
Үргүлөп элчилер бүт уктап калган.
Үн-сөзсүз, мышык сымал аяр басып,
Үч жигит шымаланып кошо барган,
Үлгүртпөй кармашууга тогузунун,
Үркүтпөй баса калып башын алган.

Тийгизбей Кедейбайга бир карыя,
Терекке аркан менен таңып коёт.
Тогузун камындырбай баса калып,
Тургузбай тумчуктуруп кийизге ороп,
Төшүнө мине калып жигиттери,
Тымызын үн чыгарбай бирден соёт.

Билерман элчи болгон жигиттерди,
Билгизбей койгон болчу мурун жайлап.
Баатырды байкап көрсө Шорук барып,
Былк этпей уктап жатат жүзү жайнап.
Баягы ала келген кайыш менен,
Бекемдеп кош бармагын коёт байлап.

Бетине тике барбай далдааланып,
Бычактап бир бөйрөгүн оюп салат.
Былк этпей туруп берип Жаманкара,
Билгениң кыла бер деп коёт карап.
Баатырың алың кандай болду экен деп,
Бакылдап андан Шорук сурап калат.

Жаралуу кызыл атты минген болсом,
Жолуңдан тосуп Шорук чыгар элем,
Жабылган казак калкың бүт келсе да,
Жалтанбай жалгыз найза сунар элем.

Жаралып кайдан чыксаң ошол жерге,
Жаныңды кайра алпарып тыгар элем.

Казыр сен алып барып айгыр салсаң,
Кыздарың жылда туумак кызыр калбай,
Көңүлүң көтөрүлүп куунак болмок,
Күндө бир бала көрүп жетине албай,
Кайратым даде болсо өз ордунда,
Күчүмдү сынап көрсөң мына ушундай.

Кантейин колум бекем байландыбы,
Кенебей Шорук эрге алдандыбы.
Казактын бүткүл эли чогулса да,
Кем эле жалгыз менден балбандыгы.
Колума тийбей калды кызыл ат деп,
Көкүрөк керип баатыр арман кылды.

Бармагын байлап коюп бычак менен,
Бөйрөгүн кесип алсам деле болбойт.
Басынтып кыздарыңа айгыр сал деп,
Бачагар неге мынча мени кордойт.
Бул адам чыны менен сырттан экен,
Бошотсом казагымдын иши оңбойт.

Басынбайт, башын ийбейт Жаманкара,
Бетинен жаалы чыгып эмнени ойлойт.
Бөйрөктүн экинчисин сууруп алса,
Билмексен адам болуп кың деп койбойт.
Баатырдын баатырлыгы ырас экен,
Бир түмөн жоодон жалгыз элди коргойт.

Бошотуп колун чечип коё берсе,
Бөйрөккө муштум түйүп сала берет.
Батыраак ичегимди чубап чыгып,
Болосуң сен бактылуу алсаң ороп.
Баатырың ушуну айтып алга жылса,
Барбады эч кимиси жакын жолоп.

Бет алган жагын көздөй Жаманкара,
Бут шилтеп секин басат алга жылып.
Баратса кыймылдабай кадимкидей,
Бүт казак карап калды тике туруп.
Бул адам адамыңдын сырттаны деп,
Барбады жакыныраак эси чыгып.

Кош колун бөйрөгүнө тыгып алып,
Кадамын алга таштайт жыйнап күчтү.
Каерге жетип барып жыгылат деп,
Казактар таң калышып дагы күттү.
Керилип эки жакты карап алып,
Күп этип бет алдынан кулап түштү.

Бир жигит чуркап, келип ичин жарып,
Бүтүндөй ичегисин бүтүн алып.
Билсек деп адам билбес шумдук сырын,
Байлаптыр чоң терекке жакын барып.
Бөлүнүп ара кескен дарак сындуу,
Белинен кеткен экен кесип-таарып.
Карачы чоң теректи ичегиси,
Кадимки араа сындуу бөлгөн экен,
Казактар таң калышып тобоо кылып,
Көз менен кесилгенин көргөн экен.
Кайран эр кол байланып кайыш менен,
Капылет колго түшүп өлгөн экен.

Кош колун кайыш менен амал кылып,
Кайчылап бармактарын байладым деп,
Кетирбей колго түшкөн өзү келип,
Кыргыздын арстанын жайладым деп,
Кубанып Шорук баатыр калган экен.
Караңгы келбес жакка айдадым деп.

Он бирдин ону өлүп бири калган,
Омбунун чоң манабы сурап алган.
Оңтоюн таба коюп, качып чыгып,
Ордого жетип келип кабар салган.
Ордунан ыргып турду Чыңгыш кары,
Оозунан түтүн чыгып оттой жанган.

Кайдагы ойлор келип санаа тартып,
Караса бараткансыйт заман тарып,
Кун үчүн Калпак менен Ормон ханга,
Кол сурап турган экен Чыңгыш барып,
Капарга алып койбой экөө бирдей,
Кайтарып жиберген дейт жолго салып.

Бүркөлүп кабак-кашы бир заматта,
Булуттай түнөптүр тартып кайгы.
Барганда колун сурап кун куумакка,
Бербептир Калпак менен Ормон ханы.
Балдарын Бөлөкбайдын бүт чогултуп,
Баштаптыр кеңеш куруп Чыңгыш кары.

Балдарым кун куугула узартпастан,
Бир-бирден атка минип, тандап күлүк.
Балдары Бөлөкбайдын баатыр экен,
Байыртан коркуп койбой жоого кирип.
Баатырдын арбагы үчүн ар кимиңер,
Баргыла казактарга салып бүлүк.

Баатырдын кунун алып келүү үчүн,
Бел байлап жүрүп кетти он азамат,
Бүктүшүп Чыңгыш жатат табыш чыкса,
Балдардын келе турган жолун карап,

Бушайман болуп кээде санаа тартып,
Бүргөдөй так секирип тура калат.

Жашырып жалаң кылыч байланганы,
Жөнөдү Бөлөкбайдын тың балдары,
Жолунан жолоочулар чыга калса,
Жардашып тура калат чыр салганы.
Жарышып кетип барат токтолбостон,
Жаманкара эр үчүн кун алганы.

Жол башчы улуурагы баатыр Күрпөк,
Жамгыр жаап турган күндөй кабак бүркөп,
Жел тийип кыймылдаса куурай башы,
Желдирип бара жатса аттары үркөт.
Жалынан кармай калып кээ бирөөсү,
Жылдырбай оозун кагып тизгин силкет.

Баарысы алп мүчөлүү жана балбан,
Бата алып аттанышкан Чыңгыш хандан.
Балдары Бөлөкбайдын анык баатыр,
Балтабай, Самак, Түркө, Кыдыр барган.
Билинбей кемер менен бек таңылып,
Белинде кынсыз кылыч жалаңдаган.

Майназар, Кошой, Букар, Үркүнбайы,
Мыкты уул деп атап койчу Шайдылданы.
Маасы бар буттарында саймаланган,
Майда өрүм күмүш камчы алгандары.
Мелжиген кең талааны аркалашып,
Молдо болуп жөнөштү андан ары.

Жигиттер жүзүн буруп жетип келди,
Жерине эр Шоруктун эшен болуп.
Жүрүшөт айла-амалын издеп алар,
Жашыруун сырлары бар нечен жорук.
Жанына жакын барып дуба кылат,
Кокустан бирөө калса кесел болуп.

Жөнөдү ыгы келип жылкы тийип,
Жатагын он күн жүрүп толук билип,
Жоо кетти тоскула деп бирин-бири,
Жабыла казак чыкты атка минип.
Жайдакчан жалгыз атчан эр Шоругу,
Жакындап аралашты жакын кирип.

Жетүүгө казак колу жакын калды,
Жап-жалгыз эр Шоругу айгай салды.
Жолунан буйтай калып баатыр балдар.
Жашырып бадал жакка айлап малды.
Жанына чыга калып Шайдылда эр,
Жайлайм деп аркасынан найза сайды.

Качырып келген Шорук кыйынсынып,
Камгактай ат үстүнөн ыргып кетти.
Капталдан шоргологон каны агып,
Көңүлү караңгылап деми чөктү.
Карабай артын кайра сайган жигит,
Кубалап жайдак атка дароо жетти.
Көтөрүп башын өйдө баатыр Шорук,
Куюлуп көрө калды аккан канды,
Карабай алды-артын жалгыз келип,
Капталга найза тийип жараланды.
Кугулуп кетем деген үмүт менен,
Камышка кире качып аралады.

Качканын көрө калып баатыр Самак,
Колуна кестик алып жакын барат.
Куну деп Жаманкара баатырымдын,
Кескилеп кестик менен башын алат.
Кара кой муздагандай бата кылып,
Капкара кара кочкул каны тамат.

Кестигин кайра-кайра, жанып-жанып,
Кесилген башты Самак колуна алып,
Кемселин чече коюп ороп кирди,
Кемердин учу менен бекем таңып.
Кол булгап жигиттерге белги берет,
Камыштын арасынан чыга калып.

Жанына карап турбай секин желип,
Жанына эр Самактын жакын келип.
Жагалмай келген өңдүү Күрпөк баатыр,
Жердеги баш оролгон баштыкты эңип.
Жөнөштү шаша-буша малын айдап,
Жигиттер эр Шоруктун башын көрүп.

Казактар кайгы тартып күйүп-жанып,
Кетишти эр Шоруктун сөөгүн алып,
Куугунчу келбейт эми деген болуп,
Кыргыздар кете берди жол уланып.
Кун алып баратабыз Чыңгышка деп,
Калышты ошол күнү бүт кубанып.

Жолукса Кененсары, Ноорубайга,
Жүрүшмөк казак-кыргыз уялаштай,
Жолунан чыга калган бара жатса,
Жылкыны коё берип жула качпай,
Жактырып бирин-бири куштап анан,
Жан-курбу болуп калмак кыя баспай.

Жолунан чыга калып баатыр Шорук,
Жулунуп баштап койду жаман жорук.
Жаманкара баатырды жалаңкычтай,
Жалмады жыйырма үч жашта ажал торуп.

Жарым ай, бир ай өтпөй арасынан,
Жайлады эр Шорукту башка согуп.

Эси жок, бузукулар журтту булгап,
Эки элге мына ушундай шумдук кылмак.
Эгерде жолдон Шорук чыкпаганда,
Эрегиш болбой анан турмуш курмак.
Эрлерин чогуу жоого аттандырып,
Эгизин көргөн сымал сыйлап турмак.

Кененсары, Нооружбай арман кылды,
Көрө албай Жаманкара баатырыңды.
Кийин соң байкабасаң, бузуп тынат.
Калк эмес, бир жатындаш, жакыныңды.
Куламбай айтып берген мен укканмын,
Кунт коюп бүтүн коюп акылымды.

Аңгыча көз көрбөдү дүбүрт чыкты,
Акмалап карап көрсө арт тараптан.
Атынын оозун катуу коё берип,
Аптыгып бир жаш жигит бара жаткан.
Астынан тосо чыгып токтогун деп,
Айткын тез келатасың сен каяктан.

Топтошкон жигиттерди утур карап,
Токтолбой шаша-буша жөнүн айтты.
Тула бой дене калып башы жоктой,
Тунжурап Шорук баатыр каза тапты.
Туугандар мен жөнөйүн жакшы кал деп.
Тизгинин жыя кармап тизгин тартты.

Жигит сен жакшы кабар айтып бердиң,
Жетелеп алып кет деп сүйүнчүңө,
Жылкыдан тандап бирди жетелетти,
Жанагы жетип келген жүргүнчүгө.
Жиберди эр Чыгышка ат чаптырып,
Арык жок караңгыраак түн ичинде.

Чыңгыш эр өткөн күндү дайым санап,
Чууруп эки көздөн жашы тамат.
Чын эле баатырларым келбейби деп,
Чыдамы кетип анда чүнчүп барат.
Чыйпыйы чыгып турчу эртели-кеч,
Чыкчу эле келе турган жолун карап.

Колуна чылбыр кармап узун жиптей,
Күмүш сап камчысы бар колдон түшпөй,
Капшытка атын байлап даяр турчу,
Кабары угулар деп үмүт үзбөй.
Кокустан төмөн жактан караан чыкса,
Көзүнө колун алып калчу тиктей.

Угулуп ат дүбүртү чыккан кезде,
Утурлап Чыңгыш баатыр чуркап эшикке.
Умачтай көзү ачылып сүйүнгөндөн,
Учурда алы келбей а бу дешке.
Умтулуп алга басып баратканда,
Урунду сүйүнчү айткан жигит эске.
Бериңиз сүйүнчүмдү, Чыңгыш аба,
Балдарың аман-эсен келе жатыр.
Беттешип сайышканда аттан түшүп,
Башынан ажырады Шорук баатыр.
Баштыкка сала келдик кесип алып,
Буюрса көрөсүз сиз башын азыр.

Жетелеп тоо торуну балдар келди,
Жанына жакын келип Чыңгыш көрдү.
Жараткан жардам берип кун алдыңар,
Жигиттер аман бол деп бата берди.
Жыртып алып кемселден баштын сөөгүн,
Жакшылап шашпай карайт Шорук эрди.

Өгүнтөн түк ишенбей жүрдүм эле,
Өх, эми ичимдеги көксөм сууду.
Өлгөнү баатырымдын чын экен деп,
Өкүрүп Чыңгыш баатыр баштап чууну.
Өзөгүм өрттөндү эми балдарым деп,
Өбөктөп жашын төктү кармап тууну.

Солкулдап ыйлап бүттү бугу чыгып,
Сил болуп жүрөк сыздайт каңы сыгып.
Самаган ойлоруна жетпей калды,
Солобосу басайып, бели сынып.
Сарбагыш элиндеги Ормон, Калпак,
Солтого келип калды кабар угуп.

Сынаппы, же шылдыңбы тоо торуну,
Соогатка сурап калды Ормон, Калпак.
Силерден кол сурасам бербедиңер,
Сурданып ички муңун Чыңгыш айтат.
Баатырдын энеси алсын баласы үчүн,
Берели жесирге деп тизгин тартат.

Тоо тору күлүк атты жесир алды,
Томсоруп жашын төгүп күйүп жанды.
Токойдон отун артып жүрүү үчүн,
Токутуп октоо катып жүгөн салды.
Тукумун баатырыңдын кырбасын деп,
Тытанын балдары деп аты калды.

Ошентип ушул дастан аяктады,
Оюма ойлор түшүп каяктагы.
Оң-солго аты чыгып Жаманкара,
Окусаң окурмандар барактагы.

Элеси көз алдыма келип турат,
Олчойгон зооту менен жарактары.

Кыргыздын арыстаны жайланды деп,
Кененсары, Норузбай колун баштап.
Кегетинин башындагы Калпак эрге,
Кол салып, аламандап кирди каптап.
Карачы Ормон хандын айласынан,
Казакты соргон экен саздуу баткак.

МАЗМУНУ

ТАРыхТА ОРДУ БАР БААТЫРЛАР	5
ЖАМАНКАРА БААТЫР	17
БААТЫРДЫН ТЕГИ	18
БААТЫРДЫН ЭНЕСИ.....	33
БААТЫРДЫН БАЛА ЧАГЫ	41
БААТЫРДЫН БАЯНЫ	50
МАЙКУЛАКТЫН БАЯНЫ	94
МАЙКУЛАКТЫН ЫРЫ.....	98
ӨЧ АЛУУ	108
ЭЛЧИ.....	114
БААТЫРДЫН ӨЛҮМҮ	121

Адабий-көркөм басылышы

«Эл адабияты» сериясы

БАЙТИК БААТЫР

ЖАМАНКАРА БААТЫР

Дастандар

23-том

Баш сөзүн жазгандар: *А. Акматалиев, Ж. Байтерекова*

Түзгөндөр: *Ө. Шаршеналиев, К. Ишимканов, Ч. Турсунбеков*

Редактору *Р. Сакелова*

Сүрөт редактору *И. Васильев*

Тех. редактору *В. Крутякова*

Корректору *З. Дуплик*

Терүүгө 25.02.03. берилди. Басууга 24.09.03. кол коюлду.
Кагаздын форматы 84x108¹/₃₂. Мектеп ариби. Жөнөкөй ыкма менен
басылды. Көлөмү 21,0 физ. басма табак. Нускасы 2000. Заказ № 2054.

Т. Суванбердиев атындагы

«Кыргызполиграфкомбинат» акционердик коому

Кыргызполиграфкомбинаттын «Шам» басмасы
720005, Бишкек ш., Т. Суванбердиев атындагы көчө, 102.